

ДУКЛЯ

Рік видання 66 № 5 2018

літературно-мистецький та публіцистичний журнал. Видає Спілка українських письменників Словаччини, Пряшів.

DUKLA –
literárno-umelecký
a publicistický časopis.
Vydáva Spolok ukrajinských spisovateľov
na Slovensku, Prešov.

Realizované s finančnou podporou Fondu na podporu kultúry národnostných menšín.

ІВАН ЯЦКАНИН,
головний редактор.

РЕДКОЛЕГІЯ:

ГРИГОРІЙ ГУСЕЙНОВ,
АНАТОЛІЙ КАЧАН,
ВАСИЛЬ ДАЦЕЙ,
СТЕПАН ГОСТИНЯК,
ЯРОСЛАВ ДЖОГАНІК,
ПРОКІП КОЛІСНИК,
ОЛЕКСАНДРА ІГНАТОВИЧ,
ГАННА КОЦУР,
МИРОСЛАВ ІЛЮК.

Виходить раз на два місяці.
Передплатна ціна на рік –
3,98 €.

Адреса редакції:
080 01 Prešov,
Ul. Janka Borodáča č. 5
Комп'ютерний набір
NITECH s.r.o., Prešov,

Objednávky na predplatné prijíma každá pošta a doručovateľ Slovenskej pošty.
Objednávky do zahraničia vybavuje Slovenská pošta, a.s., Stredisko predplatného tlače, Ul. Uzbecká 4, P.O. Box 164,82014 Bratislava 214,
e-mail: zahranična.tlac@slposta.sk
ISSN 0419-8131

ЗМІСТ

Степан Пушик Добірка поезії	2
Василь Дацей Гіркий шоколад	13
Надія Вархол Бузина	23
Євген Положій 5 секунд, 5 днів	27
Василь Барка Жовтий князь	35
Валер'ян Поліщук Тихий острів	51
Кінь	53
Лист	54
«Філософ з головою хлопчика» (ІЯ)	56
Ян Штрассер Добірка поезії	58
Олег Баган Іван Франко про галицьке москвофільство	60
Микола Рябчук Як і чому (попри все) я лишаяюсь «чехословаком»	67
Іван Яцканин Світ як одне ціле, або Усе з усім пов'язане	71
Йосиф Шелепець Шевченків заповіт у колі романтичних заповітів	73
Іван Яцканин А осінь вже тут...	77
Юрій Дацко Моя альма-матер	79
Володимир Янкович Гніздо горлиці	85
Костянтин Дикань Під мікроскопом	87
Мар'яна Нейметі Медова жінка на бджолиному цвинтарі	89
Сергій Федака За сімома замками	92
Микола Мушинка Чеська і словацька поезія у посмертній антології Романа Лубківського	94

ПОЕЗІЯ

Степан ПУШИК (1944-2018)

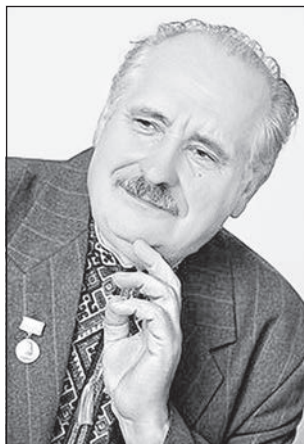
ТЕРЕБОВЛЯ

Я обійшов, об'їздив рідний край,
Та де б не був, а тут мені найлучче.
Он шлях біжить із Галича на Бучач
Через поля – і забігає в гай.

Той шлях мене покликав і несе
У старовинне місто Теремовлю,
Де вулиці вузьенькі під горою,
А та гора історію пасе.

В рукав садів ховається ріка –
Така вузька, сумна і каламутна,
Якась вона така трагічно-смутна,
Як очі виколені князя Василька.

«Отак-то, так жили брати в любові», –
Шумить ріка у місті Теремовлі.

ЛІТОПИСЕЦЬ

Лиш правду лишити нащадкам! Сучасникам – зась! –
Дивитись, що пишеш. Та хліба дають і до хліба.
Покличе до себе віч-на-віч озлоблений князь:
«Ану, покажи, що про мене у келії ліпиш?»
І вирве пергамент володар із праведних рук,
І будуть стояти там служки стоокі й стоносі,
Розлючений князь на підлеглого гляне, мов крук
На кістку голодну, в страшному, як смерть, передгроззі.
І правда остудить, і правда його обпече.
«Поправити», – скаже. Не хочеш? Не буде просити.
І кат хоче їсти! З дворучним чоренним мечем
Готовий умах йому голову мудру скосити.

І крилами птиця одіне холодне плече,
Голодний собака прийде його кров полизати,
А те, що писав літописець, вогонь обпече
І з'їсть його правду, щоб правди нащадкам не знати.
Князь золото має! Найме собі зграю писак,
Що зроблять із білого чорне, а чорне – червоним.
Та з того літопису вибризне іскра, як мак,
І в попелі вугликом правда навік захолоне.
І буде продажний із зграї продажних писак
По князю рівняти історії мудрої кроки.
Обидва сконають... А вуглик знайдеться... «Не так
Було там!» – розкаже комусь через тисячу років.

ГАЛИЦЬКА БРАМА

Є місце в діброві, що звать його Галицька Брама, –
Хоч брама згоріла не вчора – сім з гаком століть!
Орда прокотилась полями, лісами, містами!
І Галич горів! Хіба брама якась устоїть?!

Упала та Брама! І славу прикрила собою
Генсеків, і ханів, і фюрерів, крулів, царів...
Та мужність народу не стане ніколи золою!
Тут стала травою... Шукаймо легенд у траві.

Легенду розкаже цеглина, обпалений камінь,
Легенду розкаже і кремінь, і рало, і спис...
І ось я стою, де була колись Галицька Брама,
І тихо легенда питає: «Ти, серце, не спиш?»

Україну розпинали...
В одну руку забив цвях король польський,
В другу руку – хан татарський,
У голову – цар російський,
А в ноги запихали й забивали свої цвяхи
І цісар австрійський,
І фюрер німецький,
І королі угорські,

І бояри румунські,
І султани турецькі,
І шведи,
І французи,
І чехи...
І хто лишень не повз
На танках!..
І хто лишень не летів
На літаках!..
І пішо,
І кінно,
І машинно,
І верхи
На спинах предків...
Копаю,
Монети знаходжу:
Арабські, грецькі, римські,
Німецькі, польські, російські,
Турецькі, шведські, австрійські,
Французькі...
А ще були обри-авари,
А ще монголи.
(Забув про батіїв-сироїдів!)

А що то виоралося на широкому полі
Не сиди, історику, в хаті,
А виходи на бранне поле збирати
І мечі скіфські,
І списи хазарські,
І стріли половецькі...
Були тут, були
Торки, клобуки, готи,
Страшні кангари-печеніги,
Що вбили князя Святослава,
А з черепа чашу зробили
І себе у степах пропили.

(Ой загадонько – тяжка годинонько,
Хто лише до нас не йшов,
І ким лишень ми не були

У дискусіях вчених!)
Кімри, скіфи, гуни, сармати,
Анти, слави, русини,
І нарешті дійшло до України!

Орімо, браття, на хліб
Та й виорюймо у степу нашому:
Гудзик німецький,
Гудзик австрійський,
Гудзик польський,
Гудзик румунський,
Гудзик мадярський,
Гудзик литовський...

А бодай би їм, бодай!
Співає козак Мамай!
Я ще не все виорав!
Кочовики на очкурах штани носили,
Фібули вороги погубили.
Та побий їх всіх, Божа сило!
Якогось іспанця до нас прикотило,
Якогось грека
І навіть француза де Голля –
Допомагав полякам на Волині –
Навчав
І не каявся...

Агій!
Ще гільзи виорюються!
Америккою запахло,
І Англією,
І Руром.
І навіть африканського шнура
Кавалок
(І як він залетів на нашу землю!).
Хтось утікав –
Загубив камаші,
Маде ін не наші,
А може, й цілі штани,
Як перебродив Дністрову воду.

Величаймося, що ми козацького роду,
Що йому нема переводу.
Вшквармо гопака, вшквармо!
Запестицидилися ми шароварно!
Слава вам вовіки,
Самоїди-каліки!
Хто нас розпинав,
Той пропав!
А ми себе самі
Найліпше...
І свою Україну –
Найкраще!

ПІДКОВА

*Було колись – в Україні ревіли гармати...
З поеми Т. Г. Шевченка «Іван Підкова»*

О країно безголова!
О країно ув оковах!
На майдані серед Львова
Кров козацька,
Кров Підкови!

А хотів він воскресити
Люд свій рідний із руїни.
Він підняв, щоб турка бити,
І Молдову, і Вкраїну!
І Молдову, і Вкраїну!

Тихі води, зорі ясні
Червоніли у загравах,
Здобував Підкова Ясси,
І зажив козак наш слави!
І зажив Підкова слави!

Сяє, сяє сонце раде!
Та вже вітер хмари котить.
Завше там, де ходить правда,
Зрада ходить!
Зрада ходить!

Люди! Люди!
Майте совість!
Всім за волю треба стати.
Та доводиться Підкові
На Немирів відступати!
На Немирів відступати!

Але був то Волинський ліс,
І дійшов він до трьох беріз.
Та чогось стовбури були,
Чорні-чорні, мов зі смоли.
Та в березі одній, у гаю,
Він побачив сокиру своєю.

І згадав, як стояли брати...
Далі знав, де він є, куди йти.
Хоч страшенно втомлений був,
Та сокиру свою добув,
Бо не з'їла її іржа,
Бо на місці була й душа.

Було сліз гірких, як дощу...
Він поклявсь: «За братів відомщу!»
І пішов козак через ліс...
Там, де купка чорних беріз
Стали пам'яткою грози...

... Ще не раз волинські ліси
Знали грізний, кривавий час.
То чорніли берези не раз
При дідах, при батьках і при нас...
Та сьогодні інакший час.

СТАЛІНІСТ

Він каже, аби я з ним чарку пив.
За що ж ми вип'ємо? За ці студені очі?
Він багатьох на Півночі убив!
Від мене він тепла й уваги хоче!
Він хоче, аби я його любив...

Кого і що він на землі зростив?
Портретик Сталіна іще тримає!
Чекає, аби я його простив?
Хоч я прощу, та пам'ять не прощає!
Він хоче, аби я з ним чарку пив...

І дивиться студено людолов!
Налив вина –
А в чарці тепла кров!
Уже долоню чарка та пече,
І зимно робиться, і гаряче!
Пече мене вино!
Пече вино!
Немов я з ним злочинець заодно.

Тридцяті й сороковії роки:
І Колима, і Воркута, і Соловки,
І земляків моїх там кісточки...
А він у тих краях тоді служив,
При добрій пенсії із орденами жив.
Та пив!
І п'яний змовчати не вмів:
«Я їх розстрілював, що палець аж болів!
Я часто чую мертвих голоси!
Та, якби Сталін, –
Я б вас знов косив!

О ні! Мені страшний тепер не суд!
Страшні оті, що правду рознесуть!
Я не сховаюся! І кара не мине!
Мій рідний внук зненавидить мене!
Уже іде по мене Сатана!
Я – син його!
Налий мені вина!
Мене іще полюбить
Смерть одна!

Я їй служив!
Назву страшне число!
Я – сталініст! Я вмів те ремесло!..»

Він був зелено-білий, як стіна,
І все горлав: «Вина! Вина! Вина!»

ТВОРЧІСТЬ

Нині радість на серці,
А завтра – біль!
Нині – мир на душі,
А завтра – бій!
Хвиля щастя п'яного,
А рік шукань.
Поле наступів, відступів,
Мук і чекань!
Тут летиш
Тут упав!
Нині – «ох!».
Завтра – «ах!».
Закрадається в душу
То сумнів,
То страх.
І шепоче:
«Скорися!»
Та ні! Я встаю.
І на недругів підлих,
Хабарних плюю!
І щасливим стаю,
Як при мамі маля!
За незламність,
За гідність
Шанує земля!
Легко справи творити
Великі й малі,
Коли чуєш тяжіння
Й опору Землі!

МОВА

Невмируща мова сяє
Весняним теплом,
Далі мови не сягає
Жодне джерело!

Піднімись з колін, Калино,
Сили дай синам!
А німої України
Не потрібно нам!

Гнули вже брехні підкови,
Й досі дехто гне,
Що народи зникнуть й мови –
Буде щось одне!

Так на світі не буває!
Правди прагне все!
Розмаїття квітів сяє,
Радощі несе.

Не з намови, а з любові
Мови вчи й чужі
І відчуєш, скільки в слові
Правди і олжі.

Так, за мову умирали
Прадіди й діди,
Скарб безцінний передали
Правнукам нести.

Несемо!
Умерти мові
Ні, не дасть козак!
Вмре,
Хто втратив честь і совість, –
Хрунь і потурнак.

Перешиванці зловражі
Згинуть, як роса,
І розквітнуть: мова наша,
Воля і краса!

Мій краяне – рідний брате,
Завше пам'ятай:
В кожного – єдина мати,
Рідна мова, край!

Ми не згряя безголова
Найманців-заброд!
Доки є в нас рідна мова,
Доти ми – народ!

* * *

Поезія – моє високе небо,
Поети – це барометри епох,
Епохи тиск пройде, як струм, крізь тебе,
Мов битва, що над бісом виграв Бог.

Поезія – дні сонячні й похмурі,
Вона – пророцтва золоте вікно,
Її повік не зрозуміють дурні
І ті, кому любити не дано.

О Золота доба, і Срібна, й Мідна...
Тепер – Залізна... І постійна кров.
Поезія! Вона тим не потрібна,
Хто тимчасово на цей світ прийшов.

Дух Кімерійців, Шумерів і Грецій!
Путь Аріїв – Геракл і Таргітай.
Та в світі розумових імпотенцій
Про роль поета ліпше не питай.

І все-таки залишиться, як відблиск
Прожитого, коли прийде кінець.
Бо юність – Золото, бо зрілість – Срібло,
А старість – то Свинець...

* * *

Відкотилась осіння гроза
На зелене Поділля,
Зблищала студена роса
На сухому бадиллі.

Застоявся в долині туман
Від дороги по обрій,
Хмара з хмарою йшла на таран
Аж криваво недобра.

Защеміла печаль на душі,
Заболіло у грудях,
Розійшлись моїх мрій міражі,
Як веселка за Прутом.

* * *

Наступає глибока осінь,
І в жовтневі холодні дні
Натягає на ноги босі
Теплі чоботи хутрянні.

Каже курочка: «Журу-журу!»
Каже качечка: «Так-так-так!»
В небі холодно-абажуровім
Як павук зависає літак.

В соннім озері сумно-тіняво!
Тільки в пеклі переполох:
Над тривожною Україною
Тихо ходить в задумі Бог.

ПРОЗА

Василь ДАЦЕЙ

ГІРКИЙ ШОКОЛАД

Після перших тонів мелодії будильника Рената висунула руку з-під ковдри й натиснула на кнопку. Хвильку лишилася лежати – будильник наставила на півгодини раніше, ніж в інші дні.

– Ти кудись ідеш? – тихо озвалася Дана з сусіднього ліжка.

– На роботу. – відповіла Рената.

– Таж ще ніч...

Надворі насправді була пітьма. Не зовсім, але за вікнами без штор лише повільно починало світити. Сутінь її трохи непокоїла. Вчора був сонячний день і на сьогодні наготувала вбрання, яке, здається, не зможе одягти. Це її вигнало з ліжка. Спочатку з мотузки, яка натягнута в кімнаті від вікна до дверей, позривала свої речі. Спідню білизну дівчата завжди увечері переперуть у спільній ванній, а до ранку в кімнаті все висохне.

– І що мені вдягнути? – промимрила нещасна Рената попід ніс. Відсунула дверцята своєї скрині і в присмерках пересувала плічка з блузками та сукнями. В неї нема того багато – весь гардероб втиснула в одній половині скрині. Там ще можна б всунути зимове пальто та одну-дві куртки, які залишила вдома у мами.

– На роботу? – притишеним голосом спитала Дана.

– Здається, піде дощ.

– Дощ? – здивувалася Дана: – Це тому мені так смакує спати.

На признання співжильці Рената мало не розсміялася. Весь гуртожиток знає, що Дана спроможна переспати Різдво та ще на третій день після того буде зівати.

Босі ноги всунула в туфлі, з нічного столика взяла сумку з туалетними потребами й побігла в умивальню. Попід розвішані на шнурах рушники, плащі та рифлі схилена зайшла в душеву кабінку. У ранню тишу падали краплі з неполагоджених водопровідних кранів. Вона тут була першою і приміщення ще не губилося, як звичайно кожного ранку, в гарячій парі. На голову наділа непромокальну шапку, щоб не намочити волосся. На якісну зачіску в неї нема грошей, та й звичайними навивками зможе опорядкувати волосся.

Рената воліє прийняти холодний душ. Їй здається, що так освіжиться на цілий день, а добре витерте тіло є свіжіше та здоровіше. Коридором назад пробігла легенько навшпиньках, і їй здалося, що не торкається підлоги. Перекинутий через плечі халат нісся повітрям за нею, як весільний шлейф.

Інші дівчата по коридорі бігають у спідній білизні, декотрі навіть без ліфчиків, але вона соромиться показувати себе оголеною навіть перед подругами, з якими живе в одній кімнаті.

У приміщенні вже не мусила включати світло. Аж тепер запримітила спати в складених двох кріслах Іванну з сусідньої кімнати. Хвилинку здивовано дивилася на неї.

– Вигнали її, – сказала Дана.

– Дивуюсь їй, – невдоволено покрутила головою Рената.

Дана розсміялася і долучила:

– Увечері нікуди не готуйся – буде гостина.

– Мені б наплювати на його ковбаси! – нагнівано відрізала Рената, але ніжно торкнулася плеча Іванни і тихо сказала: – Іванно, проснись! Лягай в моє ліжко.

Напівсонна Іванна перекотилася з крісел на ліжко і потягнула на себе теплу ковдру Ренати.

До Іванни часто заходить її знайомий. Рената знає, що він одружений, і коли вдома посвариться з дружиною, чи на роботі хтось розсердить його, коли нап'ється, то доплентається в гуртожиток. Іванна соромиться залишитися з ним разом, то прийде до них в кімнату переночувати зіщулена на кріслах. Коли Рената має нічну зміну, то королює на її ліжку. Для Дани це весела пригода, і зразу увечері йде до полюбовника взяти мито. Він працює в м'ясокомбінаті і ніколи не прийде з порожніми руками. Тому Дана згадала про гостину.

Дана майже кожного дня нагадує Ренаті підмалюватися й на помадити губи. Та виговорюється, що в лікарні не може ходити нафарбована, але Дана завжди примусить її привести себе в порядок: в автобусі буде вимріяний принц, а без макіяжу її навіть не помітять. Потім обидві розсміються – про одруження ще ні одна з них навіть гадки не має.

Автобусна зупинка - за кілька метрів від гуртожитку. По дорозі Рената зустрічає тих самих хлопців і кілька жінок. З багатьма здоровкається, хоч особисто не знайомилися. Їй здається дивним стояти під стрішкою зупинки поряд себе і навіть словом не обмовитися. Хтось питає про час, інший цікавиться, чи сполучення вже не від'їхало – Рената охоче відповість, а при найближчій зустрічі вже здоровкається. Не всі вітаються, та вона ганьбилася б стріннути знайомих і мовчки обійти їх. Може, тому, що виросла в малому селі, а там лише чужий чи якийсь відлюдник пройде повз тебе і навіть не гляне. Рената здоровить усіх. Навіть заговорить з пацієнтами, які лежали в їхньому відділенні, коли зустріне їх у місті. Завжди їй приємно, коли похваляться хоршим здоров'ям, а про неї згадують з повагою.

В автобусі Рената згадала про принца, посміхнулася й непомітно оглянулася по всіх пасажирах. Принца ніде не видно, подумає й жартома впевняється, що не одну помаду ще мине, щоб його зустріти. У неї є достаток часу – ще ані свободою не натішилася. Скільки того собі дівчата наобіцяли перед атестатом зрілості, а тепер якщо раз у місяць піде в місто, та й то лише магазину оббігає.

У лікарні зайво витрачає кілька хвилин, щоб зняти макіяж, особливо з уст. Поки надягає плащ і зав'яже очіпок, вислухає повідомлення колегинь про

нічну службу, потім наллє в стакан фруктового соку й малими ковтками його вип'є – це її сніданок.

– Ренатко, ідеш на відділення, – жартує старша колега, – а не на змагання міс світу.

– З такою фігурою та красивим обличчям насправді там належить, – долучається до бесіди дальша медсестра і майже гнівно додає: – Всякі хорти там виставляються. Ренато, я сама тебе заявлю.

– Хочете мене позбутися? – жартома відбивається Рената. – Чистий стакан поклала на свою поличку в скриньці і спішить на відділення.

Рената ходить з кімнати в кімнату, випитує пацієнтів про їхнє здоров'я, як почувують себе, як провели ніч. Усюди поправить постіль, вирівняє речі на нічних столиках. Денну службу сьогодні має доктор Кубик. Молодий і, здається, ще неодружений. Коли б її щось дорікнув, то, напевно, згоріла б від ганьби.

Під час візиту Рената непомітно стежила за доктором Кубиком. Строгий в обличчі, здалось їй, на свій вік аж перебільшено серйозний. Властиво, скільки йому років? – спало їй на думку, але зразу це відкинула як нечемну цікавість. Якось підсвідомо ще раз на нього кинула – тридцять ще не має. У відношенні до пацієнтів він милий та уважний. Ренату дивує, як жодна деталь йому не уникне, як усе пам'ятає. Аж неймовірним їй здається, коли торкнеться якогось місця на тілі пацієнта й нагадає, що хворий три дні тому реагував на біль більше, ніж тепер. Для нього, здається, ніщо інше, крім лікарні, не існує. Рената таких людей обожнює і сама буде намагатися стати такою.

– Сестро, – звернувся до неї доктор Кубик, коли закінчували візит, – хочу підкреслити вашу старанність, дякую.

Рената спочатку нерозуміюче глянула на доктора, а коли їхні погляди стрілися, засоромилася і, напевне, почервоніла. Тепер їй спало на думку, хай би залишила бодай трохи макіяжу, приховала б свою розгубленість, але через мить заспокоїлася і уважність доктора потішила її.

– Сестро, можу вас попросити? Я не встиг поснідати, а тепер у мене невідкладна робота, ви б купили мені в буфеті щось перекусити?

Ренату несподіване прохання здивувало, та зразу порозуміла його: перед віконцем буфету тепер звичайно буває довга черга.

– Що це має бути? – спитала.

– Покладаюся на вас, сестро.

Рената низчала плечима і невпевнено взяла від нього гроші.

– О! – зупинив її доктор і шепнув на вухо: – Купіть і хороший шоколад.

Він волів дати їй помити підлогу у всьому відділенні, як посилати в буфет. При погляді на широкий асортимент в буфеті Ренату вхопила розпач, що їй вибрати, щоб залагодила докторові. Її мусив залити піт – на спині відчула холодний струмочок. Нарешті попросила те саме, що перед нею брав лікар з іншого відділення. Та шоколад. Показала на найдорожчий. Вона не знала, чи сам доктор є ласуном, або шоколад купує для когось іншого.

– Спасибі, – подякував їй доктор і смачно закусив у булку. – Я голодний як вовк. Будь ласка.

Доктор подав їй шоколад. Рената не зреагувала, мусив знову подати їй плитку.

– Для мене?

– Так, прошу, візьміть.

– Він дуже дорогий, – розгубилася Рената і ніяк не наважувалася взяти в руки плитку.

– Такий добрий і гарний, як ви. Ренато, ви, напевно, лише дорогі подарунки отримуєте. Ну, візьміть же! – і всунув шоколад їй в руки.

З кабінету доктора Рената побігла в кімнату медсестер і плитку шоколаду тримала в обох руках, немов несе новонароджене немовля. У приміщенні подарунок сховала в свою сумку і поспішила роздати медикаменти, підготувати пацієнтів на огляд на інші відділення – до обіду в неї багато роботи, а подарунок доктора Кубика аж під час обіду почне вертіти в голові. Замість радості її почнуть допикати докори: вона все-таки спершу після подяки мала спонукнути доктора. Властиво, такий дорогий дарунок не мала прийняти. За те, що відбігла в недалекий буфет, не повинна була нічого брати. Згодом заспокоїлася: якби доктор і завтра попросив її зайти в буфет, то візьме найдешевші вафлі.

Після зміни пішла в гуртожиток. У центрі міста не мала жодних справ, нічого не купує і безцільно вештатися людними вулицями чи витріщати очі на ганчір'я у вітринах не мала охоти. Гуртожиток у таку пору дня майже пустий.

Рената знає, що Дана повернеться пізно увечері, хоч пообіцяла, що будуть бенкетувати за муки Іванни в їхніх кріслах. Ліжко було застелене. Іванна завжди все після себе приводить в порядок, немов страхається, що в майбутньому її вже до них не пустять.

Вже з рукою на кнопці вирішує, що радіо краще виключить. Після цілоденного сум'яття та стогонів у лікарні може дозичити собі хвилинку тиші та спокою в кріслі з простягнутими ногами. За звичкою ще побігла в умивальню. Струм студеної води приємно охолоджував руки – вона їх підсунула так, щоб вода стікала на набряклі сині жили на згинах рук, у долоні набрала води потерти й втомлені м'язи на литках.

У кріслі сумку поклала собі на коліна, відкрила її, але шоколад не вибрала. Хвилину дивилася на нього і вирішувала, чи розпакує. Вагалася: воліє вичекати Дану чи котрусь приятельку і поділитися – якщо вже забула спонукнути пана доктора. Зрештою, відкинула думку показувати шоколад дівчатам – почнуть канючити й вивідувати. Якщо скаже правду – не дадуть їй спокою, поки не розповість усе про доктора, як виглядає, скільки йому років та про їхні відносини.

Що їм скаже? Властиво, що про нього знає? Він неодружений, або має і сім'ю?

Вирішила сама з'їсти й ухилитися від зайвих питань дівчат. Вона не скупа, щоб не поділилася, але борониться від настирливості. Моментально лякається уяви, як вони шепочуться, що закохалася в доктора, чи він в неї і стануть випитувати про термін весілля.

Шоколад з'їсть. Швидко. А упаковкуховає в коші.

Який красивий! – подумала й погладила картинку на плитці. Шкода його знищити. Залишить собі його на пізніше. Колись після нічної зміни їй пригодиться. Сховати його у нічному столику не надійно – скриня є кращою. Ще раз глянула на розмальовану дівчину на плитці, відтак шоколад всунула під светри на горішній полиці шафу.

Коли встала, зробила кілька вправ, щоб виструнчитися – при обороті за-тріщали хребці. Знову опустилася в крісло. Півгодини буде в спокої – потім котрась з дівчат прибіжить і почнеться післяобідній та вечірній коловорот життя гуртожитку.

Щоб перейти на інші думки, стала переглядати сумку. Зайнялася футлярами для паспортів, квитків та цидулками з адресами приятельок, аж до рецептів на тістечка та цитати з книжок і поезії.

Несподівано на неї посміхнувся із зіжмаканої фотографії парубок. Він був насправді красивий. Дівчата при погляді на нього повертали на лоба очі в мріях, вихваляли його, а коли Рената сказала, що він її кузен, то одна навіть поцілувала фото. Жевжик Дана звискнула й загрозувала з'їсти фото. Лиш обіцянка Ренати в короткому часі привести його в гуртожиток запобігла катастрофі. Правда, Дана потім ще два чи три рази спитала про нього, а згодом забула про красуня і замість нічного сну прокуняла б над ним і насолоджувалася його красою.

Рената не може порозуміти, як декотрі дівчата уміють закохатися во хлопця, який лише посміхнувся на них. Багато з них і не таїться, що страждають та помирають з-за несправдженої любові до хлопців, а ті про їхню велику пристрасть навіть гадки не мають. Рената в думках посміхнулася: на бал випускників школи мама мусила забезпечити їй партнера. Якраз двоюрідного брата. Тоді обмінялися фотографіями. Чого б носила вирізку якогось актора, воліє бути кузин.

– Спиш, чи мрієш? – увійшла в кімнату Дана.

Рената потрусилася головою і нерозуміюче глянула на неї.

– Здрімнула, – винувато каже Рената й стає біля крісла.

– Ти не на роботі, – розсміялася Дана. Рената усвідомила собі, що насправді виструнчилася, немов у лікарні застав би її спати доктор Кубик в часі нічної зміни.

У кімнату глянула Іванна. Очі в неї блищать – де поділася та втомлена й заспана вчорашня нічліжанка?

– Прийдете до нас, або ми до вас? Дівчата, різні делікатеси, – увійшла до середини Іванна. – Повна сумка. І все залишив нам. Хай би я й всю ніч стояла на одній нозі – виплатилося.

Дана допитливо глянула на Ренату, доторком руки повернула її в крісло й вирішила, хай поспить, а коли все буде зварене, висмажене, тоді прийде за нею.

Та вона вже не спала. Включила радіо, знайшла симфонічний концерт, популярна музика тепер би їй заважала. З полицки взяла часопис і почала гортати сторінки. І тут її нічого не зацікавило. Зупинилася аж на передостанніх сторінках. Статті про подорожі вміли її завжди заспокоїти. Гарна природа, архітектура та замки, до яких має особисте відношення. Недалеко від її села є руїни стародавнього замку. Туди радо втікала з дітьми, але й тепер часто піде там прогулятися. Зупиниться посеред руїн і уявляє, як могло в минулому у ньому виглядати життя. При тих уявленнях завжди посміхнеться над власною наївністю – як бачилася принцесою і слухняною дочкою батьків. Уявляла себе й у довгому платті, навіть у весільному з довжелезним шлейфом. Принца не мусила собі уявляти – він не був важливим ані пізніше. Тепер

якщо дивиться на фото замків, палаців, тужить по них прогулюватися. Хай як турист. З мрій бути принцесою вже давно виросла.

Гостина була багатою. Тарілки, підноси, які дівчата мають в гуртожитку, були заставлені м'ясними виробами – кімната пахла ароматом, до якого вникли клубки перших сигарет. Дана виступала в ролі хазяйки, а Іванну посадила на стілець на почесному місці з поясненням, що Іванна є головним спонсором. Дівчата знали, від кого всі гостинці та яку ціну Іванна за них заплатила. Ренаті ані їсти не смакувало, ані до розмови не встрявала, а жарти дівчат не здавалися їй дотепними та веселими, щоб бодай посміхалася.

Після гостини дівчата вибралися до найближчої пиварні – пиво pomoже переварити весь трунок, і так захоронить їхні струнки фігури. Рената пішла з усіма, але не затрималася довго. Сміховища дівчат би перенесла, але дурні примітки та нахабні погляди хлопців від сусідніх столів її виполошили із задимленої та гучної пиварні.

У кімнаті в гуртожитку не було нікого. На хвилинку присіла на ліжко насолодитися тишею й спокоєм. Потім устала й зі скрині вибрала шоколад. Рената не буде її довго тримати в долонях, щоб не стала танути, але пучками пальців вхопила її на краєчку, ніби хотіла відламати маленький клаптик і поласувати. Та раптом опам'яталася й швидко засунула плитку під білизну – завтра в неї буде ще гостинець. Спокійна швидко заснула, але вранці поспішила на зміну. Після входу в ареал лікарні попрямувала до буфету. Роздивиться, що купить докторові на сніданок. Вибір, як звичайно, досить широкий. Може, доктор Кубик підкаже, на що буде мати смак. Але перед солодощами та шоколадами хвильку вагалася – вафлі не візьме. Дорогий шоколад доктор сьогодні не спонукне їй, а візьме для себе.

– Ренатко, зайдіть до мене, – попросив доктор Кубик, як зустрілися в коридорі. – І сьогодні я не встиг поспідати, можу вас попросити?

– Пане докторе, я піду радо.

Коли дав їй гроші, додав, щоб не забула купити шоколад.

Рената попросила в продавщиці дати їй те саме, що брала перед нею медсестра з іншого відділення, та показала на шоколад – його візьме теж. Шоколад трохи інший, як купила вчора, але теж дорогий, та сьогодні вже не візьме його від доктора Кубика. І насправді не хотіла торкнутися плитки, коли доктор запропонував їй. Він простягнув до неї руку з шоколадом і мило посміхнувся. Рената розгубилася – вона рідко бачила посміхатися доктора.

– Дякую, дякую, – чомусь притишено каже Рената, але плитки шоколаду не торкається. Доктор знову посміхнувся і вона виправдовується: – Колегині побачать, і мені буде незручно...

– То сховайте перед ними, – радить доктор і хвилинку дивиться на Ренату, немов шукає, де б мала сховати шоколад. І обережно засуває дарунок медсестрі в декольте. Ще раз посміхнувся й торкнувся її плечей. – Надійна схованка.

Доторк його руки для Ренати був приємний, вона відвернулася й вся червона вибігла з приміщення. На мить мусить бути сама, щоб не виказатися перед колегинями та пацієнтами.

При поверненні в гуртожиток дорікнула собі, що знов повелася некультурно – коли вже не змогла відмовитися від подарунка, то мала запропонувати

краєчок плитки докторові. Згодом заспокоюється, що завтра обов'язково виправить помилку.

Увечері з подругами не була говіркою, одним словом чи простим реченням відповідала на запитання і виправдувалася, мовляв, читає цікаву книжку. Дівчата знають її любов до книжок і толерують її мовчазність.

– Я ж казав: шоколад, – каже доктор Кубик, коли Рената наступного дня принесла йому сніданок та вафлі.

– Шоколад дорогий, – пояснює Рената.

– Ренатко, такій милій дівчині, я вже казав вам, не можна давати дешеві подарунки.

Завтра доктор Кубик не мав службу. На роботу прийшов після кількох днів – був на симпозіумі, пояснив Ренаті, коли та принесла йому перекуску та плитку шоколаду.

– Завтра в нас нічна служба, – каже лікар і подав їй в руки шоколад.

Рената того дня майже не могла заснути. Сховалася під ковдрою, але сон не приходив – у голові морочилися найрізноманітніші думки. Колегині на відділенні, якщо заговорили про нічні служби, то натяками, яких вона не зовсім розуміла, а випитувати детальніше соромилася – в телевізійних серіалах сцени з нічних служб показують аж непристойні відносини між лікарями та медсестрами. Доктор Кубик не дозволив би собі й натякнути на щось подібне, заспокоює себе Рената, але нова думка: а коли використає нічну самотність в своєму кабінеті. Як їй поводитися?

Як поводитися Рената не уявляла собі ані ввечері, коли медсестри відійшли додому, а з лікарів теж ніхто не зістав на відділенні. У двері медсестер постукали і досередини зайшов доктор Кубик. Рената раптом устала й хотіла заявити, як звичайно робиться, що пацієнти сьогодні не домагалися жодних послуг і нінащо не скаржилися.

– То дуже добре, – припинив Ренату доктор. Мило посміхнувся до неї й поскаржився, що він втомлений і хоче поспати. – У випадку чогось, Ренатко, зайдіть до мене й розбудіть.

Вона спочатку потішилася, але десь біля півночі пожаліла, що з пацієнтів ніхто не бажає допомоги лікаря. Пішла коридором, прислухалася перед кожними дверима – всюди тиша, дехто з чоловіків хропів, але на це не треба лікаря. Тихо було й за дверима кабінету доктора Кубика. Напружила слух – звідтам доносилося теж ніжне хропіння. І до самого ранку жодних змін. Уранці доктор Кубик заглянув до кімнати медсестер, хвилинку вичекав, щоб Рената при чергуванні сестер вийшла з приміщення. Одна з найближчих подруг підійшла до Ренати й задивилася їй в очі, точніше під очі.

– Сподіваюся, що ніч без комплікацій і приємно пройшла.

Рената здогадалася про підозрілість колегині й майже загорілася від ганьби й поспіхом вибігла з приміщення.

При наступній службі, коли вона та доктор мали спільну зміну, Кубик попросив її збігати в буфет купити щось на сніданок.

– Як завжди, Ренатко, за вашим вибором, – проказав доктор, бо медсестра хвилинку дивилася на нього, та додав: – І.. Але не вафлі...

Уже не договорив, бо біля нього зупинився колега. Рената у ліфті та перед буфетом хотіла розтлумачити слова доктора. Перед продавщицею теж нері-

шуче стояла, коли та спитала, чи ще хоче чогось, щоб не затримувати чергу.

– Шоколад! – вилетіло з вуст Ренати.

Як і попередній раз, доктор подякував їй і плитку шоколаду віддав у її руки. Рената подякувала й позадкувала до дверей, ховаючи шоколад під плащ.

Найближчі вихідні в Ренати були вільні і вона вирішила поїхати додому до матері. Їхати недалеко: поїздом кілька станцій і до села добралася автобусом. Мати уже в коридорі хати потішилася появі дочки, але Ренаті здалося, що вона чомусь затримує її.

– У мене гість, – каже мати притишеним голосом. А коли завела Ренату на кухню, відрекомендувала її своєму гостеві: – Моя Рената.

– Я радий тебе бачити, Ренато! – сказав гість і продовжив, сидючи розваленим за столом: – Та це ти! Скільки я наслухався про тебе. Мати не перебільшувала – ти насправді красива.

Ренату здивувало, що той чоловік звертається до неї на «ти». Вона не знала, чи подати йому руку. Виручила мати:

– Ренатко, це мій знайомий – Юрко.

Рената з сумкою пішла в спальню, але не розпакувала її. Вибрала кілька плиток шоколаду й принесла на кухню матері.

– Ренатко, то чого витрачаєш гроші на подарунки, – замість подяки каже мати, й кладе на стіл шоколад.

– Я давно не смакував такої лакітки, – каже гість і, формально спитавши, чи може, узяв одну плитку, розірвав гарну обгортку й кинув в уста великий шмат шоколаду. Потім покивав головою, посміхнувся до Ренати та матері й спожив весь шоколад.

Рената пішла у ванну. Мати прийшла за нею й пояснила, що Юрко не буде в неї спати, але залишиться на вечерю, потім ще подивиться по телебаченні футбол і відійде. Тоді мати з нею наговориться, бо вона цікава, як їй живеться, як на роботі та цікавить її особисте життя єдиної дочки.

Після вечері гість підвівся, простягнув руку за шоколадом на краєчку столу, але мати підсунула йому банку пива. Юрко голосно коментував поступки футболістів, котрогось похвалить, але переважно лас. З футболу переключав на інші види спортивних змагань, та найрадніше зупинявся на жіночому тенісі – тут уже не лаявся і зосереджено слідкував за дівчатами. Випив три банки.

Рената пішла в спальню. Спати ще рано. Сідає на краєчок ліжка й роздивляється по стінах. Щось її насторожує, ще раз водить поглядом навколо себе. Так. Над ліжком бракує весільне фото батьків. Картини вишивки залишилися на своєму місці. Коли батько загинув у дорожній аварії, мати взялася вишивати картини за розкресленими кольоровими олівцями. Ренаті вишиті хрестиком чи гладдю картини подобалися. Сама вона хотіла навчитися тій майстерності, але мати боялася, що третьокласниця може голкою поранити собі пальчики, а від цього сумного моменту вона крові лякається.

Рената повільно стає на ноги і йде у вітальню. Ні Юрко, ні мати її не цікавлять. Як передбачала – фото батька в позолоченій рамі на комоді не було. Вона повернулася назад у спальню, щоб мати не запримітила сльози в її очах. Не розуміє, чому мати сховала її улюблене фото батька. І тепер уявляє його. Було на комоді й перед відходом на середню школу та вступом на роботу в

лікарню. Рената вже звикла, що в неї нема батька. Але він постійно був у її уявленнях. Бувало, прийде зі школи й утікає до батька й згадує, як було на уроках, поскаржиться, що хлопці дразнять її, називаючи її солодким яблуком ренети, до якого зі смаком вп'ялися б зубами. Коли б батько жив, жоден з розбишак би не дозволив собі так її обзивати. Отримавши хорошу оцінку чи похвалу – теж іде сповістити батькові, який би з нею радів. Свої свідощтва у голос читала, вірячи, що батько гордий за свою дочку.

Уранці Рената – вона не знає, коли заснула, здогадується лише, що мати її поклала на ліжку, – небажаний гість, напевно, відійшов, бо його й не чути, й ніде не бачити, як заходить на кухню, звідки доносяться приємний запах готованого мамою сніданку.

На вулицю Рената не піде. Вона знає, що сусідки та приятельки стали б випитувати про Юрка. А про нього вона хоче довідатися від матері. Слушний момент знаходить, коли після сніданку спонукає матір посмакувати ще шоколадом.

– Одну плитку з'їм згодом, – каже мати й додає: – Інші залишу для Юрка. Ти ж бачила, як йому смакував.

Про Юрка Рената довідалася від матері лише те, що він із сусіднього села й згодився покосити сад, потім допоможе порядкувати по господарству. Вона вдячна йому, бо робочих рук тепер мало.

Рената відійшла з дому в неділю зразу після обіду. Мати її випроводила на автобусну зупинку й побажала приємної дороги. Поспішила геть, навіть не вичекала від'їзду автобуса.

Ренату потішило, коли доктор Кубик попросив її збігати в буфет. На цей раз вибрала для нього закуски та молочний шоколад. В гуртожитку не ховала шоколад у своїй скриньці під білизну, а цілу половину зі смаком з'їла, другу залишила на ранок – матері вже не буде носити. На цьому тижні ще двічі купувала сніданок для доктора. З суботи на неділю в неї була нічна служба. Коли зайшла в лікарську кімнату, нікала очима по розписах, щоб довідатися, котрий з лікарів буде мати нічну службу. Як побачила прізвище доктора Кубика, мало не підскочила від радості. Сподівалася, що він знайде собі час, щоб поговорити з нею. Рената скаже все відверто, лише матиного приятеля не згадає. Вирішує поки що не говорити про нього. Про батька розповість усе. Як любив її, голубив, прогулювався з нею по селу, навіть у річку пішов з нею, щоб трохи поплавала, а за селом на луках показував квіти, вона рвала їх і вдома ставила у вазоні, а в лісі водив її стежками, де ще хлопчиком ходив, знав місця, де ростуть гриби, умів захоплено говорити і про окремі дерева. Спочатку не хотіла вірити в катастрофічну аварію, в якій батько загинув, аж згодом порозуміла, як страшенно їй бракує. Не без жалю до сьогодні згадує його.

Як завжди після вечірнього огляду пацієнтів на відділенні, доктор Кубик піде відпочити у свій кабінет, але у випадку потреби його розбудить. Рената трохи розчарувалася, що не поговорить з доктором, як сподівалася. В думках його виправдує, що він втомлюється на роботі, але найближчим часом вислухає її. Та довго не витримала, їй конче кортить бодай побачити доктора. Вийшла в коридор і прислухається, чи хтось з пацієнтів не буде скаржитися. На щастя, одна старша пацієнтка у голос нарікає на нестерпний біль. Рена-

та потішилася і попрямувала в кабінет доктора Кубика. Хвилину вагається перед дверима, щиколотками обережно стукає, коли доктор не озивається, вона заходить. Доктор спокійно спить. Рената при нічному освітленні видить його обличчя – воно сумирне, спокійне, вона здогадується, що у нього може бути приємний сон, бо на вустах появилася усмішка. Хвилину любується поглядом, а відтак починає мріяти: вона б із задоволення лягла поряд, притулилася до нього, а він, може, б її обійняв і притулив до себе. І лише з трудом відвертається й задкує з кабінету.

Наступний день у неї вільний. Рената взялася читати роман, бачить окремі літери, слова, але в голову нічого не доходить. Після обіду йде в місто прогулятися. Конкретної потреби не має. Просто походить, щоб більше втомитися й скоріше заснути. Знайомих не зустрічає, що її заспокоює. Аж велика вітрина, вся у білий колір, привертає її увагу й змушує зупинитися. Спочатку крадькома, а згодом уже спокійно розглядає на манекенах моделі вінчального плаття. Всі їй до вподоби, але представити себе в них не відважується.

Сьогодні доктор Кубик відчинив двері в кімнату сестер і попросив Ренату вийти. На коридорі взяв її за талію:

– Я як вовк... – проказав.

Рената мило посміхнулася до нього й обіцяє збігати вниз у буфет. Доктор і на цей раз нагадав їй взяти й шоколад.

– Але великий, – уточнив.

Рената не хотіла чекати – немов на крилах злетіла вниз сходами. Коли доктор наголосив, що шоколад має бути великим, обов'язково заведе мову з нею. Може, після обіду, коли на відділенні запанує відносний спокій. А може, покличе її після роботи піти десь сісти. Вона розповість йому про себе, про батька, й не буде з нього спускати очей. Насторожиться, щоб не пропустити жодного його слова.

У буфеті ледве вичекала чергу, наперед роздивилася шоколади й вибрала той найбільший та найдорожчий і побігла до ліфту. На щастя, піднімалася сама. Оглянулася у великому дзеркалі, поправила спадаючі кучері волосся, детальніше приглянулася до обличчя, спробувала посміхнутися – може, вона насправді гарна.

До кабінету доктора Кубика ступала навшпиньках, майже не відчуваючи власного тіла. У двері не стукала, а виструнчена показала всередині. Доктор стоїть перед столом, а біля нього молода жінка з хлопцем. Старанна мати прийшла з хворим хлопцем. Рената не буде заважати, віддасть сніданок докторові, і шоколад покаже та сховає в руках.

Доктор Кубик, серйозний як завжди, коли в нього є пацієнти, зробив крок до Ренати.

– Сестро, це моя дружина з юніором.

Рената остовпіла. Дружина доктора повернулася до неї й ледь вклонилася, а в Ренати тоді підломилися коліна – що можна було вважати реверансом чемно вихованої панночки.

– Останнім часом забуває снідати і нічого не бере на перекуску. То я принесла йому, щоб до обіду не був голодний...

Рената наосліп вибігла з кабінету доктора Кубика. У кімнаті медсестер переломила плитку шоколаду й загризлася до нього своїми здоровими зубами. Та шоколад був гірким...

Надія ВАРХОЛ

БУЗИНА

Отой терпкий запах йде з тобою всеньке дитинство, неприємно лоскоче у твій носик зблизька і здалека. Зелений кущ богатирськи розгалужується в негустій, слабкій тіні поруч похилої дровітні. Гарні на вид чубаті, наче курки, хохолячки, гойні чашечки з дрібнесенькими, білесенько-жовтуватенько-зеленесенькими квіточками пахнуть всій челяді, та тобі напрочуд смердять. Ти не стерпиш цього аромату, який

тебе дратує. Та й самі бджоли облітають десятьма дорогами повз отої, без медовини, дерев'янистої рослини. Тим більше, дід Антось приказує, що під корінням куща, кимось проклятим, перебувають чорти. Коли сутеніє, то вони сунуться селом. Побачивши в людських оселях засвічені газові лампи, старі буркочуть: «Вже у валалі світять, вже світять, вже світять», а малі бісенята цвіркочуть «вже цвітять, вже цвітять, вже цвітять». І дід Антось далі веде свої сентенції:

«Це кущ гірькиня».

Ти маєш свої претензії до такої дідової назви.

«Діду, та ж гірькиня,¹ це гриб, з якого тече молоко. Баба його смажить на полуденок. Та мені оці її смакоти пашкортні,² бо затерпкувати, гірькувати».

«І той кущ гірькиня, бо гірькі в нього ягоди. А клятву з того куща може зняти лем дітвак, який погладить його душу».

«А де вона, ота його душа?»

«Біла серцевина в середині конаря – оце душа куща».

«Чого вона біла?»

«Всі душі білі, дитино. Зате й з гриба-гірькині витікає біле молоко. Я в Америку загнав повний вагон грибів-гірькинь, а мені його повернули назад, бо між ними знайшовся один підберезник. Хоч ліпший гриб за гірькиню, та одурювати не можна».

Потім ти узнаєш, що для Антося гірькинями є всі оті, що ходять в спідниці.

«Дівка, баба – то гірькиня. Гірька, до того часу, коли її не обробиш, а потім – чудо!».

Ти не знаєш й не хочеш знати, що за чудо потім з гірькинею-бабою. Та одне ти знаєш, що гірькинею Антось прозвав і свою бабу – тернооку Євку. В юній молодості він опинився за морем, а повернувся в рідне гніздечко з великим чудернацьким та гадячим вмінням. Все навчив болгарин

¹ Гірькиня – діалектне слово, вид гриба, груздь

² Пашкортний – діалектне слово, брудливий

Звездан. Ти чув, як люди гутонили про те, що малий, як пуд ліжок,³ Ан-тось тайком почухав висушеним зміїним жалом високу, неначе лазиво,⁴ могутню тернооку Євку. Весільний дзвін здивовано забавкав над такою кумедною парою, а барвінкове вінчайло з подиву не втрималося на голові жониха й зсунулось вниз. «Смертний час настане!», зловісно забриніла косою Люта Смерть, написана на Страшному суді.

І наперекір віщуванню злої долі могутня файфура та малий на зріст, як малярський овес, дід Антось поживали спокійно вдвох...

У твоїй пам'яті виринають Антосові долоні, напрочуд, великі з грубими, лопаткоподібними пальцями, якими міцно тримається на кізлинах⁵ у зворотному вертикальному положенні – голова донизу, ноги підняті догори. Баби перелякано хрестяться. Ти сильно щось стискаєш в дитячих кулачках. Тобі здається, що й ти держишся кізлин. Неймовірно й тобі заманюється подивитися на перевернутий світ вверх ногами. Потім ти второпаєш, що тиснеш гілку того смердючого, з бридким запахом куца. В твоїх рученятах бистренько її заміняє кішка. Ти чимдуж її гладиш, вірячи, що котяча шерсть дощенту витре з твоїх долонь огидний запах.

«Не носи кішку на руках, бо тобі наникає!»

Дід Антось вже певно стоїть обома ногами на землі, так як годиться, і повчає тебе. Ти проганяєш кішку геть, хоч не радий, аби лиш тобі не наникала, не заразила.

Тобі затишилися незвичні жанрові картинки з життя діда Антося, який не любить дощової погоди, бо, за його словами, дощу не було, коли він ріс. Зате дід Антось не полюбляє похмуру погоду й потаємно зникає перед дощовими краплями у свою схованку, а селюки збентежено питають:

«Антосю, де ти пропав, під який гриб ся сховав?»

З-під вибийчаної бабиної довгої спідниці визирає усміхнене вусате со-нечко.

«Гев ем, не будемо, прецінь, обоє мокнути на дощу».

Тягнуть воли сіно селом, а погонича нема, лем на поздовжних жерди-нах драбиняка стоїть свічкою дивакуватий карлик – робить стойку. Лю-дям ледь очі не повилазять.

«Антосю, твое місце у циркачів, не в полі!»

Ти пишаєшся, що такого собі циркового, хоч заввишки медзяного паль-ця, дідуся односельчани поважають. А поважають за те, бо вміє керувати з вужами та й сам про себе каже:

«Я не народився, а вилупився з гадячого яйця».

Знайшовши в полі гадину, кладе її в крисаню і несе.

«Антосю, що там несеш?»

³ Пудліжок - діалектне слово, малесенький лісовий горіх-дерево

⁴ Лазиво – діалектне слово, драбина

⁵ Кізлина - діалектне слово, дерев'яний дрючок, яким прикладали мервисту соло-му на гребені стріхи

«Потята».

Підійдуть, дивляться – а там гадина, ніякі пташенята.

Крокує сільською вулицею під капелюхом грибик, а на шії прив'язаний вуж.

«Антосю, що це – модна американська краватка?»

«Косив-ем луку і знайшов, та й прив'язав на шию, ой, як файно холодить».

Для тебе є честь проводити діда Антосю в поле. Ти плентаєшся поза його кановкою з молоком, яку бере зі собою, щоб вгасити спрагу. Жінки, позгрібавши сіно, приходять до Антосю:

«Не маєте, діду, води?»

«Ген там, в дінерці, то йдіть напитися».

Візьмуть кановку в руки:

«Таж ви не маєте ніяку воду, лем молоко... а в молоці жабу!»

«Впустив ем в дінерку жабу-скічку, щоб мені молоко холодила, бо не люблю пити тепле молоко».

Ти добре знаєш, що дід Антось не тільки жаб'ячий маг, але передусім маг – цар вужів, якими уміє залякувати вороже настроєних односельчан. Тільки-но вимовить якийсь заклинаюче слово й свисне – а в противника вже ціле обійстя заведеться вужами. Навіть по корові мерзотник лазить і – прямо в молоко у дійник... Як то там прозвучить Антосьова магічна формулка та сопілкова застережлива мелодія, тоді всі плюгавці за його наказом щезають...

«Антось, твої воли потоптали мої буряки на Лані, то заплат шкоду – п'ятку!»

Ти бачиш, як дід Антось смиренно платить п'ятку Мошкові за його зверхно вимовлені слова та за шкоду, заподіяну волами. А потім враз сильно свисне... ціле кубло плазунів попрिलाзить д'ньому... «Ліzte до Мошка!»...

... «Антось, тут маєш назад свою п'ятку та й літер палінки тобі даву, лем прожень з моєї хати вужів. Таж вони всюди лазят – по закланці, столі, лавках, долівці, печі, ліжку... Навіть із зеленого рюкзака, що висіт в сіньох, повилазили мерзотники і чутно не лем їхне шпіння, а вже цілу абетку».

«Бог їм не наділив ніг, щоб рухатися, то й лазят. А твоя абетка мерзотна, повна ошуканства».

Ти чуєш, як дід Антось промимрить незрозумілі слова, і, витягнувши з кишені чудодійну сопілку, «виводжує нути». Плюгавці слухняно зникають у свої сховища.

Видно тобі, як коливається трава під щезаючими плюгавцями аж ген у ліс Джабрик, на узліссі якого росте богатирський кущ з гіркуватим запахом... та гойними чубриками, наче світилами.... «Вже світять, вже світять.., вже цвітять, вже цвітять...»

«Діду, а чи зумів би і я своєю сопілкою відігнати гадину?»

«Ні, бо твою сопілку я зробив з ліщини. А моя сопілка, дитино, іншака, з іншої деревини. Вона ще непридатна для тебе».

Ти потаємно стежиш, як дід Антось, описавши освяченим ножем круг на траві під хатнім вікном, запахає його в середину. А потім шепоче... відшептовує гадячий укус скотини... до твого слуху долинають уривки благальних слів до святого архангела Рафаїла... Господа Бога лікаря... та ще щось в роді смикаючого змія...

Ти з дитячою цікавістю витягуєш той ніж із землі.

«Не слобудно тобі цього робити! Ще не пора!»

І дід Антось помалу попростує в Каменисту поточину помити ніж.

Ти не знаєш, що там оселилася отруйна змія і повна заздрості та мстивості чекає на діда Антосю, який ніколи її не кликав до себе, бо вельми боявся... І на Здвиженіє Господне вона спокутуватиме за свій підлий вчинок, її не прийме земля на зимову сплячку.

Помирає дід Антось у великих муках, стогонах.

«Треба, аби передав свої гадячі вміння комусь молодшому за себе... і спокійно міг відійти на другий світ».

Та ніхто, ні терноока Євка, ні близький чи далекий родич, ні сусід не хоче převзяти на себе дідову тягобу.

Вмираючий дід Антось ледь-чутно шепоче:

«Фецьку,.. візьми тріску... і згрібуй з мене хробаків... черв'яків..., бо мучать мене... страшенно мучать ціле мое ество».

Ти пришелепувато дивишся. Ніяких черв'яків не бачиш, то що маєш згрібувати з дідового болючого тіла? Дід Антось дедалі дужче стогне від великих мук...

Тоді ти береш в рученята дідову чарівну сопілку й всуваєш в губи. Твоє личко враз скривиться огидою від гіркого, слабуватого смаку... Дід Антось хропить... а ти шкавородишся, бридишся сопілчаного дотику, такого гіркуватого, подібного до запаху куща з гойними чубриками, наче світилами...

Ти з почуттям відрази помалу починаєш «виводити нути». Та не дідові, а свої власні... хоч тобі страшенно гидливо... Все тобі бридиться... та ти все ж таки помалу-малу полинаєш в музику... і граєш... тонісінько граєш...

Тобі здається, що з дідового тіла Антосю щезають фіктивні імагінальні черв'яки... і він безболісно упокоюється...

Та разом з ними пропадає і твоя гидливість, ти вже не відчуваєш ніякого гіркуватого запаху сопілки...

Надворі ти підійдеш до зеленого куща-лицаря і без огиди дотулишся до його листя. Ти помічаєш його душу – білу серцевину всередині свіжо зрізаного конаря. На дотик м'яка... Тобі здається, що гладиш душу покійного діда Антосю... Хапаєшся до темних плодів, звисаючих вниз під своєю вагою...

Ти стоїш біля могильної ями й дивишся, як люди, змочені сльозами, сиплють туди макові зернятка, аби душа діда Антосю заспокоїлася і його дух не завдавав ніякої шкоди живущим. Ти простираєш руку...

Дивом здивовані мініатюрні маковинки зворушуються з появи яскравих чорно-фіолетових кульок-ягід з улюбленого куща діда Антосю.

«Вже сві...св...с, вже цві... цв... ц...».

Євген ПОЛОЖІЙ

Євген Положій – український письменник, журналіст, мандрівник. Вищу освіту отримав у Сумському педагогічному університеті ім. А. С. Макаренка. Автор 6 романів. Найвідоміші з них «Дядечко на ім'я Бог» (2008), «По той бік Пагорба» (2010), «Іловайськ» (2015). Працює головним редактором сумської суспільно-політичної газети «Панорама». Мешкає у Сумах.

П'ять секунд, п'ять днів, п'ять років, вічність – такий часовий алгоритм нового роману Євгена Положія. Головний герой, який все життя – у Вільних профспілках, на обох Майданах – бореться за справедливість, зрештою, коли починається війна, йде на фронт і там потрапляє в «Іловайський котел». Тяжко поранений, у складі групи з тринадцяти бійців, намагається вижити в безнадійній ситуації. Після піврічного лікування, восьми операцій, емоційно виснажений, він приймає рішення, що вже зробив свою справу і прийшов час відпочити. Але коли старий товариш – народний герой, той, хто разом з ним пліч-о-пліч боровся за правду, тепер силою і страхом створює в рідному місті свою бізнес-імперію, стає очевидним: якщо не борешся зі злом, опиняєшся на темному боці.

Тож боротьба триває...

5 секунд, 5 днів

(Уривок з роману)

1

Сіра похмура будівля ховалася за високим бетонним парканом. Кілька десятиліть підряд двічі на рік, відколи її побудували, восени і весною, чи не кожного дня тут кипіло своє, скріплене військовим уставом та народними традиціями, життя. На плацу скаженіли, брутально лаючись, офіцери і прапорщики, намагаючись привести до тям і вишикувати в бездоганно рівні шеренги і колони перманентно напівтверезих юнаків, а через паркан, як стемніє, друзями та жалісливими родичами регулярно переправлялися харч і горілка. Інколи відчайдухи, що не могли втерпіти до темноти і адекватно оцінити ризики, лазили в магазин посеред білого дня. Багатьох із них ловили і, не переймаючись благаннями про прощення, відправляли служити куди подалі, на Північ чи Далекий Схід – радянська армія терпіти не могла невідконтрольних дій і карала за них інколи жорсткіше, ніж за нехлюйське несення служби. Сержанти, що приїхали сюди разом з офіцерами за новобранцями, розповідали тим байки про суворе армійське життя, позастатутні відносини, і за кілька діб нудного спільного очікування на відправку у військо погрозами та манівцями витрушували із розпачливих слухачів кошти, видані щедрими батьками на найближчі місяць-два. Словом, це була серйозна і важлива установа, одна з найважливіших у країні. І рано чи пізно майже всі ро-

дини, в яких народжувався хлопчик, за незначними винятками, обов'язково потрапляли сюди. Мама, як правило, плакали і бажали повернутися живим і здоровим, а татки тиснули синам руки і наказували служити Батьківщині ці два роки гідно. Відкосити від армії вважалося вищим пілотажем лише в середовищі музикантів, художників та іншої дисидентської богеми. Багато хто з цієї публіки йшов на крайнощі, вигадуючи різні захворювання, потрапляв до божевільень і виходили звідти з «білим» квитком. Правду кажучи, деякі з митців дійсно справляли стовідсоткове враження божевільних.

Але для тих юнаків, хто потрапив за бетонний паркан, на два роки починалося зовсім інше життя, ніж вони знали і могли собі уявити. Це життя, якщо пощастить, залишало сліди на їхніх тілах у вигляді шрамів від численних бійок у казармах із такими ж, як вони, юнаками з інших регіонів великої країни-імперії; життя, яке чоловіки потім згадуватимуть довгі роки, зі значенням поглядаючи на свої татування на передпліччях, бо насправді рідко де ще, окрім радянської армії і великих епохальних будівництв, можна було зустріти таку строкату міжнаціональну публіку і отримати такий багатий досвід. Якщо ж не пощастить, то ці два роки відіб'ються на їх тілах цятками від пострілів із вогнепальної зброї і рубцями від осколків мін, які посилали в них із криками «Аллах Акбар!» афганські моджахеди. А якщо зі щастям зовсім кепсько, то все, що залишиться від їхніх тіл, загорнуть у целофановий мішок і покладуть у цинкову труну – це може трапитись як після міжнаціональних розборок у казармах, так і після атак моджахедів і інших ворогів радянської влади, яких по всьому світі назбиралося немало.

А потім усе поволі прийшло в запустіння і вкрилося порохом і байдужістю. Велика сіра будівля, здавалося б, назавжди втратила свою важливість і значущість. Навіть зараз, коли тутешніми коридорами знову вешталися сотні людей, важко було позбутися відчуття порожнечі, що навівали криві рипливі двері, обламані ручки на них, протерті підлоги і рваний лінолеум, і такі щілини в дерев'яних віконних рамах, що кабінетами вільно гуляв вітер. Цей вітер віяв зі сходу, з Донбасу; він був холодний і злий. Вітер неприємно шелестів паперами на столах і здіймав догори повідомлення про перших загиблих, він гнав у спину чоловіків і викликав істерики у жінок. Цей вітер говорив всім, хто міг його почути, одне й те саме: «Ваше життя вже ніколи не буде таким, як раніше». І від цього простого речення жінки рвучко притискали дітей до себе, а чоловіки стискали кулаки і йшли до військкоматів, ставали в черги і терпляче чекали.

У кабінетах і навіть коридорах обласного військового комісаріату тепер знову сиділи військові і дисципліновано записували в звичайні учнівські, розграфлені синьою пастою під лінійку, зошити імена і телефони чоловіків, які хотіли піти на війну. Військові чиновники виглядали зосередженими і трохи збентеженими, але якщо уважно до них придивитися, то відчуття порожнечі лише підсилювалося, такі в них були вицвілі від вимушеної двадцятирічної бездіяльності та закономірних наслідків цієї бездіяльності очі. Більшість з них скидалася на привиди старого замку, які раптом водночас ожили і заговорили холодною стародавньою мовою великої війни.

Перша хвиля бажуючих накопилася в середині березня, коли анексували Крим і на Донбасі почалися заворушення.

– Підприємець. Не служив, бо визнали не годним до військової служби за

станом здоров'я. Що зі мною? Та нічого такого, пісявся в ліжку. Так, готовий хоч завтра... Ні, зараз не пісяюсь.

– В армії не служив, але я непогано стріляю. В тирі, звичайно, в школі... Тому можу снайпером. І дружину мою запишіть, вона санітаркою хоче. Ні, за фахом вона вихователь дитячого садочка, курси парамедицини не відвідувала...

– Скільки років? Вісімнадцять, ну... скоро виповниться. Чому не можна? В мене вже і броник є!

І таке, без перебільшення, кожні п'ять секунд, протягом місяця чи не кожного дня:

– Ми точно знаємо, коли Наполеон відправився в Єгипетський похід і коли почалася Перша світова. Ми знаємо точно, коли почалася Друга світова або якого червня Німеччина напала на Радянський Союз. Кожна війна має свій початок і своє закінчення. Але хіба хтось може назвати точну дату, коли почалася наша війна?! Вона навіть не має такого статусу – «війна»... Зовсім як слово «дупа» в деяких інтелігентних людей...

– Тобто?

– Ну, дупи у них є, а слова такого у них немає.

– І що то значить? До чого ти хилиш, Бойченков? На що ви натякаєте тут? Давайте, вимітайтеся з мого кабінету! Ідьте додому! Та й взагалі, все скоро закінчиться. Там, – худорлявий нервовий майор Горобець втомленим обличчям виразно показав нагору, – завтра про все домовляться. Без вас якось обійдуться цього разу! Додому! Розвертайте свої дупи! – Майор втупився червоними від недосипу і горілки очима на чотирьох мешканців Семихаток, що стовбичили перед ним уже півгодини.

Тиждень поспіль він майже не виходив зі своєї прокуреної до непритомності кімнатки, спав на розкладачці, їв «тормозки», що передавали з дому, тупо дивився на облізлі, обдерті шпалери кабінету, стіни, що кілька десятків років не знали руки муляра, на великий настінний календар із гарними конями коней він любив значно більше за будь-яких інших живих істот; щогодини доповідав військовому обласному комісарові цифри по мобілізації, однак і досі не міг звести синус із косинусом. Він щиро не розумів, як можна мобілізувати людей на війну проти своїх же громадян? І як можна воювати проти росіян, коли серед українських кадрових військових дві третини зовсім нещодавно служили разом із ними в радянській армії? Як вони стрілятимуть один в одного?! Крім того, скрізь, хоч куди тицьни пальцем в карту, чи не в кожного там, у Росії – або друзі, або родичі. Та й не вірив він, за великим рахунком, засобам масової інформації і політикам, що на Донбасі воюють росіяни. Припускав, що, можливо, в довільному порядку кілька десятків яких-небудь нарваних на всю голову козачків або чеченів і могли приїхати, але щоб кадрові військові, армія – ні, неправда, ніхто не піде на таке, ми ж – братні народи... Але звідки у ополченців стільки військової техніки, гармат, «градів», боекомплекту? – тут майор впадав у прострацію і «заходив із флангу», як він висловлювався, тобто випивав чергові п'ятдесят грамів. Для впевненості. Він не знав відповіді, мусив виконувати свою роботу, мусив виконувати наказ, який виконувати не хотів – мобілізувати людей до війська, він зовсім заплутався. Тому регулярно й «заходив із флангів» і шукав формальні приводи відмовляти добровольцям. Бойченкова, цього вайлуватого балакучого чоло-

віка, він відправляв додому вже втретє, вишукуючи найрізноманітніші приводи. Але Бойченков не здавався і вперто хотів скласти свою голову там, на сході країни, невідомо за кого і незрозуміло за що. Цього разу ще й приїхав не сам, а з трьома товаришами, і відкараскатися від них було неможливо.

– Та до того я хилю, товаришу майоре, що недарма ця війна називається гібридною, – продовжував гнути своє Бойченков, сильно розхитуючись міцним тулубом, наче маятник; здавалося, ще трохи, і він упаде просто на майорів стіл. Чоловік, очевидно, був налаштований украй рішуче і дуже нервував, але його густий голос звучав впевнено і буквально затоплював емоційними хвилями кабінет. Від такого напору майору інколи ставало не по собі, і він нервово струшував попіл у попільничку, прикрашену козлиною головою Мефістофеля. Попільничку йому подарував найкращий товариш ще із військового училища, нині – цілий полковник і командир бригади, а тоді – такий самий розбишака і любитель випити і погуляти. Майор попільничку, попри потертий вигляд і кілька слідів від падінь, дуже любив і цінував, провіз її по всіх гарнізонах від Московського військового округу до віддалених гарнізонів Монголії. Він зустрічав за довгий час своєї служби людей дуже різних за своїми хибними звичками, тож непогано розбирався в практичній психології і з відвідувачами спілкувався, вправно керуючи дискусією:

– Що це змінює в наших справах, Бойченков? Я вам вкотре пояснюю: у мене заявка з Міністерства оборони на конкретні спеціальності. Ви танкісти? Ні. Ви артилеристи? Ні! Може, ви мінометники? То про що ми говоримо?

– Ми свій дім хочемо захищати, свої родини, – переконливо гнув своє Бойченков і, нарешті, припинив розхитуватися. Ці двоє – майор і потенційний доброволець – говорили про одне, але не розуміли один одного ні на йоту. Вони прибули у військкомат наче з різних світів. – А ви нас не пускаєте. Якщо чогось ми і не вміємо, то навчимося. І не закінчиться скоро ця війна, не сподівайтесь. Ні сьогодні, ні завтра, хоч як би ми того хотіли. Не для того вони її починали.

У майора заболіла голова. Скільки сюди приходило таких от нудних добровольців, і всі вони були неймовірно вперті у своєму бажанні загинути під «градами». Всі вони достеменно знали, що потрібно робити президенту і політикам, як і коли наступати, як тактично правильно воювати міністрові оборони. Проте мало хто з них вмів хоча б правильно розібрати і зібрати автомат Калашникова. Ну от і чого вдома не сидиться, питається? Працюй, опікуйся родиною і займайся своїми справами, відпочивай, повістка прийде – тоді йди служити, виконувати священний обов'язок. Чого пхатися поперед батька в пекло? Вб'ють же, потім плакатимуть за тобою батьки, дружина, діти. Хто їм допоможе? Ніхто їм не допоможе, і не згадає ніхто тебе через рік. Через таких от надмірно ініціативних ідіотів, як оцей Бойченков, і почалася війна, – майор Горобець був у цьому абсолютно переконаний. Через надмірно ініціативних людей взагалі всі неприємності в житті. Тепер, бачиш, ці таке звані активісти-«самооборонці» потребували особливої уваги, хотіли одразу сісти в танки, літаки, підводні човни і бити ворога в хвіст і в гриву. За великим рахунком, найправильнішим рішенням було б зібрати їх до купи, дати в руки по гранаті, посадити у вагони і відправити в зону АТО. Але такий крок ніс і неабиякий ризик: а раптом вони переможуть? Тому майор робив свою справу так, як робили її майже у всіх військкоматах країни у березні-травні 2014

року – розсилав повістки, чекав, поки за тими повістками з'являться люди, відправляв на медичні комісії. Справа рухалася формально правильно і неспішно, наче і не було війни, на відміну від подій на сході, де ситуація стрімко погіршувалася. Докори сумління майора не мучили. Зрештою, він репрезентував і втілював у життя точку зору великої частини громадян цієї країни, які вважали, що краще мирно повернутися в минуле, ніж воювати за майбутнє, і велика кількість чоловіків, готових заплатити за ухилення від мобілізації, тільки підтверджували правоту майора. Звичайно, він брав хабарі, весна і літо 2014-го року значно покращили матеріальний стан його родини, а також якість рідини, що він вживав, і сигарет, що викурював у кількості двох пачок на добу. Інколи майору мріялося, що йому несуть гроші не тільки за ухилення, але й за саму мобілізацію, і тоді він прокидався в гарному гуморі й багато і вдало жартував із молодою коханкою з бухгалтерії, пристрасною і говіркою жіночкою, і пив, не зупиняючись, але й не п'яніючи.

Добровольці тим часом стікалися з усіх куточків країни, наче ртуть, в добровольчі батальйони, які фінансувалися і формувалися найнесподіванішими людьми – від олігархів до вчорашніх прибічників президента-втікача. От за таких новоявлених бійців майор не переймався – за організацію їхніх похорон військкомат не відповідав, загиблих із добробатів навіть ховали не за державний кошт. Ну а те, що вони патріоти – так, вони патріоти, хто ж сперечається? Славте їх у газетах і на телебаченні, але, будь ласка, не ми їх туди відправляли, не нам їх і на кладовище везти. Майор знав, що такі люди швидко закінчатся, їх просто кількісно не вистачить на довготривалі бойові дії.

Інша справа – такі, як Бойченков. Їх майор щиро, від всієї душі, не любив. Вони додавали особисто йому, майору Горобцю, багато зайвого клопоту. Бойченков і подібні хотіли служити в збройних силах України, тобто захищати свою Батьківщину офіційно. І з такими він мав найбільше мороки – їм байдуже, чи є намет, ліжко, спальний мішок, вони готові їсти траву і пити сечу, аби тільки мати в руках зброю, в кишені – військовий квиток, і наказ бити ворога, що лунає від командира. Вони не писали повідомлень в соціальних мережах про «зраду» і нестачу гречаної каші, не збирали кошти на спеціальний розрахунковий рахунок, не виступали по телебаченню, лише вперто вимагали зарахувати в ряди збройних сил і відправити до війська. Вони йшли на війну мовчки, без зайвого галасу, як жили – так і воювали, надійно і вперто. Саме такі люди, на думку майора, і несли найбільшу небезпеку, бо знали, чого хочуть, вірили до кінця в свою державу і збройні сили, не шукали швидкої слави чи політичної кар'єри. Через них війна триватиме довго, бо ці – не здадуться, не змінять поглядів, не перекинуться на інший бік. Відверто кажучи, майор думав, що після двадцяти трьох років зневіри таких людей в країні вже не залишилося, і як же, як з'ясувалося, він помилявся.

– Ну, тоді ми чекатимемо в коридорі. Нікуди однак не підемо, – сказав Бойченков, – поки ви не випишете нам нові військові квитки. – Якщо треба, то і заночуємо.

Майор видихнув і матюкнувся. В двері гучно постукали і він люто закричав: «Чекайте!» – ковтнув із шухлядної пляшки коньяку, промочивши горлянку, і закурив сигарету. Стало краще. «Чого я так впираюся? Кому потрібні ці нерви? Що вони вирішать, ці четверо? Половина з них загине в першій же сутичці, половина залишиться інвалідами. І ще невідомо, що гірше...».

На столі, серед інших паперів, уже кілька днів лежав наказ про створення батальйонів територіальної оборони. «Саме для таких, як Бойченков, – подумав майор. – Те, що лікар прописав...».

– Заходьте! – крикнув у двері і обхопив голову руками, так раптом захотілося лягти і простягнути ноги, обійняти бухгалтершу і заспівати щось гарне, тужливе, про життя. «Зайти з тилу», як він це називав.

2

Районний центр в Україні – вже не село, але ще й не місто. Майже всі мешканці в райцентрі мають городи і курей, але далеко не в кожному райцентрі є бодай одна книгарня. Банки – є, аптеки – є, навіть супермаркет – і той є, а книжки продають, у кращому випадку, на двох полицках у тому ж таки супермаркеті. Бойченков без нових книжок не можна сказати, щоб сильно мучився, але жити ось так йому було некомфортно – щоб купити потрібну книжку, треба їхати до обласного центру більше сотні кілометрів. Читати він любив з дитинства, перевагу віддавав історичній літературі, а в дорослому віці захопився конкретним періодом Першої світової: Центральна Рада, Січові Стрільці, Зимовий похід, Петлюра, Скоропадський – він раз у раз відкривав для себе безліч несподіваного і невідомого, і раз у раз дивувався, якою суцільною білою плямою є історія для більшості людей. Він пробував давати свої улюблені книги друзям і колегам, але розуміння не зустрів. «Віталику, та ми тебе і так поважаємо, знаємо, що ти розумний! – жартували товариші. – Нам кретиноскопу вистачає голову забити!». Але Бойченков не відступав, і одвічні абстрактні політичні баталії про Верховну Раду, партії чи президента повсякчас переводив в історичну площину, і на доступних прикладах, як на пальцях, пояснював, чому зараз відбувається саме так, а не інакше.

З самої школи його знали як правдолюбця, і дійсно, Бойченков не міг змовчати, завжди з'ясовував, хто правий, а хто винуватий, відстоював товаришів перед вчителями.

– Бути тобі, Бойченков, адвокатом! – прогнозував директор.

Та ж сама історія продовжувалася в аграрному технікумі, куди він вступив, а потім і на роботі. Адвокатом він не став, не мав бажання і здібностей, але вперто і часто безглуздо боротися за справедливість не переставав. Краще хлопцю від такого прагнення не жилося, але вдіяти з собою Бойченков нічого не міг: інколи, бувало, сидів мовчки, тримався до останнього, не влязав у конфлікт, але потім однак вибухав, наче вулкан.

Семихатки – містечко невеличке, 45 тисяч всього народу. Тут є свої феодалі і васали, свої герої і свої негідники. Негідників останнім часом дедалі більшало, точніше, все більше людей розчаровувалися в перспективах буденного життя і чесної праці і переходили на службу до феодалів, які підминали під себе все, що тільки можна – владу, виробництво, торгівлю, і, звичайно ж, землю – з землі добували тут у вигляді урожаїв соняшника, пшениці, рапсу та іншого основний дохід – раз у раз перефарбовуючись у потрібні політичні кольори і відбираючи у людей землю шматок за шматком. Лише кільком фермерам, що змогли вчасно об'єднатися, вдалося встояти у цьому нерівному протистоянні. Хоча, і всі добре це розуміли, за влади президента-зека їх поразка була справою часу. Місцеві тільки гадали, як із фермерами розберуться: залякають і дадуть якісь копійки чи просто заберуть землю задарма?

Бойченков фермерів підтримував, як міг, хоча міг він і не так багато, а от політики ставився спокійно: в депутати не ліз, але на Майдани їздив, не міг такого пропустити. «...Щоб людям хоча б трохи легше жити стало», – так він пояснював свою позицію.

Але тепер то все було маловажливо: на сході тривала війна, гинули люди, на кордонах стояла російська армія. Світ, в якому він жив, карколомно змінився, і рахунок, можливо, йшов на години, – ніхто цього не знав. Бойченков поспішав додому, роздивлявся розбитий тротуар і невесело розмірковував про те, що, можливо, за кілька місяців, якщо війна докотиться і сюди, його родині доведеться залишити і своє місто, і рідний дім, і податись світ за очі, невідомо куди, а йому, якщо до того дня не пришлють повістки, дорога одна – в партизани. Раптом поруч завищали гальма, зупинилася машина – за рейсовим автобусом він не побачив, що там трапилося, а вже за мить хтось міцно схопив його за плече. Він озирнувся і побачив незнайомого бороданя у військовій формі.

– Ну, ти й загнув тому майорові про гібридні війни! – кинувся обійматися бородань. Тут уже нарешті Бойченков впізнав по голосу колегу по профспілкам Юрка Косенка. Виявляється, той тільки-но повернувся з обласного військкомату і наслухався там історій про впертість Бойченкова. – Ну, це ж треба такого придумати! – кричав, сміючись, Косенко. – А я їду, бачу – ти човгаєш. Дай, думаю, зупинюся!

Бойченков від когось (чи не від тих же фермерів, від яких зараз повертався?) чув, що Косенко наразі займався створенням добровольчого батальйону в обласному центрі. Батальйон фінансував відомий олігарх, феодал, можна сказати, державного значення, якого ще вчора вони зневажали, але війна багато що змінила, розставила зовсім інші акценти. Суспільство водночас розділилося на дві групи: ті, хто проти України, і ті, хто за. При тому стало неважливо, ким була людина до початку бойових дій – крадієм у законі, олігархом, вбивцею, гвалтівником чи звичайним мерзотником – все прощалося і все списувалося, головне, щоб люди проголошували правильні лозунги і гучно кричали: «Слава Україні!». Мімікрувати під патріота серед великої кількості порядних людей-добровольців видалося зайняттям нескладним.

Якимось дивним чином Косенко пробився при формуванні батальйону нагору і от тепер відповідав за набір особового складу: їздив по області, виступав на прес-конференціях – це Юра любив і вмів. Бойченков його поважав, незважаючи на потайний характер і, м'яко кажучи, не зовсім приємну звичку забувати обіцянки. Але в цілому він вважав Юрка нормальним хлопцем, дуже компанійським, і, що найголовніше, справжнім патріотом. Жив той на іншому кінці міста у великому новому будинку, але чим колега ще заробляє на життя, Бойченков не знав. Зараз Косенка дійсно було не впізнати: приїхав на крутому камуфльованому джипі з водієм та озброєною охороною, вдягнутий у добре підігнану військову форму з нашитим на рукаві шевроном «Дністер 1», в крутих жовтих берцях, хвацькій кепці, сонцезахисних окулярах, запустив бороду, – викапаний Фідель Кастро в молоді роки. Хіба що очі видавали в ньому суто цивільну людину, не готову до збройного штурму гаванських казарм.

– Та нічого, нормально, хай звикають, – Бойченков, нарешті, оговтався від несподіванки. – Які люди, такі й війни. Раніше воювали як? Виходили в поле,

виводили армії – і давай махатися. Хто переміг, той отримує все. Потім в окопах сиділи, в атаки ходили, але точно знали: ворог – он він, навпроти тебе, все ясно і зрозуміло, де хто, хто ти такий, за кого ти, де твій народ, твоя армія, за віщо ти воюєш. Такі були люди – і згори, і знизу – тверді, мов камінь. Береш цей камінь – і кидаєш в голову ворога. А тепер чи то війна, чи мир, чи то заколот, чи то бордель, чи то «зелені чоловічки», чи просто свої зрадники – не розбереш. І люди такі, як пісок, стали – не вхопиш, не кинеш, вислизують крізь пальці, інколи тільки дрібні камінці попадаються. От із таких камінчиків і будується країна...

– Камінчики, кажеш... – Косенко неспішно перебирав пальцями перламутрові вервиці. – З самих камінчиків країну не побудуєш, таку стіну рукою штовхни – і впаде. Щоб камінчики трималися купи, міцний розчин потрібен, міцніший за бетон.

– Я ж і кажу – історію треба вчити. Якби люди знали своє коріння...

– Багато люди про твого Петлюру слухали?

– А що ж тоді? – знітився Бойченков.

– Війна, Віталику, ти сам знаєш, давно не пацан – завжди втрати. Кров'ю скріплюються наші камінчики, людською кров'ю.

– І ти... готовий?

– А-ха-ха, – розреготався несподівано Косенко. – Та не сприймай ти все так серйозно!

Потім, уже сідаючи у джип, крикнув:

– А то давай до мене в батальйон!

– Ні, – відмовив Бойченков. – Нам військкомат обіцяв на днях повістки прислати, вже й на облік поставили!

– А то дивись, був би при мені, в штабі!

– Ні, – замотав головою Бойченков. Бути при комусь йому точно не хотілося, навіть на війні.

Така відбулася у них дивна розмова наступного дня після повернення Бойченкова з військкомату. Він так і не зрозумів, чого від нього хотів Косенко, та й неважливо це. Важливо, що прокурений майор Горобець вирішив таки не мотати нікому нерви і видав новенькі військові квитки.

– Побачимось! – подякував Бойченков майору.

– Сумніваюся, – заперечив майор і подумав, що смертей, очевидно, в найближчі місяці на фронті трапиться багато, бо такої кількості живого «м'яса», як за останній тиждень, він туди ще не відправляв.

Повісток вони чекали більше місяця. Тим часом на сході – місто за містом, селище за селищем – потрапляли у руки проросійських сепаратистів, і над адміністративними будівлями здіймалися прапори Росії, «еленер» і «денеер». Чума «російської весни» розповзалася по Донбасу з жахливою швидкістю, і по телевізору драматично сповіщали, що українська армія не готова до бойових дій, що солдатів не вистачає, що нема, кому оборонити державу, вся військова техніка геть ні на що не здатна, але дивно – їх, як і тисячі таких же добровольців, не поспішали кликати. Бойченков обривав телефон військкомату, але там завіряли, що знають і пам'ятають про нього, однак треба почекати.

– Почекати чого? Коли та сволота зайде в наше місто?

– Майте терпіння, – відповідали у військкоматі. – Вже скоро. Можливо, завтра-післязавтра.

Василь БАРКА

Минуло 110 років, як народився автор роману про Голодомор 1932-1933 рр. в Україні «Жовтий князь» – **Василь Барка** (1908-2003) – поет, прозаїк, публіцист, перекладач, літературознавець, який належав до визначних представників української еміграції.

Творча спадщина Василя Барки (власним ім'ям Василь Очерет) нараховує понад двадцять книг. Це і збірки поезії, романи, повісті, есе та літературна критика.

Творчий шлях В. Барки літературна думка поділила на три періоди. У 1930-1932 рр. у Харкові видає поетичні збірки – «Шляхи», «Цехи». Це перший період. Другий: перебування у Німеччині і поява поетичних збірок «Апостоли» (1946) і «Білий світ» (1947). Третій період – американський. Саме тут у 1963 р. виходить його найвідоміший роман «Жовтий князь», який пізніше було перекладено англійською, французькою, російською, німецькою, італійською мовами.

Під час американського періоду появляються також роман «Рай» (1953), але і такі збірки поезії – «Псалом голубиного поля» (1958), «Океан» (1959), «Лірник» (1968).

Коли В. Барку запитували, чому він вибрав собі тему голодомору, то він відповідав, що відчував, що повинен це зробити, оскільки він не був упевнений, чи знайдеться хтось, хто наблизив би це страхіття.

Цього року пригадуємо 85-річчя Голодомору 1932-1933 рр. в Україні. У цьому зв'язку не треба оминати й твір Василя Барки «Жовтий князь». Під кінець свого життя письменник зізнався: «Я приходжу до кінця днів своїх, не маючи нічого з матеріальних речей, навіть телевізора... Але я щасливий, бо маю Божу поміч написати твори, про які мріяв, і знаю, що вони будуть значною допомогою в духовному житті мого народу, особливо в майбутньому».

(ія)

ЖОВТИЙ КНЯЗЬ*

(Уривок)

1

Наряджає доню: здається, то власне серце, вибране з грудей, окремо радіє. А знов лихо: повели чоловіка в сільраду. Скільки їм треба? Чіпляються і гризуть: давай! – як не гроші, так хліб.

– Мамо, скоро? Я на майдані підожду.

– Скоро, – чого ж на майдані? Потерпи: тата відпустять, і зразу підем.

– Миколи і Андрійка нема.

Тата ждуть: як станеться що... Їй страшно навіть вимовити. Причісує Оленку, пильнуючи кожного пасмочка; завітчує, ніби коронує зірками, зверх блідо-

* У тексті максимально збережено лексичні, морфологічні, фонетичні особливості мови письменника, а також авторську пунктуацію. (Ред.).

го лобика. Нічого не каже їй, але невимовлені слова тремтять, подібні до сполохів, насередині грудей: «Квітко моя!» – і неозначиме почуття обкинулося, ніби передвістя з болями; не знати, що, крім них, прийде. Не хоче піддатися їм душа. Втіха коло доні не гасне, як місяць – любим серпиком.

– Скоро скінчу, стій! – стримує доню, чомусь нетерпеливу, з сірим зошитом на долонях: там її наука.

– Може, я не піду? – несміливо питає Оленка. – З мене сміятимуться.

– Хто ж?

– Учні і вчителі: всі.

– Нерозумний сміх і грішний.

– Вони глузуватимуть!

– Терпи! Це годиною краще, ніж цілий вік хвалять.

Дарія Олександрівна досадує, що «вони» сміються з її дитини. От-от схопиться гнів: справедливий був би, але чимсь небезпечний. Нехай зникає в обширі серця, де нема йому чим горіти. Зосталась гіркота, звична за довгі роки.

І стерпіла! – як завжди.

Хмуриться мати.

Первісток її, чотирма роками старший за Оленку, підкорився страхові. «Навіщо пережиток?» – сказав, напевно, з чужого голосу. Андрійко, найменший, часом послухає.

Малі думають, що мама темніша, ніж шкільні, бо ті ходять з новими книжками, а вона старі читала... Так там була правда і серце, а що в теперішніх? Зла настирливість. Відчуває мати, як день у день «вони» настроюють дітей проти її думки і волі. Діти очужіли.

Різку, аж розпачливу кривду відчуває з того, ніби рану від іржавого ножа, коли влікається і мучить. А що робити? – хоч кричи, не допоможесть; «вони» сильніші.

Обличчя в неї – з видовженістю і запалими щоками; з надто звуженими, супроти звичайного, обрисами нижніх повік, як і надто вглибленими очима, кольору темно-сірого, без гострого блиску. Але їх ясність відтінена бровами і косами – в такому відсвіті, що нагадує попіл від згорілого шовку; і видаються темнішими, ніж насправді, через неприродну блідість обличчя.

Дарія Олександрівна ніби спокутується в празник, відболіваючи провину: з непотрібної гостроти до Оленки, що недавно мала в школі декілька низьких оцінок; не з-за своєї нездібності, а з-за пустощів і недбальства.

Чомусь тоді, можливо, з побоювання сорому від чужих посміхів: мовляв, «дурна дитина в вас», – Дарія Олександрівна грізно нагримала на Оленку і мало не вдарила. Хоч не збиралась бити. Однак не сподівалася, що з того гримання вийде. Дитя сполотніло, затрусилос плечиками і, ледве не впавши непритомне, відступило в куток. Заридало, та так гірко, в болючому плачі, тремтівши дрібною судомою, – що всі в хаті обмерли. А воно раптом стихло, і хоч тоді кинулися всі втішати, проте було як потеряне і, здається, занедужало. Потім старалося і принесло найкращі оцінки. Раділо за маму, якій неодмінно треба бачити гарні знаки в зошиті. Видно, так і не тямило до кінця, чому – треба.

Глянувши на зошит, Дарія Олександрівна відчула, як болісно серце стиснулось: такий жаль на себе! – роки життя віддала б, тільки вернути те, що сталося.

Оленка під маминим гребінцем стала покірна; вся в білому і сама бліда, з світлими очима і високо піднятими брівцями – як в тата. Кілька квіток біля її чола, здавалося, посилали бризкучий промінчик на всі сторони. Як зоря – жила в хаті, дивна тихістю.

Сьогодні так пильно мати зачісує Оленку, збираючися піти з нею в церкву; стояти поруч і випроситися з провини:

І якраз лихо! – причіпкові повели чоловіка і невідомо що буде.

І також: Оленка збивається. Як важко вмовляти, при чужому настроюванні з насмішкою.

Згодиться; чого ж на майдані стояти?

– Оленко, дражнитимуть, що в церкву пішла, ти промовч! Їхнє зло щезне, а правда – ніколи.

– Де буде?

– З людьми, що живуть скрізь. А повмирають, буде з ними на небі.

– А ми – де?

– Коли достойні, з ними.

– Як там живуть?

Дарія Олександрівна подумала: ось як твоя душа – безвинна і всім прощає, люблячи. Так живуть.

– Того не знаю, але – щасливі.

– Де?

– Оленко, все питаєш, а я не знаю.

– Мабуть високо! – як птахи. Де дінуться від дощу?

– Це над дощем і зірками.

– А що їсти?

– Нічого не треба.

– І хліба?

– І хліба теж – ні.

Оленка дивиться в вікно, думаючи.

– Я вже знаю! – так, як сонце: ні об що не тримається і ходить.

Знов роздумує, поглядаючи на світило за шибкою.

– Не розлучаться?

– Хто?

– Всі – родичі.

– Як любитимуться, то – ні: разом будуть; і коли не розділяться самі, перед брамою.

– Де?

– Невидима і коло всіх. Як церква.

Оленка тримає зошит, ніби звіт. Сіра обкладинка з поземними рисами і власний підпис – в округлих і нерівних літерах.

Думка прив'язана до одного: як будуть разом – «тоді»? Чи так, мов через небозвід переходить гурток зоряний, нерозлучимо, склавши рисунок? Губить-ся думка.

Гарно – з мамою піти; в церкві бабуся стоїть; а від посмішників одвернутись, і годі.

Чого зошит – в Оленчиних руках, відомо, але мати ні словом не вказує здогаду: така хитрість любляча. Зошит з милими кривулями дорожчий, ніж речі хатні. Бо замкнено між сторінки спогад і світло: подібно до ми-

тів, кладених з весни – радіти ними і смуткувати, відкриваючи перед очі.

Мов не бачить! – удає Дарія Олександрівна. В неї сумнів: чи не розлінується доня ще раз і дужче, ніж попереду, коли похвалити? Хай старається без нагороди. Але – чи гаразд, отак проминути доньчин знак? То ж від пошани до мами.

– Дай зошит!

Оленка зраділа: мама знов подивиться на працю.

Літери трудні і непевні обрисами, ніби будовані з крихітних кілочків і дугастих сковок. А для Дарії Олександрівни красні – ліпші, ніж празниковий візерунок.

– Гарно! – сказала і кладе зошит на полицю, де тісним рядком стоять книги.

Поправляє вбрання на Оленці, пригладжує, обсмикує або просто торкає; і все не може відірватися ні почуттям, ні поглядом.

Пора. Треба, ідучи до церкви, спитати хлопців, чи тата бачили.

– Ну, вже! – сказала Оленці, подаючи дзеркальце, мовляв, дивись, як мама нарядила, і не забудь: ніхто не прибере краще.

Шаснули кроки мимо вікон; тітка Ганна, перейшовши через город, навідується: мабуть, спитати про збори.

Сусідка старша від господині; грушуваті зморшки навколо губ.

Зразу всміхнулась до Оленки:

– Гожа! – хоч на заручини, а нехай не наврочу...

Легко дмухнула, ніби відкаснувши злий наплив.

Оленка миттю поклала дзеркальце на стіл і, торгнувши дверима, відпурхнула через сніг.

– Чого в сільраду ведуть?

– Чого ж? Хліб правити – останній.

Враз, після цих слів, ніби тінь підступила: тінь крізь весь світ; здалося – вікна стемніли.

– Біда на всіх! – журиться тітка.

Глибоко в платок закуталася, хоч день погожий, з теплої смуги перед дощами. Платок картатий і тяжкий: закривав, як сутінок від хмари – присохлу вишню.

Обличчя, в'янувши, знебарвилось і в брижі пішло, розвійчаті при очах, повних думкою.

– Снилось мені, – оповідає тітка тихо, з докладністю кожного звуку, мов доспівуючи, – що отак близько, як он піч, бачу: кожушанка передо мною; і не видно, на чому висить, на одвірку, чи що? – кожушанка з ящірки зроблена, хоч і шерсть є, руденька-руденька, а цього не бува на ящірці... Таки знати: з ящірки, і все. Простягла я руку, погладити шерсть, узнати, з чого вона, і аж обпеклась об кригу. Недобрий сон – до чого воно?

– Недобрий! – згоджується Дарія Олександрівна. – В ящурину кожушанку або ж нещастя одягнуть.

– Одягнуть. Недобрий сон! – звіку такого не бачила. Де ж хлопці?

– На майдані. Вести хотіла в церкву, так опинаються, бо в школі їх соромлять, сміхом мучать.

– От ворожа твар!

– Наторочено дітям, що нові книжки церкву переросли. А ті книжки мертві!

– Отак з моїми племінниками. Їм очі прив'язано до нових книжок, хоч бачу:

нудно. Стару книжку попадуть, то цілу ніч коло прикрученого світла сичиками сидять.

– Біда; і вчити треба, бо знидіють.

– Треба! – згоджується тітка. – Аби ж учено, як годиться. Напам'ять нічого не знають. Колись було... от, я сама: недовго вчилась, а скільки пісень і казок знала! – вночі збудять, і прокажу.

2

Хлібороби, сполохом зібрані в сільраду недільного дня, слухають промовця, як ніколи в селі Кленоточі.

Мирон Данилович притерп до стіни, коло крайнього вікна, і поглядає на промовця: «Страшний, ох, страшний! – твердить він собі в думці. – Такий переступить».

Стій і мучся мовчки, а дома рідні ждуть; і ранок біліє за тинками, в саду, як люстро – ранок; павутинки обсипані росою і світяться від чистого неба. Ти ж мучся безпробовно, бо понурик надумав з кістками взяти всіх.

На думці знов: «Переступить хоч закон, хоч що!»

Якби тому рудцеві близько в очі заглянув, був би вражений – аж скипілістю біжати поблизки в окулюватих чоловічках кароокого крізь масивні, мов з криги січені, скельця окулярів. Лоб скосистий і білявий: різнить проти щік, пройнятих брунатною тіністю.

Загрозливо, але забарно, рушає доповідчик: від самого царизму. Береться до твердих справ: індустрії, підкуркульства, саботажу, хлібоздачі і вкінці – «корчування».

Мирон Данилович огірчений без краю: «Так би зразу казав – давай весь хліб, бо вб'ємо! – як здобичник. А то кружить змієм і мучить».

– Зламаєм опір і гнізда зметем! – промовець підвищує виголос до дзвінкості; земля здригнеться, так зметем з лица.

Григорій Отроходін як промовець звук підносити стан почуття – до палючої погрозиливості проти слухачів. Мова текла в виразі власної правоти. Виголошеннями летів на нищих, що противляться сповіщенню, свіченому з партійних світильників.

– Трудящі, борючись під прапором!.. – карбує Отроходін.

В його уяві «трудящі» витіснили присутніх, що з залізними мозолями; він – про інших. Папери інструкцій дихали квітнем, коли мріяв, якими щасливими трудящі стануть. Віддалені і невиразні. Але їх думання і розвиток – джерело бадьорості для Отроходіна. Від їх імені накладає вимоги, як на лезах, до зерносіїв, чужих очима.

Перша група зібрана гаразд; міліція при дверях: для строю і впливу. Ти партійністю відповідай – чому ж хатники ходять дозвільно, лишаючи справу в прориві, під оргвисновки? Ні, він чоловік міцніший, ніж борщоді думають. Кип'яч варити – в кліщі їх! Мертвяки встануть і, насипавши зерно в труни, бігом принесуть на зернопункт, йому до ніг. Поклоняться надодачу.

Постанова є – і виконай! Вона в портфелі, під мідяними заклацками коло руки. Дужча, ніж ваша впертість.

На прийомі в столиці один з групи, зготованої до виїзду, питає: що коли селяни вмиратимуть, противлячись хлібоздачі? Керівник, який досі поскіпа-

но жовтів, з міною суворо-офіційного державця, і стримано ворушив руку, випускаючи з-під посмоктаних вусів камінно-повільні речення, тут сіпнувся і відкрив губи в такий вищир, що Отроходіна пройняло остиглістю... «Нечисто!» – метнулась думка про «хазяїна», дні якого глянули потім, спинені, з крижаною радістю, ніби зимносердна істота старовини, оживши, крізь них загрозилась.

Отроходін, від недовір'я до власного враження, зразу ж погасив думку. Боявся за переступ у самосвідомості і слухав відповідь, як канон на гранітній сторінці.

– Взяти хліб з мертвих – весь!

Шана до вождя безмежна; френч замовлено, як в нього: викрій півфронтоний і – зеленкавість, бо справді війна.

Він знає: хоч і зневажливо слухають хлібороби, але налякані. «Подумаєш! – царі... Жуки з поскорузлими мізками; а глядять, як шляхта: на кого?»

З підвищення, ніби драматичного кону, видно їх обличчя; всюди вирази гострої відрази, очі – з огниками; тривога і похмурість віє по залі. Дехто збайдужів.

У погляді одного, що біля вікна, вражає докір з фосфоричною гіркотою свічення, від якого трудно відхилитись.

Перевірити: притаєний! – з «індусів»; навколо таких, як правило, гніздиться опір.

Отроходін, звично зв'язуючи вислови, придивляється до видовженого обличчя в різкій світлотіні з вікна. Брови підняті, ніби здивовано, хіба – від терпеливості? Очі сірі, трішки блакитнясті: в терпких посвітах.

Щось, захоплюючи горючістю, рухнулось Отроходіну на серці і він скипає; говорить суворо – в очі коло вікна.

Миرون Данилович стояв, як до стовпа прикутий. З вигляду – середовий чоловік; і в прізвищі сільська звичайність: Катранник. Враження буденності підсилено, бо небритий: в неділю схопили нагло. Череп вимірився в височину, з залісками, що коло русявої чуприни біліли над обпаленістю чола і видовженого обличчя. Аж сивими, на дні западин, виглядають очі, хоч вони з проголубінню, притіненою від брів: мов землистого тону, як і вуса, опущені крайцями вниз.

Сатинову сорочку, колись темно-синю, а тепер білясту, з рештками початкового барвлення біля коміра, закривав піджак неозначимої сірості, як буває на старих стернях під час обложного дощу.

Катранникові видно в вікно: стоїть підвода, кінь зіпрілий – на прив'язі коло штахетин. Намагається поміж ними вхопити бадилину. Ловить, повертаючи голову і посилаючи в протулину попелясті губи... «Вже ми – як той кінь! – знов мучиться думкою Мирон Данилович. – Прикрутила партлінія, бур'янця не вхопим».

Дядьки принишкили, як часом соняшники під грозою, що на півнеба нависла і цілить стрілами в беззахисний збір.

Грозить обома руками Отроходін, говорячи, а його широкий золотий зуб, відтінений щербинкою поруч, аж жевріє, одночасно з товстими скельцями окулярів без оправ, при самих металічних зачіпцях.

Долонями вдарив об стіл з огнистою накривкою:

– Зробимо, як з ворогами, – в разі невиконання! Відповідатимуть і сім'ї...

Застиг. Скеля! Партійці і сільрадівці з револьверами в кишнях, і також міліціонери з револьверами на поясах наставлені в захист Отроходіна. А впроти

- гурт худих дядьків, з яких тільки в одного ціпочок: тонкий, мов комишина.

Похилив голову Мирон Данилович. Знав: розправляться; сталося ж так під час турення в колгоспи. Штовхнуть на північ, плачів повну, як і снігів.

Проминувши коня, зір стрічає далеко і протиставно до сонця, – ген, як карб: місяць, що спада, весь пошрамований; крейдяна печатка на блакитний папір.

«...Нам зображення, – думає Мирон Данилович. – Брат брата на вилах держить; під груди вдарив і підняв, поки – смерть; поставлено малюнок, як нагадку проти каїнства, що діється, і погіршало, бо з родинами гублять».

Недвижно біліє, мов привиддя, моторошний відбиток, а близько – тополи в ряд, мов свідки або приречені.

Біль на серці в Мирона Даниловича: «Нехай я пропаду, – а чим сім'я вина?.. І до кого вдатися? Чого з ненашої столиці лізуть, сиділи б дома... Ну, частину бери, і нам зостав; так куди там! Весь хліб дай, а сам згинь. Ми ж не лізем до них. От пішли б по Москві і в хату цього гризуна – теж, і почали ритись: борошно сюди, картоплю сюди – все, все. А тепер спухніть з голоду! Не йдем же. Коли б і могли, не підем. Ох, мордуйся під його грозьбою! Чи мати в церкві достоять? Боятимуться, що я тут загрузну в лихо. Трохи лишилось харчів для дітей, віддаси – тоді їм смерть і нам з ними. Ці ж супостати: давай! – виходить, просто хотять повбивати. Десь діти, на сонці, як жайворонята, ждуть, чи тато вирветься з напасті. Бідні! – хто пожаліє, як нас не буде».

Мирон Данилович від думок доповідчика відсторонений. «Ясно, до чого йде! Чули. Тепер тільки одно – звідси вирватись; біда наша: втішаються нею партійщики, як вовки овечим криком... І неділя пропала – золотозубий обгавкав світ».

За вікном кінь ловить бадилину.

«...Бач, мудрує. Ні, дарма! – губи короткі проти загорожі».

Катранник зустрів позирк промовця: пронизливий!

От відкриті в погляді один для одного. Як на вузькій кладці через безодню, або терпеливо розминутися, або – загибель.

Крізь очі, дрібні віконечка, побачили душі, як повна відвертість їх здійсниться навіки; а до чого ж недобрі між собою, хоч значно ближчі, ніж здається з ворожнечі!

Катранникові – такий розпач, мов нерви сповнені гіркими іскрами. І враз відгоріло. Найтихіша мирність прийшла, мов сновиддя. За нею знов досада, але вже трішки просвітлена дивною цікавістю до промовця, після незмірної відрази.

Отроходін вирішив миттю, що селянин «плохий», можна вивернути. В непокорі криється м'якість. А чомусь розпалився гнівом: дужим і диким; зіниці в найгострішому блискові звернені до селянина. Густо-брунаті поверхню, вони – без звичайного прозору. Їх мовби щось випинало зсередини в тверду застиглість, як часом буває в відважних осіб, холодних нервами.

При владності Отроходін, якій неодмінно приналежить, куди б не було! – рушить зразу в крайнощі.

Терпкий погляд буває в селянина поступливого! Для нього на життєвій межі здавна лежав світлий камінь: ознака розділених власностей, довірніша, ніж правничі папери. Бо взаконена в поколіннях, на межі його душі і душі другого, означаючи закон – для білого світу добрих, який, видно, повинен обвали-

тись. Вирішено коїти руїну. Пнеться інший розпорядок: як хаща. Без жалості. Рватимуть крихту з дитячих рук! Гірко на думці в Мирона Даниловича: «Хтось десь, боговорожий, схотів швидко нагребти гроші, – і переллють сльози в золото, наситять жадобу».

Склавши висновок, Мирон Данилович одвів погляд від промовця. Говори! Твоя справа на місяці показана.

Кінь натужно здобува бадилину; всією шиєю тягнеться, протуляючи губи між дошками, але і ця спроба марна. Вимучений і зголоднілий, стріпував гривою від злих мушок, що лізли в очі.

«...Прокисли повіки в коня, бач, мошкара роїться, знає, куди лізти: на слабій очі; біда тварині, бо такі господарі – заморили в роботі, а щоб кинути сіна, того нема; забатожено і нас на гибель, – ну, діждались!»

Отроходін скінчив. Несподівано виштовхнувся наперед, з-поміж сусідів, що тісно стояли, хліборобик, сухенький і якийсь обгострений рисами лиця і оджеї: ніби пташкуватий весь; також і злеглі пучечки волосся були схожі на пір'я, в нерівних стрішках.

– Можна спитати? – звернувся він до хмурного Отроходіна.

Дядько стривожений, з хрипиком в голосі, теж – подібним до пташиного скрику. Не діждавшись відповіді, вискрипнув з обуренням:

– Хто ж діти візьме?

– Чиї, які діти? – осаджує дядька Отроходін, напружуючи губи в суворості.

– Дитинячі діти! – з відчаєм закричав дядько. – Мої діти, їх семеро, а їсти нічого. Хто годуватиме, коли в хаті ні скоринки, а ми з жінкою вмеремо, – хто?

Отроходін мовчить, аж міниться. Тоді серед дядьків піднявся гомін:

– Спитав правильно! Куди діти підуть? А як же! Ви скажіть – куди? Хліба нема: вже забрано.

Отроходін скипів, скипів неймовірно:

– До порядку! Арештувати, хто порушить тишину!

Замовкло. Враз. В коротку мить зникли голоси: як огники свічок, що гасить, прохопившись, вихор. Зчинився рух – дядьки посунули до дверей.

3

Тин, як розділковий ряд, до якого припав від сільради трикутник шпоришів, а напроти – здичавілий сад, його скажені нетрі.

Микола ставив крейдою знаки на кілках, що забіліли, обгорнуті в рисунок, мов ритуальні стояки древності.

Андрій, оглянувши символи, сів і вчинив перегляд кишенькового добра в складі: лінзи, що збирає світло в огненну крапку, орластого ґудзика, перламутринки з райдужним свіченням і красновисика в образі оленя.

Погляд хлопця відхилений до сусіднього дворища: там – дія з участю трьох. Найменший, намірившись злізти на повітку, попросив поміч в середульшого. Той зчепив пальці, як підпору – ставити ногу. Спинається найменший, руками шарудить по кривій стіні... раптом послизнувся набік і впав. Піднявся, перейшов до краю стіни, де з попередньою поміччю повторив спробу, тримаючися за ріг повітки. Виліз би він, але підійшов найстарший і потягнув за сорочку – знов падає хлопець. Хоч не так погано, як перший раз, бо середульший, звільнивши ліву руку, теж потягнув його за сорочку – в протилежний бік – і зрівноважив. Відходять утрьох від повітки і знаходять велику коробку. Найстар-

ший кинув її об землю, аж заторохтіла; пішов далі в супроводі середульшого. Тоді найменший приставив її до стіни; злізши, як на підпору, простягнув руки і вчепився за покрівлю. Вгору потягнувся, помагаючи собі пальцями ніг, якими на стіні знаходив горбкуваті місця. Став на покрівлі і зробив крок-другий. Але виходить бабуся з повітки і кричить:

– Злізь мені зараз! – чого посурганився?

Він, миттю блиснувши наниз, побіг до двох старших; з ними і зник.

Андрій споглядав послідовність при здійсненні наміру, ніби картинку в книзі. Роїлися марева; сама пустка запала в глибочину: з загрозою, тишиною, мертвістю, мов цвинтар. Дивна для пам'яті! Брала очі, його великі очі і темно-сірі, як у матері.

– Що там бачиш? – питає Микола. – Поки нема нікого, піди до сільради, в вікно заглянь: як – тато?

Більший має право посилати, і Андрійко слухається. Звик! Шанував брата: той боронив, завжди добрий і справедливий, з тихою і світлою думністю в худорлявому вигляді.

Посланець вернувся, бо з сіней сільради виступили два сизомундирні міліціонери і покурюють. Потягнули з перехрестка до сільради – місцеві партійці.

Микола на них вимовив:

– Хліботруси!

– А ми ні: ми хліботруди, – сказав Андрій.

– В основному вірно; але хліботруди не ми з тобою, а старші. Ми хлібокуси.

Андрій мовчки згодився; потім повідомив:

– Я знаю, хто всякі друзі.

– Що знаєш?

– Є хлібопроси, і всякі.

– Добре! – сказав Микола. – Твій горщик здібний варити. А ще?

– Ну, є... хлібоноси і хлібовози.

– Ще – хто?

– Ще, зараз подумаю, є хліботорги, і хлібокупи, хлібокрази. Це все.

– Гаразд. А хто – ті, що хліб дають хлібопросам?

Андрій думав і вагався, і не міг сказати; видно, знайшов слово, яке не задовольняло – плечима низав від невирішення.

– Звуться: хлібодани! назвав Микола. Їх мало; витіснили їх сильніші. Скажи, хто ті, що хліб беруть?

– Хлібобери, чи ні...

Микола поправив:

– Вони хлібохапи.

Засвоївши новий термін, Андрій показав на збір коло сільради, куди прикотили дрожки.

– Пам'ятай, – попереджує Микола, – щоб замок держав на губі! Десь проквакаєшся з назвами, тата замучать по арештах: через нас. Зрозумів?

– Я мовчатиму.

Микола перевірив крейдяні окраси на кілках, доповнив декотрі. Витяг помакану книжку з кишені і, сказавши братові: «Гуляй, поки що!» – зосередився на сторінках з обідраними берегами. От, спільно мандрують Правда і Кривда, і мусять, згідно з умовою, хліб ділити. Правда спочатку постачає, далі – черга Кривди, бо ця друга так запропонувала, і перша згодилась. Як клунок Правди

спорожнів і гинула з голоду, то Кривда вийняла з неї очі – платою за дрібні кусники хліба.

Читає і жахається Микола, і обурюється: як же так?! Страшно раниць його підступність.

Книжку старші учні дали тихцем; звеліли: «Читай і думай! – чим відплачують нам, забираючи хліб».

Микола забув поглядати на сільраду, біля якої зграями гайворонів купчать бригади, готовлені рушати. Переживає він зміст, ніби самого нападуть мучить: з кров'ю відбирає світло очей, ведучи на смерть; він – присуджений. Зловістя грозиться, заступаючи день.

Андрій побрів через пустош до сараїв, потоплених між бур'яни: самі руїни з потрухлими дошками в плісні. Ходив, як сновиди, по садибі, порожній після висилок.

Саморобна піч рудіє: цеглини, складені в неповний квадрат, і зверху аркуш заліза з круглою вирізкою. Був якийсь незримий зв'язок між знахідкою і почуттями хлопця, через що річ видавалася поглядові значно справжнішою, ніж довколишність, і пробуджувала болючий неспокій. Ніби десь бачив закуток, що розкривається перед очі. Бачив – з іншого обширу, прозорішого, ніж звичайний. Видіння виступає бічними обрисами примітно, а рештою ледь приуявлюється з незримості і турбує, проситься, світліє, зневолюючи цікавитися і стояти тут: без слуху! – тільки силою душевною вчуватися в значення чогось більшого, ніж знаходить погляд серед пустки.

А гурти громадилися біля сільради, як хмари з грозою; слухали розпорядчиків, маючи при собі підводу, кожен – окрему. Перелітали птахи над прижовклими верховіттями, знехотя і важко підкидаючи крила. Мовчки стежив їх Андрій, поки брат скінчить книжку; коли ж читання згорнуто і впроваджено в кишеню, – тоді спитався:

Хто живе довше, ворон чи змії?

– Могли виздихати, а виходить, потрібні. Мабуть, змії!

– Скільки років?

– Багато; від змія залежить. Забув... деякі – сотнями літ. Можу помилитись.

– Ворон скільки?

– Багато десятків. Він потрібніший – прибирати. Є також непотрібні: он!

Він дивиться на сільраду. Непотрібні, щось почувши від дверей, заметушились і стали до підвід на чолі з розпорядчиками. Враз висипали з сіней дядьки, – швидкою ходою розділилися в різні напрямки.

А хлопці, вгледівши тата, поспішили назустріч і побачили смутного, як ніколи; примітили Отроходіна, що, блискучий окулярним склом, зубом і течкою, показував секретареві сільради на тата і про щось довідувався. Мирон Данилович, очима скинувши на промовця, пояснює дітям:

– На смерть вирізнув! Ми – осібні противники.

Зажурений, пішов з хлопцями додому.

*

Вигляд промовця, замість рудасто-зеленкавого, чомусь примарювався полум'яно-мишастий і мінений в тінь, з гострими, ніби обкусаними в щипцях, заціпками жорстокості. За ним тьма і примари височиняють: муругі, і дедалі в

міцнішому виході, і – охрою горить вигляд істоти, що німа до сльози і хиха до життя.

Жахається думкою Мирон Данилович: «Ну, ящір і єсть! Скоро – час головного, який від прірви і мучитель...» Кілька місяців в уяві – той жовтар з підсвіття, де позводив металічні нитки під ніччю і виставляється, ніби з пошесті, знаходячи очі Мирона Даниловича; влютовується посеред думок, учіпливо, без перерви, при кожному помислі. Навіть коли згадати про справу, і тоді враз, проти волі, влізає привиддя і мучить серце.

При стрічах із знайомими теж: раптом до сказаного припрядалось кляте марення – завжди.

Мирон Данилович недавно питався в батьюшки: чого це? – і робити що?

– Ви, – посумував батьюшка, – спокусились про звіра.

– Та ні! – перечив Мирон Данилович. – Ним я не спокусився.

Батьюшка поправив:

– Не ним, а про нього; це – друга річ. Об чім, а не чим. Стережіть серце і не впускайте оману, воюйте з нею! Верніться в повну смиренність і живіть любов'ю, як світлом: до всіх, до Бога найбільше. І моліться в кожную хвилину. Молитва – найдужча сила на землі.

Вислухав пораду Мирон Данилович і щиро хотів сповнити, однак, через клопоти і зайнятість відбився; мара ж лізла в думки по-старому.

От, знов міниться промовець: говорить речення, мов крук на могилі віщує розор...

Їдучи дрожками, Отроходін погляда на двори і ображається: чому тисячники звуть пункт призначення – «муходрянськ»? Даремно! Шкодить в зображенні ролі на селі. Коли столиця повна вапняної трути, що повисла в розпаленому повітрі серед цегли, то жити можна тут: зелень і росяні світанки. А зимою полонить столиця! – в завалах снігів і грізній свіжості чистого, мов діамант, повітря, в якому камінь дзвенющою луною віддає кожен тон довкруги. Скрізь відчайні розгони з складністю: в блідо-рожево-сизій мряковинці далечини, підводяться барвними великостями будівлі, деревні – з вежами, і новіші – багатівіконні і краснокарнізни. Життьовий дух, поривний і могутній, проймає і людину, і місто в строгості настрою.

Постійно в спогаді Отроходіна – столиця; там народивсь і п'ястуком окріпнув: для неї ладен світ перетрусити – в перемену або загибель.

Меткі очі в Отроходіна! Тільки раз обтяжився помилкою, залюблений в одну з колишніх технічних секретарок обкому. Про її зовсім легенький нахил до бухарінської фракції взнав аж при розквіті в сердечній драмі. Почав відступати і порвав відносини, але тіль пригоди простяглася на життєпис.

Приятелі, що коло оргбюро, зрештою, «зам'яли» дрібний прогріх. Ретельність він виказав несамовиту! Крім того, промкнувся в двері двох загадок найглибшого порядкування в «рядах».

Легшу загадку збагнув наполовину труднішу – тільки до десятої досади.

Половина дивовижно проста: зразу дослідив і звикся. Ти хоч би перепронакомуністичний і в програмі, і в лінії, і в дисципліні, і кат зна в чому, а тобі ціна в партії – копійка зелена, якщо проморгав ество справи: чоломбитство «хазяїнові»! Якщо ж ти – ну, словом, Отроходін, вхопивши цієї струни, вплив до верхів грання і наприкінці відірвався від прозорої тіні.

Інша половина в тих дверях аж надто некришталева, і навіть він, весь небілий, зупинився, вважаючи, що досить.

Що ж до труднішої загадки, то гірко сприкрила: в побудові лабіринту мала постійну лукавість. Ніби грали з тобою в «кішку-мишку». Зробив сюди крок, готувавшись надзвичайно, а успіху нема, бо негайно зверхники пересунули справу в інший напрямок, і видно, що тільки з потреби ставили перепону. Весь час! Незміренна чужість і гостра ворожість приходить – з далекості, роблячи страшний замок і... здається, рідні сосни в тумані збожеволіли б і закричали, обливаючись кровавою смолою.

Дещо він схопив, дякуючи швидкості думки, але вони, «згори», маючи партийний механізм і сніг, змусили приморозитись.

Вивчав їх крючки, і петлі, і підойми, перед якими печінки боліли. Однак без жодного ключа і навіть номера на обідок. Тільки досвід набуто: в полі «парткаверз», як він собі означив. Аж тут можливість і поштовх дано – «просунутися» через низову мережу. Відпочивши від численних неводів, якими дрібна рибка партії відділена від смачних місць, зайнятих рибищами, – він офіційно зрадив нагоді.

Надіявся довести, в ореолі знавця місцевих обставин, ентузіазм до слуху «хазяїна» понад сітчасті заслони. Йому «вгорі» нададуть великориб'ячу луску: ордени, «путівки», абонементи на видовища, грошові конверти тощо... «Вгорі» – означає в столиці, в апараті; так життя в дійсному сенсі: з багатством змісту, а передусім без сонності «низу», де загрузли в побут, як тварини! – со-рокаградусна, котлети з мухами, сімейні зради, духовна порожнеча і нудьга! нудьга, хоч повіся.

Щоправда, і «згори» раптом страшно була вкусила за середину душі – нудьга, скручена кільцями в партії, мов зміїний вузол з навколишнього непросвітку. Пощастило «розвіятися»!

Зрештою, кинули в село: тут столичні партробітники прибирають німб подвижництва і пнуться наверх з останнього сухожилля; або хоч мріють виплисти.

Біг дροжок по немощеній землі, як завжди заспокоював Отроходіна після засідань: м'який і рівний біг, з дружними коненятами, що дістати собі в розпорядження було сподіванкою віддавна, – слабо впливав тепер.

Збурила непокірність дядьків: відмовилися мовчки відходити в землю.

4

Неділя випала найнещасливіша для Кленоточі і сусіднього села, звідки приходили богомольці, втративши свій храм, коли обернено його в склад городини і пиляного лісу. Неодмінно приходили, хоч віддаль – біля семи верств.

Давня церква. Кажуть, будована спершу з дерева, до навали татар, при яких нерушимо встояла, бо ті хоч трохи поважали несвою віру. В XVII віці церква згоріла, при напастях від християн таки ж, а з прибуття протилежного до татар. За пізніших гетьманів викладено з каменю.

Біла, як празниковий хліб. Оздобами і виступцями, карнизми і щедрою ритмікою віконного рисунку окреслювалася в ранковій просвітленості.

І ось повідомлено: сьогодні, як попереду в сусідньому селі, церкву «закривають»; після відправи ключі віддати комісії, нехай приймає коштовності.

Батюшка сідий і тихоголосий, слабкий на очі. Повно молящих. Поприходи-

ли з хуторців також, почувши, що – остання служба. В проповіді сказано про терпіння в часи цезарів і далеко після них, до нашого дня. Напасті ні тоді не вгасили світильника церкви, ні тепер неспроможні, хоч храмовий будинок сплюндрують.

– Здібні храмину тіла кожного з нас нищити, – сказав батюшка, – а душу вбити безсили, бо вічна.

Слухаючи, мати Мирона Даниловича уявляє собі: ніби в сні, душа від земного виду звільнена, десь там... відходить до ненашого селища. Зрештою, і вона, Харитина Катранник, і всі знають, які то привиди; і душа – подібна після смерті. Сама бабуся близька до того: висохла від літ. У чорному; просторно і рівно держиться одежа після прасування. Хустка біла, далеко вперед нависла, аж очі втонули під тінню: глибоко сивіють, як і в сина, тільки без блакитнястого тону. Був колись, замолоду, та вицвів на пекучій дорозі.

Батюшка вчить:

– Пам'ятаймо завжди, що Бог любить нас!

Чує і знає Харитина Григорівна, без жодного сумніву: це правда; і це так зворушує! – сльози збираються, застилаючи очі. Гіркий світ, де живемо, проте – не покинуті ми.

Чує з проповіді знов:

– Як покаємося, простить Господь і помилує.

Знає стара: і це правда; чує серцем! – і так радісно їй, знов – не може сліз стримати. Не пропащі ми, хоч грішні; є порятунок. Дивиться бабуся – нічого за дрібними не бачить, а весь слух душі її ловить промовлене, як нива, вже біляста з посухи і спрагла, вбирає краплі дощу. Ідуть перед нею, велико – як досвід, добрі правди. Стара часом аж тремтить, стрічаючи речення, хоч не про милість, а вже – про наш переступ. Чуючи їх вразливість, бабуся і порадіє: виразку відкрито – гоїти! Мов з поміччю переходячи по сліпому бездоріжжю, стара приймає слова і боїться недочути.

– Заповідано нам, – сказав священик, – тільки любов; сам Христос єсть любов божественна. Ті з нас – учні Його, котрі виконують заповідь. А хто ні, – не належить до церкви, хоч нехай тут вистоєє дні і ночі. Огляньмося на своє серце! Гризня, огнем дихає чи байдужістю. Заздрим і осміюєм, лаєм чорно і шкодим ближньому, як змії: без каяття, ніби так і треба. Хочем упертістю пересилити Бога. Вийдем із церкви, і знов живем, як погани: в ненависті. А свята любов – від серця Божого; чи живем любов'ю? Ні! Колись гебреї сорок літ по камінню і піску в пустині мандрували, обношені і змучені; хоч грішили, так каялись. І скінію несли, як святиню найбільшу. А ми? – чи в серцях несем ковчег, що дав Христос: заповідь Його? Покинули! І понесли злобу. Без молитов, згорділи, що в нас родюча земля. От, відібрана. Без молитов згорділи, що багато хліба було. Віднявся. Бо з пирогами забули скінію духовну. Одумаймося! Сокира при дереві і огонь: пожертви, коли духовного плоду нема.

Страхається бабуся, згадуючи, що тепер – в селі; так і є: розпились і розсобачились. Непощтиві ми, насмішкваті і злі, і нещирі; пліткуєм, як свині, про кожного – нечисто. Живем без страху Божого. В неділю бійка на вулицях. Озвірили! Хіба що кара справить.

Священик докоряє:

– Ми кажем, чого любити сусідів, коли кривдять? Так тоді ж любов справжня! Бо чого варта, якщо – на обмін для рівної плати, мов гроші. Згадаймо роз-

бійників, розп'ятих коло Ісуса. Один насміявся з істини. Другий благав Господа про милування, і двері раю відкрилися – тому, хто кривдив інших. Можливо, скривджені оскаржать: «Чого він, Господи, тут? Ненавидим його!» Чи будуть гідні жити в Царстві такі непростачучі, що вносять злобу і роздор? Ні! Ніяк і ніколи! Бо в небі – тільки згода і мир, тільки любов і прощення, тільки радість блаженних. Ні відгуку сварок з помстою; благоугодно Всемилосердному простити розкаяного розбійника, і ніхто не думай допитувати суди Божі... Кожен знай одно: чи власні гріхи прощені? – бо кожен осквернився.

Харитина Григорівна похоплена в думці: «Це я! про чужу чорноту злюсь, а свою забула, ще гіршу. І все – курчата, все – грядки, тижнями в клопоті, на небо не гляну».

Раптом знов полонив її, виринувши на серці, неспокій, з яким і в церкву прийшла: чого сина позвали сільрадівці? Біда якась!

Проповідь закінчується в примиренні:

– Забудьмо, хто кому винен. Обмиймо душі від злоби і станьмо, як одна сім'я, в імені Спасителя, що кров'ю і смертю викупив нас. Звернім очі до Нього в день іспиту, бо вже приходить. Будьмо тверді, як перші мученики перед звірами, що з ревом близилися терзати. Душі наші в руці Христовій. Амінь.

Плакала вся церква. Люди бачили свою долю: обікрадені і загнані в осоружну гуртівню, де стали – як жеброта, а хто не пішов, того зацьковано в дворищі з нуждою.

Досі мали хоч кораблик світлий, що обороняв. А підступають і тут зайди, надихані тьмою.

Виходячи в натовпі, бабуся поглядає на мальовання давніх літ, з якого видно браму, навскоси поставлену посередині; згори книга розпросторює світло, і обведена в огнений вінок. Білохресний схимник – справа, а за ним сонце, місяць і зорі одночасно. В лівій частині від брами, як відгородки, розміщено: бо-чочок, переповнений червінцями; карафку з вином, обкуту в золото, на взір «царяградки»; портретик жінки, нестрого зачісаної, і княжу корону. Посередині ж там кістяк смерті лисніє. Нанизу кириличний підпис червонить кіновар'ю з потемнілості: «Да не іскусяться змисли».

Харитина Григорівна споглядає малюнок, а в тискові мусить слухати шепіт двох жінок, старших, ніж сама.

– Оце дев'ятнадцять віків збіга, як Христа розп'ято, і вже відзначить анахтемська сила: душитиме! – журиться одна, хитаючи головою.

– Атож! І зна звідки почати – з церкви. Це ж і воно, – болісно відшептує друга.

Всі повиходили; староста замкнув двері і з ключами дожидає комісію. Батюшка пішов: і хворий, і не міг дивитись на осквернення. Поодаль народ стовпився півкрузно, дожидаючи, – що з церквою буде. Розмова притишено перейшла в живій стіні людській і вщухла. Жінки, молодші віком, поставали наперед. Безгоміння! – мов серед колосся в ниві, перед грозою.

Похла душа жіноча, така стара, що вії обсипалися з повік, між якими ворухились дві пригаслі іскорки, – щось прошамкотіла зморщеними устами. Молодші поставили її спереду, нехай побачить.

Наближається комісія, і з нею комсомольці, яких люди знають з обличчя і прізвища, а від цього дня будуть пам'ятати з приладдя розору, несеного до церкви: лому, кайла, сокири, молотка, линви, пилки, чи що. Як збройні сол-

дати, хлопці держать знаряддя, удаючи зневажливості, але огинаються під поглядами.

При дверях староста і невеликий гурток стрічають прихідчиків; тихо і неспішно відповідають на запитання, що – в тоні нетерплячого окрику. Члени комісії квапливі і дратуються. Виказують рішучість, мов судові виконавці, і скупчено, на чолі бригади, тягнуться до дверей.

Прийма відхилилась увага: і збору прихожан, і старости з його людьми, також – комісії з руїниками. Напруження в ворожнечі розгорілось до краю, тому досить було випадку, щоб блискавка почуттєва розрядилася в його сторону.

Глянули люди і застигли.

Під стіною поспівав, як нерівний дзвін торкнув, сліпець-дідик з лірою. Сивина його посіріла від старості і припорошеності. Поряд стояв обшарпаний хлопчак, держачи в одній руці костур старого, а в другій дерев'яну мисочку – милостиню брата.

Скрипіла тягучими звуками реля: в супровід голосові, що, вириваючися з хрипкості, піднісся оповідати, чергуванням співу і примовок.

По святій горі Спаситель ходив, – алілуя;
Спаситель ходив, райський сад садив: Господи помилуй.

Райський сад садив, три рази полив, – алілуя;
Три рази полив, райський сад зацвів: Господи помилуй.

Жорстокі діти зірвали квіти, – алілуя;
Квіти зірвали, марно зів'яли: Господи помилуй.

Спаситель сказав: «Не журітеся!» – алілуя;
В полі тернина біло зацвіла: Господи помилуй.

Її зірвете, вінок сплетете, – алілуя;
Вінок сплетете, мене вберете: Господи помилуй.

Мене вберете, на хресті розпнете, – алілуя;
Руки і ноги гвоздем проб'єте: Господи помилуй.

Моє реберце коп'єм проб'єте, – алілуя;
З мого серденька потече кров-вода: Господи помилуй.

Я тою кров'ю весь народ скуплю, – алілуя;
Весь народ скуплю, з собою візьму: Господи помилуй.

На середині співання голова комісії вирвав ключі з рук старости і почав відмикати замок, аби показати всім, як відвертається від забобонності – він, свідомий громадянин. З ним і члени комісії підступили до дверей, ніби їм псальма байдужа, а вслухалися пильно, бо цікавить.

Не щастило голові з ключами! – ніяк не второпає відімкнути: при нервуванні увага розділена, бо і сам ловить нитку лірничкової мови.

Поки відмикано двері, дідик докінчував вірш; було щось незвичайне в піднесеному голосі, дякуючи чому картина ставала перед очима, як жива. Ніхто не ворухився в натовпі.

Скінчив дідик, то ще не віддзвеніли останні відзвуки, – вже кинувся до старого один з членів комісії; гостро викрикнув:

– Ти що! – контрреволюцію приніс?

Дідик думає. Зрештою, відхитує головою:

– А ні, ще ніхто не чув, про що кажете, як ця старовина була. Ірод царював. Потім того, за козаччини псальма складена. Це давне! А те, що кажете, – де б воно взялося?

Причепі рот скувало: не знав, що відповісти. Тим часом голова, відімкнувши церкву, входив при супровідцях. І молодиці з натовпу також підступили: аж підганяючи. Втрутилися в саму бригаду. Слідом і весь збір людський рушився. Серед живих хвиль комісія з бригадою закрутилися трісками. Не встигли отямитись, як народ, поспішаючи без жодного слова, наповнив церкву і з мурав'їною запопадливістю обпав обладнання в церкві.

Ніхто в цілковитому безладді навіть не поткнувся прямо на Царські ворота. Вбігали в олтар північними і південними дверима. Там відразу найшло багато, – жоден з комсомольців і комісії не зміг протовпитися. Миттю схоплено: Євангеліє, хрест, дарохранильницю, антимінс і все, що з олтаря можна винести.

Корогви серед живого виру хитались, падали і, відділені від деревка, щезали за пазухами в селян; ікони зіходили з своїх місць і, трохи пропливши над поверхнею, також тонули в людських течіях. Плащаниця, обережно несена, світліла над головами, наближаючися до дверей, і раптом – ніби розтанула. Кадила, священні одежі, таці, лампадки – всі речі, які можна врятувати від напасників, щезали негайно.

Враз натовп кидається до виходу, мов пожежа гонить; і теж – без слова. Як наповнили храм раптово, так і розбіглись. Лірник із поводитирем зник також. Голова комісії почав був кричати, щоб спинили рух, але зразу ж затих, борсаючись. Отямився він з тасканини, коли церква спорожніла.

Ні прихожан, ні цінностей. Тільки комісія і бригада тягнуться до свого начальника. Він забурав:

– Знаю, позакопують! Були й хуторські, рознесуть по степу і в лісі. Ну, нічого: знайдеться.

Обсмикав піджак на собі, сіруватий, із шаховинками. Махнув пухлою рукою, як полководець до битви; випасений лисун; мішечки під безколірними очима – обтяжують вид, як і розкішні жовті вуса.

– Зняти дзвони!

Хлопці знехотя, ніби ледачі підпаски, послані завернути коні, рушили до дзвіниці, приглушено ремствуючи. Через деякий час валили дзвін, вживаючи лину і дерев'яні пристрої. Заблищав він проти світла, вихилений з вікнини. А скрізь по дворах, близьких до площі і церкви, повисипали люди: дивляться на розор.

Дзвін летів, як блискавка, світнув, обкинутий сонцем, і з громовим гуркотом ударився об цеглу біля дзвіниці. Відкинувся догори і трохи вбік від місця, де впав, теряючи клин міді, нерівно відколотий. Нечутно, але з страшною луною духовною, відгукнувся той звук навколо – в цілому селі. Стало сумно, як після пожежі. І ніби все село, крім дзвіниці, заніміло, стративши голос.

Валер'ян ПОЛИЩУК

Тихий острів

Павла чекала смерть, і він мусив тікати з міста. Супротивники стали переможцями й шукали його, щоб помститись. У революції він відігравав не останню роль. Через те в місті жити було неможливо; ото він узяв і подався на острови. Захопив із собою шинель і дечого їсти. З кипучого котла мітингів, безсонної праці по різних установах, з барикад і вуличних атак він попав на тихий Дніпровий острів, де кучеряві лози так ласкаво тулились до води.

Не вірилось, щоб за п'ять верстов од цього раю забуття було таке пекло боротьби, що його утворили люди самі для себе, щоб ясніше пломенів їхній дух, щоб спалити своє життя та освітити землю.

Павло ходив понад озерами, що були в середині острова, і займався дурницями, як він казав, а саме: плів вінки з латаття. Аж дивно. Людина, що за день перед тим розстрілювала, була духом руйнуючим, тепер могла розуміти будівничу красу природи, знала тепер, як приємно пахнуть ніжною вогкістю водяні лілеї, кохалась у туманних фарбах сонячного ранку на воді. Який божевільний, прискорений час! Але втім – це справжнє життя. «Дух руйнуючий є вже тим самим і творчий дух», – так кажуть.

Павло бродив із ранку до вечора вільним кроком, як вовк після наїдки, розглядаючи все, що було навкруги. Коли люди приходили на острів по сіно, він ховався й ждав, поки підуть... і далі йшов...

Сіно покосили. Воно пахло в копицях, додаючи гармонії до лугового запаху. Павло не турбувався, де йому спати. Кожна копиця, як одаліска гарему, чекала його, що лише в її обійми прийде коханий володар. Але він мав уже собі обраних. Це були ті, що стояли в буйному оточенні форм і фарб. Одна – над озером, друга – на світло-зеленій галяві між лозами, третя – на березі, щоб зустрічати й проводити сонце.

Одного вечора місяць піднявся жовтим задимленим колом, і було чарівничо-таємно. Якусь фантазію розповідала природа, ілюструючи її казковими образами з рухливих кущів лози, дерев і мороку, обновуючи їх сріблястим місячним промінням. Здавалось, із води впливе русалка й простягне руки.

В білій-білій сорочці, з чорною косою й лілеями у волоссі вийде вона з тугими персами й пристрасним бажанням із матового туману.

Природа чогось чекала. Було тихо.

Неподалеку розітнулась дівоча пісня. Що таке? Задумлива пісня жіночого бажання. Невже русалка кличе? Павло підсвідомо почав боятись і хвилюватись тієї фантастики, від якої було разом і тужно-приємно, мов у дитинстві.

Завагався, проте пішов на голос. Недалеко в місячній павоті, де лози

підковою робили наступ на воду і вже крайні з них досягли легкого освітленого опару над засмученим дзеркалом, коли середній стан лозових кущів, взявшись за руки, обступив півколом ту прогалину і ще не знав, чи топтати йому шовкову травицю, що росла перед ним, чи ні, – Павло на середині того півкола помітив жіночу постать.

Чудова дівчина стояла в самій лише сорочці, звівши руки до місяця, і тихо співала. Коло неї лежала купка плаття, а неподалеку відкотилась білий капелюх.

Павло оторопів. Він досі нічого не боявся, бо знав, що в житті все природне. Але це було наче надприродне.

«Чого вона тут у такому незвичайному убранні? Обізватись до неї», – думалось йому.

«А як вона справді сучасна русалка (капелюх), як перестане співати й плюхне у воду? Буде шкода», – марив він.

Зробилось якось боляче.

Насмілився й сказав:

– Добрий вечір.

Вона обернулась, трохи здригнувши, поглянула на нього, не злякалась і відмовила:

– Добрий вечір.

Павло здивувався. Як то? Не злякалась, тут сама-одна, вночі? Що ж це?

Проте підійшов. Запитав:

– Чого ти тут, дівчино?

– Жду милого: приїжджає човном. Він повстанець – і нам кохатися відкрито не можна. Але його й досі чогось немає.

(Головне – так одверто.)

Тиша. Забив листок на вербі.

Співає далі й дивиться на воду...

«Певно, бреше», – подумав Павло. Підійшов іще ближче, заглянув у вічі. Питає:

– А хіба не все одно, хто б не любив?

Вона посміхнулась.

Тоді не сказав нічого. Хіба йому цікаво, хто вона? Може, дійсно русалка? Схилився до неї й притулив уста. Пісня затихла. Здригнулась, мов від укусу.

Потім узяв і поніс до свого місця.

Вигорнув із сорочки, як з тонкого паперу, чулу севрську вазу, обмотану ще в склепі. Почав цілувати як слід і, звичайно, спочатку груди. Але коли й сорочка впала до ніг, дівчина все стояла так само далі тихою русалкою з двома лілеями в волоссі.

Одійшов тоді кілька кроків назад і захоплено дивився. Місяць, мов безлапий павук, снував далі свою срібну павутину. Павло притиснув дівчину до себе й знову поніс.

Кілька день сам сіяв смерть, а тепер хотів засіяти комусь життя, своє міцне, вузлувате життя. Таке дуже, як рев Дніпрові повені в порогах, бажання не вмерти, хай хоч у нащадках, було в тієї людини, що боролася зі смертю, що весь час вібривала нервами під її загрозою.

Ранком, як піднявся, вона ще спала. Свіже блискуче тіло її не знало сорому. Сонце торкало тугі опуклості, поцілувало два рожеві пуп'янки цвіту морелі з її грудей, ковзнуло по різьб'яреному животі – й зупинилось на тонкому обличчі. Що її привело сюди?

Павло ще раз тихенько нахилився... і не збудив. Так само тихенько пішов собі геть понад берегом. Потім роздягнувся й бухнув у свіжу хвилю. Зміцнілий вийшов із води й засміявся до себе.

Дівчини на тому місці більше не зустрів та й не шукав її...

Увечері вернувся назад у місто. Пішов у гурт – боротись, дати можливість палахкотіти негасимому духові. І здавалось, що зустріч на острові була чимсь не тільки далеким, але й стороннім.

Що, коли б людство з того вулканічного життєвого полум'я боротьби дійшло до тихого острова суспільної рівноваги, зустріло б русалку там на ім'я Щастя? Не знаю, чи воно, підкріпивши сили, знову не пішло б назад, щоб горіти й мучитись у котлі боротьби за всесвіт, як раніш за землю.

Кінь

Я бачив, як запряжений до дишла водотягу кінь із зав'язаними мішком очима крутив колесо й ходив кружка по одному й тому самому місці. Від того в криниці грюкало й виганяло воду нагору. Коневі зав'язали очі, щоб він не бачив, чи є погонич коло нього, чи немає... А погонича так і не було. Хтось далеко по другий бік будинку рубав дрова. Він мав свою роботу. А кінь ходив і ходив.

Кінь тяг воду, напружувався, бо боявся стати. Він так і думав, що коли стане, то той, кого він не бачить, його вдарить... почне бити дрюком.

А чоловік, що впряг коня, добре знав, що зробити, щоб кінь боявся ставати. Ото взяв і звичайним брудним кропив'яним мішком зав'язав коневі очі.

О, коли б кінь знав, що нікого немає, що він сам господар собі на той час, то хіба б він не став, щоб хоч трішечки спочити?

Але мішок світ заслонив – темно... темно... Кінь уявляє, що той чоловік, який його колись бив, ззаду так і чекає... так і хоче трахнути дрюком. Він пам'ятає, як колись, знесилившись, зупинився. Тоді здалось коневі, що той хоче останню силу вибити.

Темно. А ззаду він стоїть, безперечно, стоїть... Так і жде, так і вдарить...

Ноги проте слабнуть. Кінь не може так тягти, як спочатку. От-от пристане... пристав... І слуха... Все одно – хай ударить. Щось шерхнуло... Той чоловік, що, напевно, раніш одійшов убік, тепер поспішає, щоб ударити. Кінь напружується, шарпає, поршні грюкають знову в криниці... А кругом темно – і страшно спинитись...

Коли б кінь міг як-небудь зачепити того мішка, зірвати його з очей, він би побачив, що нікого немає, він сам... Міг би зробити, що захотів, навіть розпрягтися. Нікого ж немає. Ге-ге, він умів колись розпрягатись. Як був молодим, то й хвилини не встоїть запряжений. Як не одірветься зовсім, то зірве хоч зброю. А тепер він боїться, щоб не було чогось гіршого за тяжку

працю – щоб не били... І він тягне й тягне, бо не бачить. Тоді, як був молодий і шарпався в збруї, його пильнував фурман і легко бив батогом, а тепер...

Крякнула над головою ворона. Здригнувся від того й почав швидше ходити круг колеса по одному й тому самому місцю, що і вчора, позавчора, тиждень назад...

Лист

Настирливо нудно пахнула блощицями колендра, червоні маки без системи розкидались по зелених ячменях і посивілих житах. Синіх сокирок – сила.

Вона пішла з ним у поле, щоб розказати свою душу. Набридли йому жінки, що бояться загинути в безвісті, не вславившись чимось. Родившись, вони вже одною ногою вступають на шлях, щоб затертись. Тоді їм хочеться хоч зв'язати себе з кимось більшим, бути, хай на годину, а коханкою політика, композитора або, коли він письменник, стати йому за матеріал для твору. І от тоді починаються довгі оповідання, такі настирливо нудні, як той запах колендри, що в'їдається в тіло.

Лягли на межі. Він обернувся до цвіту гречки й сказав: «Тепер можеш читати, я слухаю». І зараз же звернув увагу, як бджілка плуталась поміж ніжними жовтавими листками гречки, відшукуючи ще не займаного цвіту, бзимкнула, упала аж на землю й полізла назад догори по стеблу.

Вона в той час говорила: «То мій лист, якого я так і не закінчила». Він спитав чому, але відповіді не чув, слідкуючи за червоненьким, як кров, маленьким павучком, а коли закінчила фразу, сказав: «Читай» – і думав, про те, як гарно було купатись у Катерини на Полтавщині. Ставок. Сажнів п'ять од берега цвіла білим цвітом, мов клавішами «Ундервуду», водяна кропива...

А вона читала: «Душу мою обгорнуло якесь невиразне безвихідне положення. Коли б якась сліпа, незалежна від мене сила (чи не той се обов'язок життя, що його я віддавна сприйняла, та обов'язок не затруювати людині життя), то я давно розбила б голову об камінь на знак, що так воно має бути, або піддалася б щораз сильнішій меланхолії й не дала б ся варіації». Вона була занадто галичанка: через те стиль її листа так і просився, щоб його виправляли на мову Тараса Шевченка. Тим більш хотів він це зробити, бо був молодий письменник. Потім знову звертав увагу на гудіння бджіл, а до неї казав: «Читай, читай... цікаво, що ти пережила далі...» І вона продовжувала: «Мені все одно – та однак ще сила зовсім не ослабла, ще має підпору... Ні з охоти, ні з того, щоб мало стати мені легше, лише з того напівсвідомого обов'язку – я ще тепер останнє звертаюсь до вас, яко до приятеля Василя, до одинокого мого приятеля – зовсім щиро. Зрозумійте ви історію мого життя, мої відносини до вас, беріте се всьо, що пишу, за правду, та й не судіть мене, не винна я тому – так воно є. Борби в світі я багато перебула. Не легковажте нічо, так оно є. Вам правду передаю...»

По небі ковзнув кібець. Він повернув голову за слідом птаха... Так вільно промайнув... Ех, коли б собі так. Вона той рух прийняла як те, що він відчув її переживання... Сказала: «Бач... а ти думав, що я звичайна...» І почала читати далі. Він знову одвернувся від неї й слідкував за життям, що бурлило в гречці. Голос гомонів...

«Як воно перед тим не було: берім від сеї страшної хвилі. Я знаю – Василя нема на світі. Що тоді діялося зі мною, того ніхто не міг знати, бо мало мав даних, але я сама не знала, бо в мені поміщалися всякі вартості. Мій душевний стан міг вгадати лиш той, хто знав би стан душі моєї перед війною, за життя Василя, – а того чоловіка не було на світі. Силою обставин я попала в такий круг життя – серед таких знайомих, яких я тепер уже цілу купу знаю як не особисто, то бодай зі слуху, які в світі вчислюються, може, і до ліпших людей, але які в мене не можуть мати ніякого значіння. Крім оскорблення мого духу й забиття часу, не приносили они мені нічо: і не могла я грати у їх очах блазня. Я мусила бути чоловіком...»

– Ти слухаєш?..

– Так, слухаю... – кинув він.

– Може, тобі нудно стає?

– Аг, ти зараз видумуєш... От, я навіть ближче ляжу...

– Можеш лягти на колінах...

Він ліг. Тінь її капелюха падала йому на лице. Тоді встромив брутально ноги через межу в цвітучу гречку, проломивши два невеличких коритаріки, помостився трохи, заспокоївся й почав думати про батька, що десь, певно, зараз там удома ходить по пасіці... Бджілки гудуть, як ось тут на гречці. Може, думає, де його син? Звернув увагу, що вона не читає... Сказав: «Вже примостився». Тоді вона почала далі монотонним, м'яким голосом виливати свій давній жаль, майже механічно, так, як сонце лягло свою теплиню на його ноги, придушуючи їх, розварюючи. Зелені вуса колосків шелестіли, мов коники під стінкою або на межі. А її голос вів:

«Навіть у їх очах чоловіка посміховиська з себе робити не люблю... Я жила так, що ніхто не знав мого великого погрому, дезорганізації мого життя. Ви прийміть се, як було – я не винна тому, що Василя вважала за великого чоловіка. Нехай се буде мій індивідуальний, мій суб'єктивний погляд, але ви прийміть так, як воно було і є, що я уважала і уважаю тепер, що Василь вродився тим великим чоловіком, генієм людськості, який мав так багато для поліпшення нашої суспільності зробити. Як болюче, як прикро було мені не раз, який бунт піднімався у мене, коли я не раз від тих маленьких людей чула невмисну до себе гадку...»

Вона спинилась і важко зітхнула, дивлячись крізь свої окуляри в золотій оправі з-під затишного лоба на каракульки свого листа... «Ти є перший, кому я рішилась відчитати цього листа. Один ти можеш мене зрозуміти». Хотіла далі читати, але він нічого не промовив. Тоді поклала листа на траву біля себе, щоб обмінятись з ним думками... Подивилась: він спав. Тоді зітхнула ще раз, тихенько пригорнула голову його до своїх грудей, не рухаючись, як сиділа, перегнула над ним і так само тихенько поцілувала в лоб.

– Бідненький... зморився, – промовила.

Недописаний лист зостався й недочитаним.

«Філософ з головою хлопчика»

В архіві українського письменника **Валер'яна Поліщука** (1897 - 1937) зберігся проект повного видання його творів. Письменник рахував з виданням 13 томів, хоча, наприклад, його художня проза б легко увійшла й у один том. Крім того, вона йому принесла багато неприємностей – відчуження і політичне звинувачення.

Для своїх афоризмів, які увійшли у видання – **Валер'ян Поліщук: «Козуб ягід»**. – Київ: Темпора, 2017. – 472 с. – автор придумав псевдонім «філософ з головою хлопчика». Як твердить літературознавець Ярина Цимбал, цей псевдонім «дуже точно відбиває світосприймання Поліщука, який зумів зберегти дитячу безпосередність у ставленні до світу».

Коли у 1927 році вийшла його книжка прози, зокрема афоризми, В. Поліщук написав: «Тут зібрано ті, що мені здалися за кращі, мої афоризми, бризки мислі й творчості, стежки думок та оповідання й алегорії – ягоди душі, що стигли й падали з дерева моєї свідомості, яка має своє коріння в ґрунті упертого думання й пізнання світу наукою та мистецтвом». Валер'ян Поліщук розмірковує про все: «від сексу до Леніна».

Кілька слів про творчість письменника. Зразу ж на початку треба сказати, що він був нетиповим представником «Розстріляного Відродження», але аж ніяк не можна уявити собі тодішню українську літературу без нього. Він, властиво, був після М. Семенка другим організатором авангардного літературного руху. Правда, В. Поліщук очолював український конструктивізм. Він експериментував, вишукував химерні метафори або надзвичайно довго грався з якимсь поетичним образом, цілеспрямовано шукав власний стиль поетичної образності. Вершину його оригінальності і художнього оформлення слід бачити у його поетичній збірці «Геніальні кристали» (1927) та поемі «Прометей і людство» (1930).

Валер'ян Поліщук поєднував фривольний тон поезії, агресивну риторичку, кон'юнктуру пролетарського автора із жестами вільної людини. Хотів подолати будь-яку інтимність, розкриваючи і свій творчий процес.

Найбільший розголос викликала його поема «Онан», а це наперекір тому, що тодішня літературна критика її, так би мовити, сильно «рознесла».

Сюжет його дальшої поеми «Роден і Роза» приносить і розробляє цілу низку тем: це і тема генія, еротизму, дуальності статей, смерті й безсмертя, але і мистецтва та техніки.

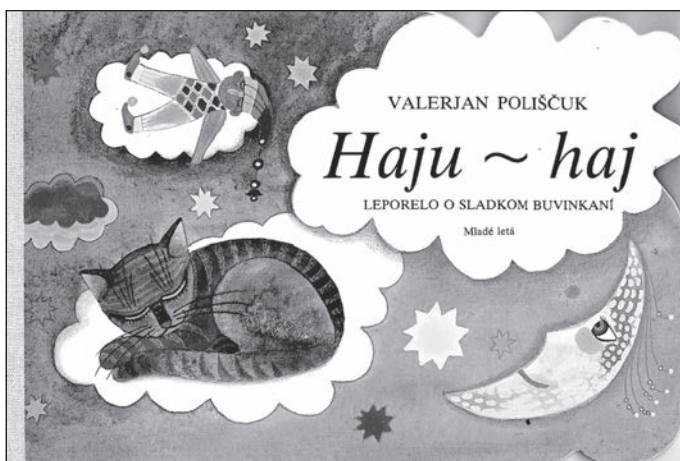
Валер'ян Поліщук насамперед належав до літературної організації «Гарт», у 1925 році засновує у Харкові модерністську групу «Авангард». У «Прокла-

мації Авангарду» звучать і такі радикальні слова: «Ми прагнемо охопити всю суть життя, бо мистецтво є чинник синтетичного пізнання світу на відміну від аналітичного пізнання світу наукою. Ми вимагаємо від оповідання чи поезії конструктивності, того нічого зайвого: «Коли вказано на початку оповідання гвіздок в стіні, то в кінці на ньому мусить герой повіситись».

Не менш цікавими та оригінальними є і його міркування про верлібр: «Коли порівняти українську сучасну поезію з російською, то в будові верлібру Україна багато далі пішла, ніж Росія, і найбільш яскраві представники сучасної української поезії більше розробляють верлібр, аніж старі косні розміри, як сонет або октаву. Звідси – з поетичних форм – можна зробити, напр., висновок, – виходить, що Україна більше індустріалізована, ніж Росія, і після перевірки економічного стану по статистиці цілком справедливо – навіть і щодо селянського сучасного побуту. Виходить так, що «скажи мені, яка у вас поезія, і я скажу, оскільки технічно розвинена ваша країна».

Нагадаємо, що В. Поліщук відвідав і Чехословаччину. Чеський україніст Орест Зілінський у статті «Нові шляхи до взаємопізнання» («Nové cesty k vzájemnému poznání») у виданні «Sto padesát let česko-ukrajinských literárních styků 1814-1964» (Svět sovětů, Praha, 1968, s.55) пише: «V roce 1925 do Prahy přijela tříčlenná delegace z Ukrajiny, skladající se z P. Tučny, O. Dosvitného a V. Poliščuka (místo původně ohlášených Tučny, Chvylového a Sosjuru)». Про це перебування принесла статтю «Українські пролетарські письменники в Празі» й вечірня газета «Руде право» (6, 12.1. 1925, с. 2-3).

На Словаччині творчістю Валер'яна Поліщука займався перекладач Мар'ян Гевеші. У 1991 році появилась у його перекладі в братиславському видавництві «Mladé letá» дитяча розкладна книжка – Valerjan Poliščuk: Haju-haj. У 2010 р. літературний журнал «Rak» (Revue aktuálnej kultúry),

№ 8/9, 2010, с. 18-23) - вибране поезії Валер'яна Поліщука також у перекладі Мар'яна Гевеші. На сторінках «Дуклі» свої розвідки про творчість В. Поліщука публікував і словацький україніст Микола Неврлий.

Безперечно, поезія Валер'яна Поліщука є сильнішою, ніж його проза. Наприклад, не всі афоризми за сучасними мірками можна назвати афоризмами. Автор, ніби про це знав, тому вживає словосполучення – «бризки мислі», «стежки думок». Валер'ян Поліщук радить: «Коли деякі ягоди будуть і гіркуваті на смак, то придивіться добре, може, їх ужито як ліки».

Найновіше видання прозових творів Валер'яна Поліщука є важливим поповненням картини про творчість цього українського письменника.

(ІЯ)

ІЗ РОДУ В РІД

Ян ШТРАССЕР

УРОК ПЕРЕКРУЧЕННЯ

Січень, лютий, горобець.
Прилетять ластівки,
прилетять лелеки,
а Сент-Екзюпері не прилетить
із земель холодних.
Дощ телеграфує однобічно.
Тільки у калюжах все – насправді.

ВАЖЛИВЕ

Важливі справи –
довгі
і складні,
дезоксирибонуклеїнова кислота,
суттєві справи –
короткі
й прості,
я, тьма, смерть.

ПЕРЕВАНТАЖЕНЕ

Заходжу в ліфт,
засяє напис
ПЕРЕВАНТАЖЕНЕ,
ОСТАННІЙ МУСИТЬ ВИЙТИ,
я – той,
з ким це не діє,
виходжу,
учепляться у себе двері,
кабіна рушить вгору,
стою, чекаю, думаю собі:
це неймовірно,
і знову дещо
залежне і від мене.

ХОКУ (ЗА БУЗАШІ)

Той другий в ліфті,
можливо, що був ангел,
піднісся вище.

КЕПСЬКИЙ ДЕНЬ

В мене – кепський день.
Думаю-гадаю,
як його я
покараю.
На добраніч!

ОПУДАЛО

Воно собі не вибрало ні місце,
ані убрання.
І робить своє.
А втім, робота як робота.
Ще добре, що це горобці цінують.

ІДЕНТИЧНІСТЬ ПО-НАШОМУ

Томашеві Яновіцу

Пан Малий
вискуб бороду
пану Клейну
пан Кравець
взяв майстерню
пану Шнайдеру
пан Олень
запровадив до вагона для скота
пана Гірша
панові Зеленому
стало жаль
що пан Грін
повернувся

*Зі словацької переклав
Мілан БОБАК*

ПУБЛІЦИСТИКА

Олег БАГАН

Іван Франко про галицьке москвофільство

Тема критики галицького москвофільства як дуже специфічного і проблемного явища займає одне з центральних місць у спадщині І. Франка. Ще в юності він зіткнувся з цим суспільно-культурним рухом, коли як гімназист в Дрогобичі почав творчу співпрацю з львівським журналом «Друг» (1875 р.). Тоді на нього мав вплив москвофіл Василь Давидяк (збереглося кілька листів І. Франка до того, які частково демонструють тодішній світогляд письменника). Переїхавши до Львова, І. Франко ще глибше пізнав москвофілів, які в той час мали великий вплив в галицькому соціуму передусім завдяки значним ресурсам. Там він опинився в середовищі товариства «Дружній лихвар», увійшов до редколегії «Друга». Проте швидко розчарувався в провінційній програмі москвофілів, побачив їхню відірваність від інтересів народу. Особливо сильно зріс його критицизм під впливом знаменитих трьох листів Михайла Драгоманова до редколегії «Друга», в яких той концептуально розбив плиткість і відсталість галицької політики і культури, намалював перспективи для нового демократичного і соціалістичного руху.

Незабаром перед І. Франком відкрилася ще одна сутність москвофільства – його абсолютне відступництво від національної ідеї і підляцтво: коли відбулися арешти І. Франка і товаришів за соціалістичну агітацію, москвофіли відверто зловтішалися, потирали руки від радості. Це його вразило на все життя. За це І. Франко відплатив їм двома дошкульними віршованими сатирами «Дума про Меледикта Плосколоба» і «Дума про Наума Безумовича» (1878), в яких висміяв їхню політичну і культурну програми. Однак головні свої праці про москвофільство І. Франко написав у пізній період творчості, а це статті: «Іван Наумович» (1891), «Із історії москвофільського письменства» (1899), «Отець Антін Петрушевич» (1901), «Іван Гушалевиц» (1903), «Ідеї» й ідеали» галицької москвофільської молодезі» (1905), «Стара Русь» (1906).

Спочатку коротка історична довідка. Москвофільство як суспільно-культурний рух зародилося в Галичині у 1840-і рр. Це була особлива модель ідеологічної агітації на користь Росії в дусі слов'янофільства – культурно-політичної теорії про спорідненість слов'янських народів і потребу гуртування їх довкола Російської імперії як ідейно-цивілізаційної антитези супроти католицького і протестантського Заходу. В суті це була геополітична інтрига на розвиток наступальності Російської імперії. Багато ідей слов'янофілів лягли в основу різних політичних теорій російського імперіалізму, в т.ч., як не дивно, в комуністичну ідеологію експансіонізму (наприклад, поняття «гнилий Захід») і сучасну путінську теорію «русского мира». Галицькі москвофіли відрізнялися від, наприклад, чеських чи сербських слов'янофілів тим, що вони цілком заперечували окремішність свого народу, були лише сліпим знаряддям в руках росіян.

Першим організатором москвофілів був відомий російський історик і письменник Михайл Погодін (1800–1875), який тричі, у 1835-й, 1839-й, 1840-й і 1842-й рр., відвідав Львів і заагітував тут кількох галицьких інтелектуалів, передусім найвидатнішого тоді історика Дениса Зубрицького (1777–1862). Так у Львові виникла т.зв. «по-

годинська колонія», тобто агентурна група з науковців, журналістів, письменників, до якої входили А. Петрушевич, М. Малиновський, М. Куземський, Я. Головацький, С. Шехович, Б. Дідицький та ін. М. Погодін був довіреною людиною самого російського царя, розпоряджався величезними коштами. Він і налагодив перші «концесії» в розбудову засобів і впливів галицьких москвофілів. Далі головною фігурою з вербування і курування галичан став Міхаїл Раєвський (1811–1884) – священик при російському посольстві у Відні, який звідти координував потоки фінансування й управління російською агентурою в слов'янських краях, серед іншого, він безпосередньо фінансував москвофільські культурні і наукові інституції, періодику, антиукраїнські акції. Саме його впливи стали вирішальними при формуванні галицького москвофільства як політичної сили у 1849–1851 рр., коли тим вдалося цілковито пригасити національне відродження серед галичан під впливом революції 1848 р., цієї «Весни народів», яка для українців так і не стала порою повноцінного відродження.

У 1850-і рр. москвофіли захопили в Галичині основні важелі культурного впливу: взяли у Львові під контроль Ставропігійський інститут як головну наукову установу краю, Народний дім, Галицько-руську матицю (видавництво), театр «Руська бесіда», часописи «Зоря галицька», «Галичо-русский вестник», «Пчела», «Новини» та ін. Вони повністю відкинули живу народну українську мову і створили т.зв. «язичіє» – штучну літературну мову на церковнослов'янській основі (саме від неї йдуть теперішні численні русизми в мові галичан навіть із найглибших сіл). На бік москвофілів перейшла низка високих ієрархів у Греко-католицькій церкві, що стало дуже серйозною загрозою для української ідентичності, оскільки церква була тоді найбільшою духовною, культурною й освітньою субстанцією українства в Галичині. І. Франко називав 1850-і рр. «чорною ямою» в національному бутті галицьких українців, бо національне відродження майже цілковито завмерло. Так само було на Закарпатті і Буковині, де москвофіли зупинили національне відродження до 1920 р. в першому регіоні, і до кінця 1860-х рр. в другому. Навіть кафедра «руської словесности», яку відкрили у Львівському університеті під впливом революційних подій 1848 р., з часом занепала під орудою колишнього члена «Руської трійці» Якова Головацького, який по-москвофільськи талановито просто спрофанував її. І. Франко зауважив якось, що той не виконав жодного пункту із програми діяльності кафедри, яку він написав у 1849 р. («Три вступительні преподаванія о руській словесности»).

У 1860-і рр. під впливом поезій Т. Шевченка, яка була своєрідним «ментальним шоком» для галичан, через зв'язки із висококультурними і дієвими наддніпрянцями (М. Максимович, П. Куліш, О. Кониський), за прикладом національних рухів у Європі в Галичині почалися кволі дії до національного відродження: виникли часописи із народною мовою у письмі («Вечерниця», «Мета», «Нива», «Правда»), було засновано «Просвіту», педагогічне товариство «Рідна школа», згодом НТШ. Це дало змогу у 1870-і рр. і особливо у 1880-і рр. серйозно посунути москвофілів із політичної та культурної арен Галичини. Ключовим ударом став судовий процес 1882 р. над групою провідних москвофілів (І. Наумовичем, В. Площанським, А. Добрянським, О. Марковим та ін.), звинувачених у державній зраді. Як зазначав І. Франко, москвофіли не стільки програли тут юридично, як морально, настільки жалюгідними вони постали на процесі – зрадливі, перелякані, дріб'язкові.

Однак серйозною політичною силою москвофіли залишалися до 1-ї Світової війни. Вони об'єднували у своїх рядах десятки тисяч активних діячів і сотні тисяч прихильників. Мережа їхнього просвітнього товариства ім. М. Качковського охоплювала весь край. Сотні галицьких сіл перебували під впливом і контролем москвофілів-священиків до 1939 р. Москвофіли видавали впливові часописи: «Слово» (1861–1887), «Рус-

ская рада» (1871–1912), «Наука» (1871– 1882), «Пролом» (1880–1882), «Галичанин» (1893–1913), «Русское слово» (1890-1914), «Прикарпатская Русь» (1909–1915) та ін. Чільними діячами руху були в пізній період Д. Марков, Д. Вергун, В. Дудикевич, М. Глібовицький, Й. Ливчак, Г. Купчанко. У 1900 р. створено велику «Русскую народную партію». Зрозуміло, що головним джерелом стимулювання москвофільського руху були кошти, які регулярно надходили з Росії, правда, вони часто осідали в приватних кишенях окремих діячів, над чим любив іронізувати І. Франко. При цьому важливим фактором розростання москвофільства було т.зв. галицьке «рутенство», тобто крайня провінційність, малоосвіченість і холуйство значної частини галицького соціуму, який хворів на історичну відсталість, зумовлену об'єктивними причинами.

Специфіка позиції москвофілів полягала у тому, що вони, імітуючи антиавстрійську політику (мовляв, «германізатори слов'янства!»), насправді були абсолютно лояльними і по-хамелеонівськи пристосованими до влади. Правда, мали певні заслуги у протистоянні полякам в Галичині і таки реально зупиняли колонізацію краю, розвиваючи специфічну форму більше показного, ніж дієвого, патріотизму, базованого на ритуальному вшануванні закріплених обрядових традицій, на порожніх закликах шанувати «церковнослов'янщину», на розпалюванні антикатолицьких настроїв. Саме в середовищі галицьких москвофілів зродилася і була теоретично розпрацьована ідея «руського мира», яку тепер модифікувала путінська Росія.

Під час Світової війни 1914–1918 рр. роль галицьких москвофілів була особливо підступною і ганебною: з приходом російських військ до краю вони масово видавали українських патріотів на розправу, стали спричинниками тисяч і тисяч смертей і ув'язнень чесних людей. Після повернення австро-угорських військ, закономірно, що репресії обернулися проти москвофілів, багато з яких опинилися в концтаборах. Сьогодні цей епізод у творах проросійських і російських істориків фігурує, як «масовое истребление русских», «этнические чистки» і т. ін. Така поведінка, надто зрадницька і відверто деструктивна, вже не дала змоги москвофілам повернутися на галицьку політичну сцену відкрито. У міжвоєнній добі вони активно записувалися до КПЗУ, щоб хоч у такій формі підтримувати Росію, ще їхніми експозитурами були Руська селянська організація і Руська аграрна партія. Це була своєрідна форма самомаскування після суттєвої дискредитації москвофільського руху в часи Світової війни.

Остаточно хребет москвофільству зламали ОУН і УПА в роки Другої світової війни. Тоді з-під впливів москвофілів були виведені більшість колись москвофільських сіл. Оунівці знищували їх, як щурів, як абсолютних шкідників і паразитів. Тому сьогодні в Галичині тільки нащадки москвофілів поруч із фанатичними лібералами беруться заперечувати історичну роль ОУН-УПА.

У радянський час москвофіли були у вимушеному «підпіллі», у своєрідній ситуації офіційної невизнаності, бо навіть наскрізь фальшива комуністична наука не могла якось реабілітувати їхню роль в історії, настільки та роль була реакційною, зрадницькою і нікчемною. Москвофіли існували у вигляді таємного квазіордену: вони мали таємну довіру з боку комуністичної влади як перевірені агенти Москви, усі між собою знали або знали через центральних координаторів в регіонах, в районах і областях, допомагали один одному просуватися по службі, підтримували своїх в тяжкі моменти, виконували різні завдання як «місцеві» від радянської влади. Та ж не пускала їх високо по щаблях партійної ієрархії, бо до кінця не довіряла, як відомо, галичанам загалом, але використовувала москвофілів в різній «собачій службі», як сказав би І. Франко. Скажімо, тільки москвофілові влада могла довірити обов'язки негласного цензора при комуністичному партійному комітеті на рівні

районного центру: це була гарантія того, що ні одне вільне національне слово не дійде до українців через пресу. Хоча загалом російські комуністи ставилися до москвофілів зневажливо, як до прислуги. Це повело останніх до тихой, як завжди, «опозиції». Так помалу москвофіли асимілювалися в «патріотів», зрозуміло, обережних, до певної межі. Можливо, такою була спеціальна стратегія влади, яка таким чином хотіла пронизати своїми впливами галицьке суспільство наскрізь, бо мала до нього логічну недовіру.

У роки перебудови в СРСР москвофіли, вже як «патріоти», посунули у «Просвіту», товариство «Меморіал», Народний Рух і т. ін. Протягом 1990-х рр. вони великою мірою сточили, як шашелі, ці культурні і політичні організації, які мали стати основами нової України.

Отже, І. Франко, зайнявши критичну позицію стосовно москвофільського табору, пробував розв'язати проблему цього руху як суттєвої перепони для зростання української національності в Галичині. Він виводив джерела цього явища із ментальності галицького рутенства, тобто ментально об'єднаної суспільної верстви, яка визріла на ґрунті постійних національних принижень, громадянських деформацій, звиклої до мімікрії, прислужництва та пристосуванства. Вперше він теоретично осмислив це явище у передмові до збірки своїх оповідань «Рутенці» (1878 р.), але пояснював його в дусі тодішнього свого світоглядного соціалізму тільки соціальними причинами, умовами зародження галицького міста – дуже бідного і несформованого. У пізній період творчості І. Франко пояснював специфіку цього руху більше моральними і психологічними причинами. У нищівній рецензії на збірку москвофіла Д. Вергуна («ЛНВ», 1901) І. Франко подає аморальний образ «рутенця», який «не перестане бути рутенцем із грубо смисловим, декуди цинічним поглядом на жінку», «повним егоїзму і невіри». Тобто він чітко пов'язував генезу москвофільства із рутенства.

У статті «Іван Наумович» зустрічаємо таку загальну характеристику джерел галицького москвофільства: «До тієї партії належали переважно старші попи, виховані ще за часів панщини; вони привикли змаленьку дома говорити по-польськи, хлопа і його просту мову вважати чимось підлим, поганим, негідним уваги освіченого чоловіка... Вони почали видумувати собі всякі викрутаси, що нібито тою простою мовою ніяк не можна переповісти всієї тої мудрости, яка була в їх головах, і для того треба конче добирати слів староцерковних, «із Писанія», домішувати до них ще московських та польських, і аж тоді вийде така мова, що вже, мовляв, не встид буде в губу взяти».

Малюючи образ центральної постаті москвофілів – Івана Наумовича, – І. Франко через нього передає загальну гнилизну цього ідейно-культурницького руху, сповненого великої штучності, поверховості і ретроградства: «Безмірно вразливий, він раз у раз хитався у своїх постановах в різні боки, скакав з одної крайности в другу, був попросту невелиником свого оточення: прочитає якусь книжку, послухає розмови якогось розумного або хоч би тільки енергійного чоловіка – його, вже зараз переміняє свої думки, валить те, що вчора будував, а буде нове, щоби завтра під іншим вражінням так само валити». Власне, виставляє І. Наумовича аморальним типом, який любив «наговорювати всякі нісенітниці на народовців». Сзутьи, серед яких виховувався в юності, «привчили його того комедіантства, тої готовности при кожній нагоді напускати на себе якусь велич, якийсь вид пророка і вчителя...» А насправді була це людина дріб'язкова, марнославна, схильна до примітивного користоловства, в його спадщині було «дуже багато полови, кукелю і дурійки». Цей образ вийшов у І. Франка майже карикатурним.

Ще дошкульнішою і проникливішою була оцінка І. Наумовича у статті «Із історії

московфільського письменства в Галичині». І. Франко представляє його як відвертого графомана, вульгарного, цинічного і безмежно недалекого чоловіка, в якого «ідеали не поета, не патріота, а бігота і дармоїда». Це завершений «вірнопідданський рутенець», у якого є одна орієнтація: куди вітер дме, де можна щось скористати.

Оцінюючи загальніше галицьке московфільство, І. Франко зазначає: «те письменство досі не дало ані одного твору, не виховало ані одного писателя, котрий би в скарбівню людської творчості вніс хоч що-небудь своє, оригінальне, живе і викінчене». У культурософському аспекті говорить про «патологічні прояви людського духу, «духову пошесть» московфільства як явища наскрізь несправжнього, породженого аномаліями суспільної свідомості крайніх пристосуванців, прислужників і моральних хамелеонів: «Наумович недаром ще в семінарії славився «реб Хаїмом»; він усе любив бути там, де більшість, де сила, де власть; хліб опозиції не смакував йому ніколи».

У вже цілком пізній студії 1906 р. «Стара Русь», яка була відгуком на наукову публікацію К. Студинським листування Я. Головацького за 1850–1862 рр., І. Франко намагався пояснити причини такої великої шкідливості московфілів. І тут, на основі листів, він з'ясував, що головним агентом нищівних впливів на галицьку інтелігенцію після 1848 р., після цього велетенського поштовху до визволення і відродження українців, був рідний брат Я. Головацького Іван Головацький. У радянському виданні 50-томника «Зібрання творів» І. Франка із цієї статті були вилучені цензурою аж цілі два розділи, настільки вони були антиросійськими за змістом. Тепер ці два розділи надруковані у спеціальному томі «Покажчик купюр» (К.: Наукова думка, 2009). І. Франко докладно з'ясовує, як так сталося, що після таких значних успіхів у 1848–1849 рр. українство Галичини втратило майже все в національно-культурному плані: ідеологію національного визволення, живу літературу, ідею відродження народної мови, якісну пресу, активну і творчу інтелігенцію. Він задумується над питанням, що сталося між 1848-им і 1851-им роками, коли раптово було зламано всі конструктивні процеси національного піднесення? «Тут, у тій короткій, дволітній прірві, – писав, – криється проблем, один з найтяжчих і найфатальніших у історії нашого відродження...» І. Франко дивується, як так сталося, що «фактична перемога лишається за елементом, якому тяжко й ім'я придумати, за якоюсь різномастою купою людей, у яких спільною підставою акції являється хіба спільна ненависть до свого рідного, спільна невіра в органічний зріст народу і його свідомості, погоня за особистою кар'єрою і спільна дволичність та безхарактерність». Саме так він оцінює перемогу московфільства в Галичині 1850-х рр. як вибух надзвичайно сильного своєю пліснявою філістерства, рутенства, яке отримало особливу еруптивну динаміку саме через надзвичайно загноєну атмосферу галицької провінційності, через відсутність в нації бодай невеликої кількості згуртованої національної ідеологією інтелігенції, бодай невеликої кількості людей принципових, відважних і шляхетних. Перемога московфільства в Галичині, за І. Франком, це перемога хаосу над організованістю, приземленості над героїкою, бездарності над творчістю. Московфільство, як рак, роз'їдає живі клітини нації саме своєю нікчемністю, абсолютним торжеством сірості. І в епіцентрі цього дивовижного руху стоїть фігура І. Головацького – абсолютного пристосуванця, холуя, невігласа, інтригана, але нікчеми активного, навіть агресивного, по-своєму демонічного, такого собі «злого духа» Галичини, її Азазеля у фраку.

Живучи у Відні від 1840 р., І. Головацький налагодив добрі стосунки із центральною особою російських слов'янофілів М. Раєвським, який був куратором слов'янофільських впливів у Європі, розпоряджався великими коштами. Той і зробив із Головацького, людини без завершеної освіти, бездарної, але цинічної, надзвичайно корисливої і славолюбної, головного агента впливів на Галичину. І не помилився.

Саме І. Головацький підкупами, погрозами, інтригами, тиском, підлабузництвом домогся за 2 - 3-и роки майже цілковитої нівеляції національних ідей в Галичині, збаламутив ту кволу, несміливу і малотворчу духовну інтелігенцію, яка у 1848 р. організувала Головну Руську Раду і Собор руських учених, нав'язав їй програму культурного, ідейного і мовного зближення із Російською імперією. І. Франко так узагальнив результати його діяльності: «...по гарячковім руху 1848 р. наша суспільність пішла за покликком свого чільного поета Гушалевича «Мир вам, браття, всім приносим» і жила справді мирно, так мирно, як, може, ніколи перед тим, а, певно, ніколи потім. І які ж то були результати того миру? Ось найважливіші: ... здичіння і розпиячення селянства, далеко більше, як було за панщини, пропущення без уваги усіх державних змін, що вже від половини 50-х літ перли Австрію на дорогу конституційного розвою, і повна невідготованість народних мас до конституції, безмірний зріст сервілізму та чинопочитання серед інтелігенції, яким вона щосили старалася заражувати й народні маси, і, нарешті, повна духовна безплідність інтелігенції, яка за десять літ не втримала ані одної книжки, ані одного твору, ані одної інституції, що служили би справді насущним, живим потребам народу».

У студії про головного літературного «світоча» москвофілів «Іван Гушалевич» І. Франко поглиблює морально-психологічну характеристику цього руху: «...напрям, що має метою умертвити живого духа та живий національний рух серед нашого народу, мертвить, ломить і деправує поперед усього своїх чільних діячів». З гуці москвофільства «повиринали багато спеціалістів від роблення миру і згоди, багато підлих спекулянтів, кар'єровичів, інтриганів. І кожний русин поневолі мав запитувати себе: невже й з усім тим хробоцтвом треба мати мир і згоду, а не ворогування і боротьбу?». Про самого І. Гушалевича як автора і про його знаменитий вірш «Мир вам, браття», який на 30 років став своєрідним славнем-програмою для тисяч галицьких інтелігентів, І. Франко каже так: «Гушалевич сим разом оказався рідною дитиною свого часу – не бурливого 1848 року, а гнилої доби попередніх літ, ... оказався навіть віщуном, віднайшов у серці руського інтелігента грубі поклади інерції, тупости та апатії і відізався до сих темних сил відповідним до їх смаку темним словом, піснею, якої кожний рядок виглядав так, немов би мав якийсь смисл, хоч і не мав його; удавав із себе щось високе та поважне, хоч на правду висловлював лише бездонну духову мізерію ... Се був перший голос реакції, що, мов темна хмара, висіла над розбурханим обрієм 1848 р., гімн рутенського фарисейства, що під шумними фразами любить ховати зовсім не блискучі, дрібні, самолюбні та брудні заходи, того самого рутенства, що підняло у нас свою голову і швидко показало себе силою, забруднило та висмоктало народний рух і верствою рідкого болота покрило всю історію Галицької Руси на довгі десятиліття. Сам Гушалевич був одним із пильних продуцентів і одною з жертв сього болота».

Загалом студія І. Франка про цілком невиразного москвофільського літератора вражає своєю скрупульозністю, розлогістю як для такої посередньої фігури. Складається враження, що великий галицький критик хотів якомога ширше розтягнути полотно страшної картини графоманії, моральної та інтелектуальної деградованості, щоб цією картиною остаточно вразити своїх сучасників, завдати нею кінцевого удару по відступницькому рухові. Ось ще кілька характеристик, які водночас дають багатий матеріал для розуміння Франкової націософії, етнопсихологічної логіки: «Безграмотність, наївність та безсоромна брехливість характеризують його [Гушалевича – О. Б.] індивідуально, показують, до якого ступеня духовного й морального упадку дійшов наш «соловій», віддавшись москвофільській течії... Гушалевич іменем усього руського народу готов відцуратися свободи, тобто австрійської конститу-

ції, то ми бачимо в тім прояви загального москвофільського світогляду, тої шаленої програми, яка думала спровокувати інтервенцію Росії, вмішання її в австрійські діла ненастанним плачем та криком на польсько-німецько-жидівсько-румунсько-мадярські кривди та утиски... Чим гірше, тим ліпше – се був девіз тої партії; чим гірше загалові, народові, тим ліпше для нас, тим ближча російська інтервенція!».

Про самого І. Гушалевича, в якому, поряд із І. Наумовичем і А. Петрушевичем, виразився найповніше психотип москвофіла, І. Франко писав: «Сей чоловік, якому, можна сказати, всміхалася доля від самого семінарського порога, що зробився учителем без екзамену [тобто без кваліфікації – О. Б.], національним соловієм без поетичного дару, без чуття і без фантазії, послом без розуміння політичної азбуки, той чоловік говорить про якісь переслідування, яких він ніколи не зазнавав ані тіні, і свою поетичну імпотенцію прикриває буцімто konieczністю – крити свої сердечні думки перед ворожим оком, ховати їх у алегорії, хоча його дерев'яні концепції навіть не алегоричні, а попросту дерев'яні... Той сам Гушалевич, що бажає якнайшвидше увільнити себе і свій край з-під власти Австрії, не перестає проповідувати вірности та послуху для австрійського царя...»

Усвідомлюючи всю глибину деструкції в москвофільському русі, І. Франко завадав йому удари інтелектуальні регулярно і дошкульно. Відтак москвофільство як явище патологічних трансформацій зіпсутих сегментів національного організму, що давали такі відразливі, загноєні і небезпечні плоди, закономірно ввижалося йому абсолютним злом, з яким треба було боротися до кінця. І він боровся. На самий 80-річний ювілей одного з лідерів москвофілів, може, єдиного все-таки науковця серед них, хоч і не великого, І. Франко написав розгромну рецензію: «[О[тець] Антін Петрушевич. Ювілейна сільветка». У ній були такі вбивчі слова: «... брак у о. Петрушевича дару до синтези, до сотворення якоїсь органічної цілоти, до панування над своєю пам'яттю і над нагромадженим матеріалом. Се не те саме, що брак методи; се якийсь органічний брак, якась гіпертрофія пам'яті, сполучена з привичкою до механічних, поверхових асоціацій думок... Не диво, що його праці через те робляться подібними до того старого ліберанту, де кождий мусив заблудити в безконечній купі закамарків. Читаєш ті праці і знехотя дізнаєш чуття якогось пригноблення; замість світла тобі починає темніти в мозку; перед тобою в диких поскоках устають зовсім розумні думки, бистрі спостереження, перемішані з нічим не мотивованими, апріорними твердженнями, з науковими фантазіями, які автор приймає за святу певність з киненими на вітер і нерушеними загадками, про які авторові здається, що рішив їх, а в ґрунті не перестає звучати понура нота дикої ненависти до якихось незримих та невломимих ворогів: раз вони являються у формі всемогучих єзуїтів, то знов у загальній формі Заходу, який те тільки й знає, що підставляти ногу Сходові, то знов у формі польської інтриги, українофілів, радикалів і т. д.». Як бачимо, І. Франко зводить до карикатури позицію чільного ідеолога москвофілів, який із жалюгідною вторинністю намагався припасувати політичні, культурологічні, цивілізаційні ідеологеми російських слов'янофілів про «вічно загрозливий і проклятий Захід» до галицьких реалій, що виходило у нього по-абсурдному і по-смішному.

Наведені думки пояснюють, наскільки проникливо І. Франко оцінював явище галицького москвофільства як різновид міжнародного філістерства-малоросійства, усвідомлював його понадчасові загрози як невиліковної ментальної схильності великої частини галицького соціуму до профанаторства, імітаторства і фарисейства під маскою «патріотизму», які роз'їдали і роз'їдають наш національний організм.

(г. «Українська літературна газета»,
червень-липень 2018 р.)

Як і чому (попри все) я лишаюсь «ЧЕХОСЛОВАКОМ»

Есей «Як я зробився чехословаком» був написаний десять років тому англійською мовою на замовлення журналу «Eurozine». Він стосувався насамперед мого особистого досвіду, пов'язаного із подіями (чи, радше, переживанням подій) у Чехословаччині -1968, але також моїх дещо наївних рефлексій на тему східноєвропейської солідарності – чи, як би це менш патетично окреслив Вацлав Гавел, «сили слабких».

Есей був опублікований у травні – за три місяці до сорокаліття советського вторгнення у Чехословаччину і за неповних три місяці до так само безцеремонного вторгнення тієї самої (сутнісно) армії до іншої крихітної країни, котра так само мала необережність повірити у власний суверенітет і міжнародне право.

Попри брутальність тієї акції – із залученням танків та авіації, сотнями жертв серед мирних жителів та подальшою окупацією території, – подія лишилася на глобальному рівні майже непоміченою. Західні медії у той час якраз вихваляли китайських диктаторів за чудову організацію Олімпійських ігор; західні лідери, мовби нічого й не трапилось, усміхнено ручкались у Пекіні з російським президентом; західна публіка насолоджувалася відпустками, покірно ковтаючи вряди-годи чергову порцію випеченої в Москві брехні про агресивну зухвалу Грузію, що напала на безневинну миролюбну Росію, – ну, й, як належить, отримала заслужену відповідь. Вся реакція західних урядів звелась у підсумку до виразів «глибокого занепокоєння» та шляхетних закликів до обох сторін утриматись від насильства і вирішити всі проблеми за столом переговорів. Г'валтівнику дали шанс помиритися з жертвою й отримати взаємне задоволення.

Ця реакція, хоч якою була прикрою й навіть ганебною, не здивувала мене, бо на той час я вже добре знав, що в політиці інтереси переважають над цінностями, що політики залежать головно від власного виборця, а не зарубіжного, і що загальна кількість страждань, злиднів і беззаконня на цьому світі перевершує можливості сприйняття, психіки й адекватної моральної реакції. Ми навчилися ховатися від неприємних думок і моральних докорів під маскою здорового глузду й заступати особисту відповідальність колективною за допомогою магічних формул неспростовної народної мудрості: «Своя сорочка ближче до тіла», «Хто сильніший, той правіший», «Батогом палицю не переб'єш», «Бог допомагає тому, хто допомагає собі сам».

Це не означає, що в політиці для моралі немає місця, а тим більше – що ми не повинні повсякчас нагадувати політикам про цінності і засади, на яких, власне, й був збудований західний світ. Примирити цінності з інтересами справді буває складно, деколи неможливо. Але слід пам'ятати: щоразу, коли ми жертвуємо цінностями задля інтересів, ми ризикуємо у кінцевому підсумку втратити і те, й те.

Ми можемо й мусимо критикувати Захід за безпринципність і лицемірство, за боягузтво й цинізм – але тільки у поєднанні зі здоровою дозою самокритичності, особистої і національної. Ми не можемо вимагати, наприклад, від Заходу солідарності з нашими політв'язнями у Росії, якщо не виявляємо подібної солідар-

ності з політв'язнями в інших країнах світу. Захід не зобов'язаний перейматися нашим окупованим Донбасом чи Кримом більше, ніж ми самі переймаємося долею окупованого Китаєм Тибету. Ми не можемо докоряти Заходу за фліртування з диктаторськими режимами, толеруючи опортуністичне фліртування власного уряду з подібними персонажами.

У давньому (1995) фільмі Майкла Вінтерботома «Алея снайперів» («Welcome to Sarajevo») є промовистий епізод. Журналісти в обложеному місті емоційно розпитують заїжджого оонівського чиновника, коли ж нарешті міжнародна спільнота зупинить щоденне вбивство сербськими снайперами й артилеристами мирних жителів. На що чиновник сердито відказує: «Повірте, на світі є ще принаймні 13 значно гірших місць, про які мусимо теж подбати».

Я зробив свого часу з того трагікомічного епізоду два висновки. По-перше, мусимо пам'ятати, що наше становище справді не найгірше і що на світі є принаймні 13 інших країн і народів зі значно серйознішими проблемами. А по-друге, мусимо при кожній нагоді нагадувати вищезгаданій «міжнародній спільноті» про всі 14 «найгірших місць», а не лише про одне, нам найближче. Це не лише робитиме нашу позицію морально чіткішою й переконливішою, а й позбавлятиме вищезгадану «спільноту» можливості виправдовуватися в кожному з 14 місць тією самою банальною фразою, не утруднюючи себе при тому практичними діями.

У 2008-му, після російського вторгнення в Грузію, я був обурений, проте не здивований західною реакцією (чи, радше, її відсутністю) на подію. Ця реакція впливала з досить давньої й досі впливової традиції *Realpolitik*, за якою одним державам належить значно більше суверенітету, ніж іншим, а отже й дозволити вони собі можуть куди більше у належній їм «легітимній сфері привілейованих інтересів». Саме на цих засадах ґрунтувався «новий європейський устрій» після Першої, а потім і після Другої світової війни; саме вони легітимізували советське вторгнення до Угорщини (1956), Чехословаччини (1968) та недовершене, але обіцяне вторгнення до Польщі у 1981-му.

Станіслав Баранчак, знаний польський поет та есеїст, із гіркою іронією писав про самовиправдувальну схильність Заходу перекладати відповідальність зі злочинців на їхні жертви: «Кожен на Заході запитує, чи Солідарність не зайшла задалеко; ніхто не запитує, чи не зайшов задалеко генерал Ярузельський. Попри всю свою прихильність і співчуття, Захід, схоже, мовчки приймає підставову тезу советської пропаганди: комуністичні правителі завжди мають рацію, коли захищають свою монополію на владу. Вони ніколи не заходять задалеко, навіть коли оголошують стан війни власному народові. Це, власне, народ заходить задалеко, накликаючи лихо на власну голову кожного разу, коли вимагає трохи чистого повітря для дихання – трохи тих підставових свобод, якими безперешкодно насолоджується Захід».

У 2008-му «задалеко зайшла» грузини, захищаючи свій суверенітет, проте аж ніяк не Росія, котра цей суверенітет порушила. Вона не може «зайти задалеко» за визначенням, бо ж діє у сфері своїх «привілейованих інтересів», – принаймні, допоки на Заході не знайдеться чесний і відважний політик, здатний назвати розбій розбоєм, а бандитську державу – бандитською державою (rogue state).

Що мене тоді справді вразило – не імпотентна капітуляція Заходу перед путінською хуцпою і не шкурницьке прагнення євросоюзівських лідерів продов-

жувати звичний бізнес із мафією, що приватизувала цілу державу. По-справжньому мене тоді вразило мовчання європейського Сходу, насамперед чехів, словаків та угорців, котрі краще, ніж будь-хто на континенті, мусили б відчувати подібність грузинської ситуації до власної з 1956 чи 1968 року. Та дарма. Жодних тобі мітингів, жодних протестів, жодних грузинських прапорів під російською амбасадю.

Це був тихий, але виразний сигнал Москві йти далі. Ніколи не «задалеко». Принаймні у сфері своїх «упривілейованих інтересів». Це був також сигнал, що Україна – на черзі. Кілька згадок про це промайнуло у західній пресі, проте ніхто не сприйняв їх серйозно. Чергова «русофобія», авжеж.

У серпні 2008-го я мусив би змінити закінчення свого есею, щоб воно не звучало занадто оптимістично. І надто наївно. Я зрозумів раптом, що, прочитавши багато разів славетний есей Кундери «Трагедія Центральної Європи», так ніколи й не роздивився його глибшого, імпліцитного значення. Моє ідеалізоване уявлення про Центрально-Східну Європу і про гіпотетичну солідарність у її межах ґрунтувалось, великою мірою, на цьому есеї та на подібних текстах письменників-дисидентів Центрально-Східноєвропейського регіону – на їхньому наполегливому підкреслюванні нашої спільної (як мені здавалося) європейської ідентичності й обстоюванні права «повернутися до Європи». Я недооцінив аргументи Бродського, який свого часу полемізував із Кундерою, проникливо вказуючи на його надто есенціалістське розуміння «Заходу» і надто ексклюзивістське ставлення до «Сходу».

Експліцитно послання Кундери зводилося до кількох тез: ми, чехи (поляки, словаки, угорці – я поширював подумки цей перелік і на українців, принаймні західних) є європейцями за своєю історією й культурою; Захід нас зрадив у Ялті, продавши Сталіну, проте ми цього ніколи не прийняли й не приймемо; ми не належимо до советського простору, тому що ми, центральноєвропейці, інакші, ми – як ви, люди Заходу, а тому, як і ви, заслуговуємо свободи.

Чи всі інші народи у советському просторі теж заслуговують на свободу, дарма що не є (центрально)європейцями, – у тексті Кундери не обговорювалось. А проте імпліцитно і, скоріш за все, поза свідомим наміром автора текст втворював своєрідну ієрархію «більш» і «менш» європейських народів, а відтак більш чи менш волелюбних і, відповідно, вартих (або й не вартих) негайного визволення.

Концепція Кундери, за влучним спостереженням Володимира Єрмоленка, «стала рятівною для самої Центральної Європи, але згубною для Європи Східної. Замість зруйнувати мур між Сходом і Заходом, вона лише відсувала його далі на схід. Замість боротися з тоталітаризмом як універсальним явищем, вона локалізувала його географічно на теренах СРСР, зробивши наші східноєвропейські терени назавжди «проклятими» територіями. [...] Замість бути вірним власній формулі й бачити якнайбільше розмаїття в європейському континенті, Кундера розбив його на дві бінарні частини: гуманістичний Захід та демонічний Схід, який украв [центральноєвропейську] частину Заходу».

Було б перебільшенням вбачати в Кундериному есенціалізм і ексклюзивізм причину сьогоднішньої погорди й байдужості його співвітчизників та сусідів до всього, що діється далі на схід від Праги, Любляни, Будапешта чи Братислави. Ті його есенціалізм і ексклюзивізм – не причина, а радше наслідок, – відбиття місцевої ментальності, культурних моделей, етнічних стереотипів. Кундера не

виготовив цю місцеву зверхність до «сходу», він лише прийняв її як належне, навіть не намагаючись проблематизувати й деконструувати.

У лютому 2014-го, в останні дні Євромайдану, до мене зателефонувала мо-лода журналістка з Праги з проханням прокоментувати події в Києві. Її перше запитання було під багатьма оглядами показовим: «Як по-вашому, те, що відбу-вається в Україні, – революція чи путч?»

Я був ошелешений. Не те, щоб запитання було геть безглуздим. Але сам факт, що журналістка провідного чеського видання після трьох місяців драматичних подій у сусідній країні так і не склала собі певної думки про те, що ж насправді там відбувається, вганяла мене в депресію. І, на жаль, та панійка не була винят-ком. Десятки журналістів по цілій Європі тупо тиражували накинутий із Мос-кви наратив. Відмивали кремлівську брехню через добropорядні ліберальні видання. Достоту як брудні путінські гроші – через західні банки. І хоч би що я їм відповів, я не вирвуся з накинутої мені інформаційній матриці. Я вестиму дурнуваті дебати за кремлівським сценарієм, єдина мета яких – скаламутити воду й відвернути увагу від справді серйозних проблем і важливих подій. Від російських танків і найманців, від збитого малайського літака, від загарбаного Криму, від репресованих кримських татар, від десяти тисяч убитих українців, від двох мільйонів біженців. Хто контролює дискурс, контролює все.

На подібні запитання можна відповідати лише запитаннями.

«А що було там у вас, у Празі, в 1989-му?»

Моя співрозмовниця явно не сподівалась такого зіставлення. Такого нахаб-ства. Бо й справді, як можна порівнювати їхню прекрасну, славетну, оспівану у віршах і прозі Оксамитову революцію в серці Європи із диким фашистським путчем десь на варварській околиці цивілізованого світу?!..

«То була Революція! – вигукнула вона голосом ображеної дитини. – Оксамит-на революція!»

«А якби на той час у Кремлі був не Горбачов, а Путін?»

«То була революція, – повторила вона замість відповіді. – То була револю-ція!..»

По чотирьох роках я подолав свою тогочасну пригніченість і зайняв прими-рливішу позицію. Почасті тому, що помітив і в своїх співвітчизників той самий гріх зверхності і байдужості до інших, який так засмутив мене у спадкоємців Кундери. А частіше – і це, мабуть, важливіше – я помітив, що Центральна Європа – і Європа загалом, як «культура і доля», в термінах того ж Кундери – опинилися знов під загрозою. Ця загроза походить (поки що) меншою мірою від Росії, зате куди більше від власного недоумства, егоїзму, провінційності та від надмірної концентрації всіх цих рис у місцевих всенародно обраних політиках.

Тож я маю, сказати б, особисту причину залишатися й далі з чехами і словака-ми, з поляками і угорцями – принаймні з тими, котрі протистоять окресленим вище загрозам – заради уявної «Європи» Кундери, Гавела, Мілоша. І тої сотні, ба, вже кількох тисяч українців, що загинули, зокрема, і за неї.

(www.zbruc.eu)

Примітка редакції: Ця стаття появилась і у додатку «Vikend» словацької га-зети «Sme» (ч.197/2018, 25 серпня 2018 р.). Переклад зроблено з англійського ва-ріанту цієї статті.

Розмова з українською письменницею Вікторією Амеліною

Світ як одне ціле, або Усе з усім пов'язане

Найбільший транскордонний літературний фестиваль – Місяць авторських читань – щорічно приведе і у Кошиці цікавих авторів. Цього року у Кошиці завітала українська письменниця **Вікторія Амеліна** (на фото) – ав-

тор успішних романів та книги для дітей. Дебютувала у 2014 р. романом про події на Майдані - «Синдром листопаду, або Homo Compatiens». Минулого року появилсь її роман «Дім для Дома». У цьому зв'язку слід сказати, що це насправді добре написаний роман.

Мабуть, і це було причиною, аби поставити письменниці кілька запитань.

Що для вас означає, коли скажу Україна, коли скажу Львів? Ваші перші асоціації, почувши ці слова.

«Дім», перша асоціація «дім». А ще, до України – «захистити», а до Львова – «любити».

Це тому, що Львів як складна людина – любити його важко, майже так само важко, як важко тепер захистити Україну.

Ви отримали ступінь магістра комп'ютерних технологій у Національному університеті «Львівська політехніка». Працювали програмістом. Потім призупинили кар'єру в ІТ і присвятили себе письменницькій роботі. Бути письменницею набагато цікавіше?

Я працювала не лише програмісткою – більшу частину свого життя працювала менеджеркою, керувала програмістами й не лише. Це насправді було неймовірно цікаво – це багато спілкування й часом багато адреналіну. А з програмуванням мені, мабуть, просто не пощастило (або я не дочекалася свого щастя) – проекти були не дуже цікавими. Коли працюєш письменницею, то самаобираєш собі проекти.

Ви любите подорожувати. Чи видно сліди Ваших подорожей і у Вашій творчості?

Сліди подорожей видно в мені, а отже й у книжках. Переважно не пишу про подорожі в далекі країни (принаймні поки що), але ж мої книжки пишу я – така, якою я стала зокрема й у цих подорожах.

Якою мірою, будем так казати, сліди подорожей відбилися у Вашому романі «Синдром листопаду»?

Великою. Та я ніколи не була на Мідан Тахрір чи в Тунісі, хоча в «Синдромі листопаду» деякі історичні події відбуваються саме там. Але, можливо, це

звдяки відстані мені одразу вдавалося сприймати найдраматичніші українські події з певної дистанції. Коли почався Майдан, я саме була в Тибеті – країні, окупованій Китаєм. Це там, а не на українському Сході, я проїжджала перші свої блок-пости. Це там я вперше побачила окуповану територію. Тож потім коло дивним чином замкнулося.

З Гімалаїв я прилетіла в Київ, щоби застати там той самий ранок – ранок після побиття студентів на Майдані. Ранок, коли всі довкола повторювали фразу: «наче прокинулись в іншій країні». А я би сказала: ранок, коли ми всі нарешті прокинулись.

Але я, здається, так і писала «Синдром листопаду» – дивлячись водночас і з України, і звідкись здалека, чи то з того окупованого Тибету, чи з тої самої площі Тахрір або Сирії, де страшні події вже закрутилися так, що не зупиниш.

Я сприймала й досі сприймаю світ цілісно, не можу відірвати, скажімо, події в Сирії від агресії Російської Федерації в Україні. Насправді немає ніякої окремої української історії – бо взагалі немає окремих національних історій. Усе взаємодіє, усі пов'язані – не розірвеш.

Багато-хто каже, що останні події в Україні дуже свіжі, і про них треба писати пізніше, аби, так би мовити, краще їх осмислити, узагальнити. Яка Ваша думка? Маємо ми право втрачати час?

Річ не в часі, думаю. І не в тому, чи маємо право. Річ у пам'яті. Осмислення – це також забування, це також переінакшування. Вчені після 11 вересня досліджували, як американці пам'ятають цю подію. Не згадаю точних цифр, але велика кількість людей за кілька років відповідали на опитування геть інакше – не так, як одразу після трагедії. Вони помилялися навіть у тому, де були, коли вперше почули, що літак врізався у вежу Торгового Центру. Тому для мене питання в тому, чи здатен ти перетворювати реальність у текст тут і тепер? Чи це твій спосіб взаємодії з реальністю, як для інших людей, не письменників, обговорення чи молитва? Чи це просто кон'юнктура? Невміле самолікування? Є добрі тексти й погані, а ніякого «маємо право» немає.

Читають письменники твори своїх колег? Вибачайте, а який твір Ви саме читаете?

Читаю журналу "Дукля"
Любові, миру та дому!
Амеліна
23.07.2018

Так, звісно, читають. Я зараз, щоправда, американського колегу читаю – Дона Делілло. Роман називається «White Noise».

В одному з інтерв'ю Ви сказали, що писання для Вас – хвороблива пристрасть. Отже, як виглядає такий звичайний день письменниці Вікторії Амеліної?

Ну, я не знаю, що я мала на увазі під хворобливою пристрастю – може, щось таке і сказала. Взагалі писання – це робота. Улюблена, звісно. Така, без якої тебе й немає.

Дні дуже різні. Останні півроку я дуже багато подорожувала, їздила на презентації та фестивалі з новим романом «Дім для Дома».

А коли я вдома, у Львові, день складається з читання книжок, писання текстів, спілкування з семирічним сином, з чоловіком та друзями, з відвідування дискусій чи лекцій – у нас дуже цікаві лекції в Центрі Міської Історії та Українському Католицькому Університеті. В моєму дні переважно забагато кави й замало часу.

Напевно, у Вас багато нових проектів. Письменники не люблять розказувати, аж поки їх не зреалізують. А Ви все-таки розкрийте таємницю.

Я насправді не знаю, яка книжка буде наступною. Зараз працюю над новим текстом, але не впевнена, чи не викину його як недостатньо добрий. Я вже чотири романи так викинула, переконана, що не треба публікувати все, що пишеш. Я вмю відмовлятися, йти і видаляти. Має залишатися тільки справжнє, найважливіше, чесне. На планеті й так забагато шуму, забагато нещирості, штучності. Тому немає ніякої таємниці. Просто, я щоразу сумніваюся: а що як мені не вдасться знову написати такий роман, яким я буду задоволена, який захочу віддати читачам?

Розмову вів Іван Яцканин

Йосиф ШЕЛЕПЕЦЬ

Шевченків заповіт у колі романтичних заповітів

У поетів епохи європейського романтизму знаходимо вірші, в яких автори виражали свої настрої і бажання з приводу можливої їх смерті і вимальовували образи місцевості, краю, землі, у якій хочуть бути похованими, як і де має бути упорядкована їх могила і як має бути обладнана. Цей тип їх віршів в історіях літератури звикли сприймати й означувати як вірші-заповіти. Таке їх означування пішло за віршами із-за того, що їх автори в поетичному творі справді зверталися до близьких та особливо до друзів і знайомих із неприхованою просьбою поховати їх у ріднім краю, на своїй батьківщині після їх загибелі в битві з ворогом або смерті внаслідок хвороби та й просто після їх смерті і поховати їх у чітко визначених і ясно названих ними місцях.

Закарпатоукраїнський поет, письменник і освітній діяч Олександр Духнович (1813 - 1865) у вірші *Послідня моя піснь* писав:

*На Бескиді в родном краю
В том ісконно руском раю,*

*Де світ узріл, там лежати
Хочу вічно спочивати.*

*Схороніте мя в дубраві,
При скалах, в густой темряві,
Самі здорові співайте,
А на батька памятайте./1/*

В іншому варіанті вірша другий рядок другої строфи звучав *В пещері на сивой скалі*.

Поети-романтики у віршах-заповітах ще напучували нащадків і заповідали їм, як мають поводити себе у дальших роках, що їм робити у своїй вітчизні і як відстоювати свободу своєї батьківщини. Декотрі поети-романтики писали такі вірші на схилі свого віку, коли усвідомлювали, що їх життя може будь-коли обірватись, інші писали їх у хвилини патріотичного піднесення під час триваючої хвороби, коли перебували у стані роздумів про можливу невідворотну смерть, а ще інші тоді, коли над їх країною нависала загроза втрати свободи і на програму дня ставала боротьба проти її загарбання чужинцями.

Німецький поет, письменник і вчений теолог Фрідріх Август Готтрой Толук (1799-1877) вірш *Letzte Bitte eines deutsche Kriegers bei Beginn einer Schlacht in Frankreich* написав молодим юнаком під час французької наполеонівської окупації його батьківщини, коли його та ціле його покоління охопило високе патріотичне почуття, яке спрямовувало його до рядів борців за свободу своєї вітчизни. В українських літературознавчих дослідженнях пишеться, що Тарас Шевченко вірш *Як умру, то поховайте мене на могилі* написав, коли захворів і в нього виникали важкі роздуми про подальшу свою долю.

Поети-романтики не уявляли собі своєї долі без долі свого народу та своєї батьківщини. Август Толук, на п'ятнадцять років старший за Шевченка, написав і записав свого вірша у щоденник у розпалі французько-німецької війни, коли перед німецькими патріотами стояло завдання визволення вітчизни від французького панування. Генерація молодих німців глибоко відчувала свою несвободу і бажала всіма силами включитись у кровопролитну боротьбу за свободу вітчизни. Представники цієї генерації були готові віддати життя за свободу батьківщини. Саме їх речником став молоденький Толук.

Складаючи вірш, Толук осмислював історичне і географічне місце своєї вітчизни на карті європейського простору і підбирав часово-просторові ознаки та все, що пов'язане з німецьким національним простором. У вірші-заповіті він використав найголовніші атрибути ландшафту своєї країни та інші землеписні знаки, які містять у собі просторові характеристики розташування його країни та існування його народу. Толук, припускаючи в уяві свою загибель у кровопролитній боротьбі проти окупантів, починав вірш словами:

*Sollt ich fallen, Bruder,
So begrabt mich;
Setzt die Bahre nieder,
Wo der Main sich
In den alten Rhein ergiesset,
Wo die deutsche Feste steht,
Wo der Weg am Freinkreich geht,
Wo das Wasser schäumend fliesset.*

Толук звертається до своїх близьких і просить їх після своєї загибелі поховати його і понести його труну там, де пінистий Майн вливається у Рейн біля німецької фортеці, побіля якої веде шлях на французькі ниви. Майн і Рейн - визначальні просторові атрибути його вітчизни й існування його народу. Вони є життєдайними артеріями, біля яких концентрується життя його народу. Біля них він хоче бути похований.

Про місце свого поховання Толук продовжував:

*Dort steht eine junge Eiche,
Wo das Wasser braust.
Dort begrabet meine Leiche,
Wo der Sturmwind saust.
Leget einen Stein
Unter ihre Äste,
Welcher ehemals feste
War im Vater Rhein.*

Толук у вірші-заповіті уточнює, як обкласти, обладнати і впорядкувати його могилу. Він використовує мотив традиційного німецького дерева дуба і просить поховати його за бурі у могилу на узвишші під молодим дубом. Він просить покласти на його гріб великий камінь із dna батька Рейна у знак могили німця сина.

У третій останній строфі вірша

*Und dass Ganze schliesse
Still ein Gitter ein,
Um dies alles fliesse
Du, o Vater Rhein –
Sollte jemals wieder
Dieses Deutschland fallen.
O, so schlagt vor allen
Diese Eiche nieder!*

Толук звертається до своїх співвітчизників і виражає переконання, що якби коли-небудь мала впасти, загинути їх спільна німецька батьківщина, він буде разом з ними на їх боці і буде розділяти з ними свої почуття.

Тарас Шевченко вірш-заповіт *Як умру, то поховайте мене на могилі* написав у зрілому віці в кінці грудня 1845 року, коли був тяжко хворий./3/ Написав він його в інших національних та соціальних обставинах перебування своєї вітчизни, ніж писав Толук. Від часу написання Толуком свого заповіту пройшло більше ніж чверть століття. Європейські та українські інтелектуали жили новими думками та новими ідеями, які ставали підґрунтям нових революційних та визвольних рухів. Це були не лише ідеї боротьби за свободу вітчизни від її загарбання чужинцями, а й ідеї свободи всередині своєї власної країни, свободи її громадян та всебічного національного та соціального розвитку свого народу. Все це породжувало новий, історично інший тип мислення Шевченка і закономірно знайшло своє вираження в його заповіті. Шевченко так, як раніше від нього поети-романтики зверталися до своїх друзів і близьких поховати їх після смерті на полі бою, звертався до своїх земляків і просив їх:

*Як умру, то поховайте
Мене га могилі,
Серед степу широкого,
На Вкраїні милій,*

*Щоб лани широкополі
І Дніпро, і кручі
Було видно, було чути,
Як реве ревучий,
Як понесе з України
У синєє море...
Кров ворожу...отоді я
І лани, і гори –
Все покину і полину
До самого бога
Молитися...*

Шевченко у своєму заповіті поховати його після смерті так само вживає образи, які визначають ландшафт, властивий і визначальний для України. Він бажає бути похованим на своїй землі, на могилі серед степу широкого. Широкі степи та високі могили є домінуючими ознаками ландшафту Східної України. Біля них зупиняються люди, присідають відпочити у своїй дорозі, вони є частиною їх життя. Невід'ємною ознакою і частиною життя його народу є Дніпро. Батьком для Толука був Рейн, батьком для Шевченка є Дніпро, що можна помітити в інших його поезіях. Шевченко бажає бути похованим так, щоб було видно і щоб було чути, як Дніпро несе свої води, як він реве і піниться. Реве й піниться й Рейн у Толука.

Шевченко згідно з іншими поетами-романтиками просить нащадків не забувати його після смерті і згадати його незлим тихим словом. Новим у заповіті Шевченка, чого не знаходимо в інших поетів-романтиків, є його суспільний заповіт, що має стати програмою життя і активної дії. Він писав:

*Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте
І вражою злою кров'ю
Волю окропіте.
І мене в сім'ї великій,
В сім'ї вольній, новій
Не забудьте пом'янути
Незлим тихим словом./4/*

Шевченко завершував свій заповіт у добу наростання і поширення революційних ідей і революційних рухів у Європі та в його країні. Ці ідеї гуртували і закликали його поневолений народ не лише до визволення від іноземного панування, а й до визволення від кріпацької залежності і гнітючого рабства у його країні. Його вірш *Як умру, то поховайте мене на могилі* займає унікальне місце серед європейських романтичних віршів-заповітів.

Література:

1/ Олександр Духнович. Твори в 4-х томах. Том 1. Словацьке педагогічне видавництво в Братиславі – відділ української літератури в Пряшеві. Братислава – Пряшів. – 1968, стор. 360 – 362.

2/ Witte, Leopold. Das Leben Friedrich August Gottreu Tholuck's. Bielefeld & Velhagen Klasing. 1884 – 1886 – В. 1. 39-40.

3/ Історія української літератури у 8 томах. Том третій. Література 40-х – 60-х років ХІХ ст. Київ. – 1968, стор. 183.

4/ Тарас Шевченко. Кобзар. Вступна стаття академіка ...АН УРСР Максима Рильського. ДВХЛ. Київ. – 1956, стор. 277.

А осінь вже тут...

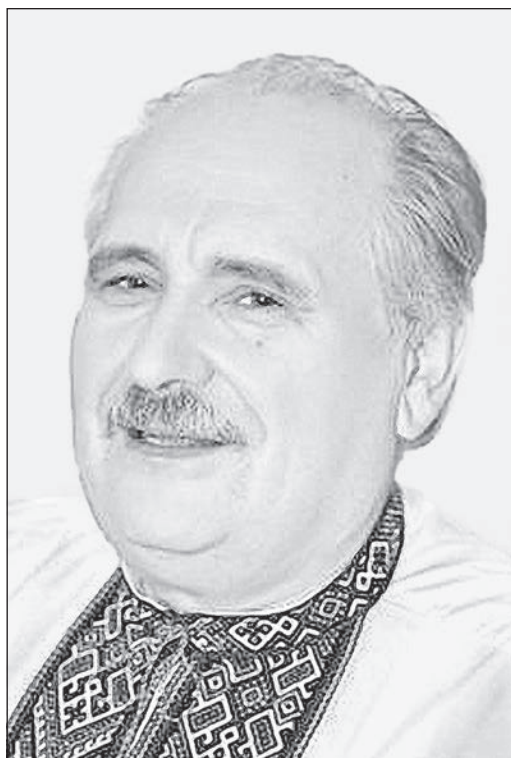
Мое знайомство з письменником, поетом, прозаїком, фольклористом, громадсько-культурним та політичним діячем **Степаном Пушиком** (1944-2018) відбулося в Україні, хоча на початку 90-х років він був навіть гостем Фестивалю драми і художнього слова О. Духновича в Меджилабірцях.

Зустрічались ми здебільш на Шевченківських святах, але бувало, що випадково зустрілись у книгарні або на Хрещатику у Києві. Коли ми під час Шевченківських свят завітали у різні регіони України, то запам'яталось мені й таке: відійде від письменницької компанії, вже його бачу, як прямує з великим зошитом під пазухом до автобусної зупинки. А там починає розмову з бабусяю, щось записує у великий зошит. До нього підходять інші, і знов у руках у нього зошит і перо. Це треба вміти, щоб люди з таким довір'ям спілкувались з тобою.

У ніч з 13 на 14 серпня цього року помер Степан Пушик.

Він – автор поетичних збірок «Молоді громи» (1967), «Золотий тік» (1971), «Писаний камінь» (1974), «Задума гір» (1980), «Головиця» (1985), «Луни», «Галич», «Заплаканий промінь», книжок для дітей «Чарівне горнятко» (у співавт., 1971), «Маленьке шпаченя», «Казки Підгір'я» (1976), «Золота вежа» (1983, літ. запис), «Ходили опришки» (у співавт., 1984), «Золотий човник» (1986) та ін.; книжок оповідань і повісті «Перо золотого птаха» (1978), «Ключ-зілля» (1981), «Дараби пливуть у легенду», романів «Страж-гора» (1981, 1982), «Галицька брама»; публіцист, книжки «Івано-Франківщина» (1984), перекладу сучасною українською мовою «Слова про похід Ігорів»; зб. пісень «Співають гори» (1985), «Сміються, плачуть солов'ї» (автор-упорядник) та інших. Автор досліджень з давньої української літератури, історії, краєзнавства, міфології, етнології та фольклористики.

Як письменник починав Степан Пушик із поезії. До речі, його перша збірка віршованих творів «Молоді громи» вийшла в ужгородському видавництві «Карпати». Літературознавець Тарас Салига пише, що уся Пушикова творчість виросла з фольклору, а поезія побудована на пісенних народно-художніх римах, асоціаціях тощо. Понад 150 віршів С. Пушика покладено на музику.

Київ. VI з'їзд Національної спілки письменників України. На фото зліва письменники: автор цих рядків, Степан Пушик, Віталій Карпенко.

У 1990 році С. Пушик отримав Державну премію України імені Тараса Шевченка за романи «Страж-гора», «Галицька брама».

Письменник Степан Пушик неодноразово запрошував мене у свій рідний край, у своє рідне Прикарпаття: «Приїжджай восени, восени тут найкраще», – казав Степан Григорович.

А осінь вже тут...

Іван Яцканин

Моя АЛЬМА-МАТЕР

(З нагоди закінчення університету перед 60 роками)

Відстань велика. Однак нас щось споріднює. Що ж мають спільного Кичера і Першотравневий парк, Пастівник і Ботанічний сад, Скори і Хрещатик, Пчолинка і Дніпро, старовинна церква у Паризівцях чи Золоті ворота у Києві. На перший погляд, нічого. Віддалені тисячі кілометрів. Але на Кичарі я пас худобу, садив картоплю, а у Першотравневому парку прогулювався, у Пастівнику садив капусту, а в Ботанічному саду насолоджувався чарами природи, на Скори ходив косити, а по Хрещатику прогулювався, де вчарувала мене архітектура, у Пчолинці (річка, що протікає Паризівцями) ловив рибку чи мочив ноги, а на схилах Дніпра прогулювався з друзями, відпочивав на пляжі й всмоктував у себе життєдайні промені сонця, у старовинну церкву заходив заглядати на дівчат, тут мене її похрестили, а біля Золотих воріт – брами вступу у старовинну столицю Київської Русі – Київ, щодня проходив, поспішаючи в університет. Усі ці назви для мене дорогі, незамінні... Бо в них я відчув пахучість рідної груди, чарівність природи, з якою пов'язане усе наше життя, але довелося і вникнути в історичну глибину Київської Русі, зрозуміти, що таке Русь, руськість, русинство і, нарешті, українство. Злились у мене у думки і почуття Олександра Духновича і Тараса Григоровича Шевченка.

Минуло вже шістьдесят років з того часу, коли усе те злилось у одне неподільне ціле, коли уродженець села Паризівці Снинського округу Словацької Республіки, вперше їдучи поїздом Прага – Москва, вступив на територію великого Володимира, неперевершеного Тараса Шевченка, любимого Івана

Микола Штець, Юрій Дацко, Федір Ковач, Михайло Роман. Київ, 1954 р.

Франка, замріяної Лесі Українки чи автора славетної «Енеїди» і «Наталки Полтавки» Івана Котляревського. На територію, яка вказала на спільне минуле, але і надійне майбутнє. Шістдесят років, коли я вперше вступив на територію ЧЕРВОНОГО БУДИНКУ – Державного університету імені Тараса Григоровича Шевченка у столиці України – Києві.

З великим хвилюванням, трепетливим серцем ми – Михайло Роман, Федір Ковач, Микола Штець, Юрій Дацко – у супроводі ректора університету І. Т. Швеця вступили в аудиторію, де нас ректор відрекомендував як (чехів) нових однокурсників філологічного факультету університету. Всі встали. Привітали нас оплесками, але й здивовано. Усі всміхалися, особливо дівчата, яких була перевага. Ми знайшли вільні місця. Стали своїми... І почалося... Почалась нова історія для нас, «чехів» (зі Словаччини). На філологічному факультеті нас було нівроку. Крім інших предметів, довелося заглиблюватись до таємниць української, російської, польської, латинської, старослов'янської та німецької мов. Зрозуміло, не оминаючи марксизм-ленізм (це ж був 1953 рік), економіку, філософію, логіку чи таємниці української, світової чи літератури інших народів колишнього Радянського Союзу.

Перед нами п'ять років. Десять семестрів. Десятки лекцій та семінарів. З інтересом слухали викладачів. Перед студентів виходили один за одним: І. К. Білодід, М. І. Семенов, І. М. Карнаухов, А. О. Білецький, П. Д. Тимошенко, Н. Й. Жук, І. К. Кучеренко, Н. А. Литвинов, Г. К. Сидоренко, В. О. Кудін, П. П. Плющ, Л. А. Пономаренко, Н. І. Тоцька, К. А. Ткаченко, О. М. Шейко, В. В. Моринець, А. О. Ішук, Ф. Я. Шолом, П. М. Сіренко, М. І. Комишанченко, І. П. Скрипник, А. І. Щерба та інші. Висококваліфіковані викладачі доносили до наших мозків ті найновіші поняття з мови, літератури, філософії, економіки чи політики.

І після шістдесятилітньої давнини незабутніми залишаються спогади про однокурсників – В. Шляхового, В. Гребінченко, Г. Овчаренко, Р. Заверуху, А. Двірняк, Г. Ганзю, О. Вишневського, Н. Мослякову, А. Москаленко, Л. Бриль, Ф. Кузьменчук, М. Неведрова, К. Міщенко, А. Шелест, В. Білоноженко, Л. Томініну, Д. Андрухів, Н. Григоруку, С. Морозову, В. Шолохман, О. Задорожню, В. Соботовича, Н. Наумову-Савицьку, Л. Слободяник, В. Сливку, С. Потурся, І. Шаповалову, С. Миронець, Л. Солдатову, Д. Чоботар, В. Федину, В. Смілянську, М. Бодню, Л. Левинцову, З. Бондаренко, Ж. Богатирьову, Л. Борисову, Л. Вовк, С. Хоменко, М. Беїдока, С. Пономаренко, О. Приснякевич, Г. Сухенко, В. Іванченка, О. Нечай, Л. Розуменка, П. Рибченка, П. Поліщука, М. Ставицьку, Н. Крикун, О. Мазур, В. Ціпка, Л. Янківську, О. Позняк, Є. Григор'єва, М. Винниченко, С. Литвиненка, З. Ілюченко, В. Задорожню, Н. Карнаухова, Л. Роздободько, В. Мінченко, В. Коломійця, М. Гайдамаку, С. Квясюк, Т. Головка, В. Свиргун, Т. Ілющенко, Л. Тузікова, К. Драпалюк, Ж. Бондаренко, А. Рибнович, Л. Гузенко, А. Скорик, Н. Пойду, Л. Степаненко, Д. Олійник та Н. Лементій.

На курсі нас було 81. З того 64 дівчат та 17 хлопців. Цілий курс було поділено до груп. У моїй групі було 14 однокурсників. Це була ніби одна сім'я. Сходились на семінари, але й прогулянки були на денному порядку. До групи належали: Г. Овчаренко, В. Шляховий, В. Гребінченко, В. Коломієць, Н. Мослякова, Д. Москаленко, Д. Бриль, О. Вишневський, Ф. Кузьменко, М. Неведров, Г. Ганзя, М. Штець, А. Двірняк та Ю. Дацко.

П'ять незабутніх років прожив у столиці України – Києві. Це одне з найстародавніших міст світу. Основна частина міста лежить на високому правому березі Дніпра. Найдавнішою згадкою про Київ є легенда в староруському рукописі «Повість временних літ» про заснування Києва. Однак мою Альма-матер було засновано аж у 1834 році. Університет підготував тисячі спеціалістів. Багато з них стали відомими вченими, громадськими діячами, письменниками. Ім'я Тараса Григоровича Шевченка університету було присвоєно 5 березня 1939 року. А його пам'ятник перед червоним будинком стереже університет, свідомість українського народу. «Киеве мій, як ТЕБЕ не любити». Який Ти чарівний, коли цвітуть каштани. Таж зустрів я тут сотні чудових людей, відданих національній справі. Впливали на мене однокурсники, але й «Вечірній Київ», що невпинно боровся за національні права, захищаючи свій народ перед тотальною русифікацією.

Київ – це місто історії, культури, науки чи відпочинку. Відвідувачі захоплюються Хрещатиком, Першотравневим парком, Ботанічним садом, Золотими воротами, Софійським чи Володимирським соборами. В Києві діють чудові театри: Театр опери і балету ім. Т. Г. Шевченка, Театр ім. Іван Франка, Театр Лесі Українки, Ляльковий театр та інші. Насправді це – місто постійного руху, праці, політики, науки чи відпочинку, але й боротьби за національні права. Незабутньою залишилася Володимирська гірка, яку стереже св. Володимир з хрестом в руках, де, фактично, я й прожив п'ять років у гуртожитку. Можна б було згадувати й інші частини цього чудового міста.

Але для нас, студентів, і після шістдесяти років привабливим є червоний будинок університету, Ботанічний сад, де довелось проходити військову підготовку під командуванням Ждана Пушкіна. Але найбільш використовуваними були Університетська, Наукова чи Історична бібліотеки, де найчастіше приходилось висиджувати, готуючись до екзаменів чи семінарів.

При цій нагоді згадую, як мені професор літератури, визначний український письменник Арсен Ішук, запропонував написати дипломну роботу

*У парку. Дмитро Андрухів та Юрій Дацко.
Київ, 1955 р.*

про драматичний твір Івана Микитенка «Диктатура». Аж заморозило! Але що вдієш?! Роздобув спеціальний дозвіл до архіву Наукової бібліотеки, щоб тут колупатися в старовинних газетах і журналах, шукаючи матеріали про автора, але й про його «Диктатуру». Аж при серці щеміло, коли прочитував матеріали про визначних діячів української культури, про письменників, науковців: як їх обвинувачували у зрадництві, націоналізмі лише тому, що захищали українську мову, українську культуру. Переді мною відкрився великий літературний пласт. Захоплювався творчістю Хвильового, Мамонтова і цілого ряду інших, на той час заборонених авторів, кого вважали ворогами лише за те, що любили свій народ, свою Батьківщину. Дивувала мене ціла плеяда засуджених. Але мусив мовчати. Взяв до уваги слова історика Петра Бабенка, з яким довелося вести розмову про Сталіна чи сталінізм. Він попереджав: «Юрку, але мовчи! Бо біда тобі і мені». Тож я мовчав. І Івана Микитенка закатували. Але його твори живуть до сьогодні.

Зібрав я тут багатий матеріал. Але чи не найбільше допомогла мені дружина Івана Микитенка, з якою я познайомився на прем'єрі «Диктатури» в Театрі Лесі Українки. Ми кілька разів зустрілись і розмовляли. Вона багато чого розповіла, що я використав для написання дипломної роботи. З великим хвилювання йшов на консультації до Арсена Іщука. Він уважно вислухав все, про що я говорив. Рекомендував. І, нарешті, зауважив, що я справився з роботою, що використав багато архівних матеріалів, що я висловив свою думку про твір, але й про українську драматургію взагалі. Ця робота над дипломною роботою мені багато в чому допомогла й тоді, коли я чотирнадцять років працював завідувачим літературним відділом (драматургом) Пряшівського українського національного театру.

Після шістдесяти років з великою повагою згадую лекції і семінари (яких я недолюбував). З великою повагою згадую Н. Тоцьку, П. Плюща, І. Кучеренка, В. Кудіна, К. Ткаченка, В. Моринець та інших. Чи не найцікавішими були зустрічі з професором латинської мови Ніконом Литвином, який нас («чехів») поважав особливо тому, що у нас були основи з латинської мови з гімназії. З великою повагою ми слухали лекції з української мови й літератури, а пані Сосноцька зацікавила нас польською мовою настільки, що ми детально конспектували її лекції, а згодом почали читати і польську літературу в оригіналі. Так би можна було говорити про філософію, світову літературу, але й логіку чи економіку. Було забагато на наші сільські голови. Багато чого закарбувалось, але багато чого треба було самотужки надолужувати.

На протязі десяти семестрів зустрічались зі студентами не лише свого факультету, але й інших. З однокурсників чи не найближчими були галичани Дмитро Адрухів та Ярослав Дзира, Володя Шляховий, Олексій Вишневецький, Володимир Соботович, Василь Федина, з яким довго листувався, Михайло Бодня, громадянин Румунії, Валентин Ціпко, Марія Позняк, Валентина Задорожна, Тамара Ілющенко чи сьогодні відомий поет України Володимир Коломієць, який, крім іншого, нам українцям («чехам») зі Словаччини присвятив вірша під назвою «Честь праці!», що вийшов у збірці поезії В. Коломійця 1959 року «До серця людського». Дозволю собі з цього вірша процитувати:

Біля пам'ятника Т. Г. Шевченкові перед університетом у Києві. Зліва: Юрій Дацко, Михайло Бодня (Румунія), Володимир Коломієць (сьогодні відомий поет України) та Михайло Роман. Київ, 1956 р.

*Чи ввечері стріну, чи зрання –
від друзів моїх на філфаці
почую коротке вітання,
просто і зрозуміле: «Честь праці!»*

.....
*Пізнав вас, у всьому відвертих,
здруживсь, полюбив вас по-братськи,
настирливих, трошечки впертих,
веселих «ведмедів» карпатських.*

*Із Федором – вірш розбираю,
по музиці щось – з Ніколашем,
сердечно – з тобою, Юраю,
а Міхал – про Прагу розкаже...*

Коли ми у серпні 1959 року зустрілись у Будинку учителя, де культурна громадськість Києва відзначала ювілей Т. Г. Шевченка, де виступив і я, Володя подарував мені цю збірку з такою присвятою:

*«Дружба – дівчина слов'янка –
За рукав мене взяла,
посадила до стола:
– Пий до дна! Міцна слив'янка!
П'ю до дна... Міцна слив'янка!!
І кричу: – Ура!! Віват!!
Слався, дівчино – слов'янка,
й ти, Юрко,
мій рідний брат!
На спогад Юркові про студентські роки –
Володя».*

Нема що додати! Минуло шістдесят років. Було це ніби вчора. Живем, хто – тут, а хто – там. Кожен по-своєму. Жаль, що вже ніколи всі разом не зустрілись. Багато з нас відійшли вже у вічність. Але сліди залишилися. Наша АЛЬМА-МАТЕР живе. Прихиляє під свої крила нових вихованців. Вчить, навчає і випроваджує у світ. Напевно, вже у нових умовах, коли на славній Україні дзеленчить зброя, бо не злюбилося східному сусідові, що Україна вже «не рівна між рівними, не вільна між вільними», а самостійна, суверенна держава, де вже не діють закони типу валуєвських указів, хоч відгомін ще відчувається.

Глибокий уклін всім тим, хто спровадив нас у світ невпізнаний, який пройшлося подолювати. Щира подяка усім однокурсникам за їх незмірну любов до «чехів», хоч вони чехами ніколи не були. Полюбив я вас як братів і сестер рідних. І після шістдесяти років я з вами!

Віват, моя рідна АЛЬМА-МАТЕР!

**Юрій ДАЦКО,
випускник
Державного університету ім. Т. Г. Шевченка
1958 року.**

ГЕЙ, ХТО В СВІТІ, ОЗОВИСЯ!

Володимир ЯНКОВИЧ

Мій дідусь, Володимир Янкович, народився на Закарпатті, у сім'ї греко-католицького священика. У важкі післявоєнні роки йому та чотирьом його братам і сестрам у багатодітній сім'ї жилося нелегко, оскільки його батька вбили. Такий тоді був «справедливий» режим. Але він не образився на життя, через усіх недожитих 80 років, він проніс чутливу душу митця, поета та письменника. Коли ми читали його твори, то завжди плакали, бо все, що він не гово-

рив нам, з глибокою ніжністю писав на папері.

З дитинства і до сьогодні у моїй пам'яті закарбувалися його рукописи, які я спрагло читала та перечитувала.

Останні миті життя він був дуже сентиментальним. Завжди, коли я кудись їхала, він плакав, благословляючи мене на щасливу подорож, наче батько. Свою любов він завжди передавав не словами (винятково у рядках своїх творів), а щирими справами, завжди знав, що і кому з нас потрібно.

Назавжди його душа залишиться і в оригінальних виробах з дерева, адже впродовж багатьох років він займався різьбою по дереві. Він змалку вчив мене вдивлятися у природу у всіх її проявах, щоб довести, що фантазія людини – безмежна.

Я ніколи не забуду цю рідну та люблячу людину та його бурштиново-зелені очі. Такими вони були, коли ми востаннє...

Валерія ЧЕРНАК

Володимир Янкович

Гніздо горлиці

(18.03.2018, лікарня)

Не вірю, що знайдеться нормальна людина, яка б не любила голубів. І як їх не любити за їх лагідне і мирне гуркання, за їх прив'язаність до людини, за їх присутність в повсякденному житті людини.

Як їх не любити за їх воркування, за трепетність, ніжність, самовідданість, за спокій, за тямливість і ще багато всього такого, що робить життя людини прекрасним і приємним.

Людина каже своїй коханій – голубко ти моя сизокрила, небом і Богом дана радість мені, сповненому натхнення і відданості.

Голуб мій сизокрилий – говорить кохана своєму возлюбленому. Красень мій, даний мені Богом, з яким я летітиму, летітиму, летітиму.

Летітиму, доки є хоч трішечки сил, бо що ж то за життя, в якому вірності і любові нема.

Але є в сімействі голубиних сама мала голубка – горличка. Мала собою та переповнена любов'ю до ближнього, з яким створює союз для продовження роду свого маленького горличного.

Гніздиться ця маленька птаха-горличка на берегах тихих річок і потічків.

Над самою водою, змайструвавши гніздечко десь посередині вільхи чи то акації, або іншого високого і гнучкого дерева, щоб вітер гойдав гніздечко, а тихий дзюркіт води вчив маленьких пташенят лагідно співати-воркувати, коли одно-два пташенята розкриють свої очі і глянуть на той дивосвіт, в якому їх випестувала мати-горличка.

... А я знаю, що і серед людей є матері-горлички, які ладні своїми крильми і тілом закрити, заховати тих, кого вони народили на світ і тих, заради кого вони живуть на світі.

Я люблю цю людину і любив завжди і, маючи жінку-горличку, мабуть, а був із породи голубиних.

Через п'ятдесят років я скажу з гордістю, що діти мої і внуки мої достойні називатися дітьми матері-горлиці.

РЕЦЕНЗІЇ

Костянтин ДИКАНЬ

ПІД МІКРОСКОПОМ

Ричард Ленські з Центру мікробної екології Мічиганського університету провів унікальне дослідження, що унаочнило мікроеволюцію кишкової палички – для цього науковцеві знадобилося зіставити дані з 20 000 поколінь. Саме така тривалість виникнення нового виду серед найпростіших.

Московські більшовики вивели новий вид людини – «гомосоветікус» – усього за три покоління. І потяг політичних авантюристів – а надто спецслужб – до блицкригової соціальної інженерії не вщуває.

Латинську народну мудрість – розділяй і володарюй, – винесену в заголовок, використано для створення нового етносу шляхом руйнації української нації. Завдяки дезінтеграційним діям антиукраїнських сил на південній околиці українського етнокультурного простору з'явився «кримський народ», на східній – «донбаський», а на заході – виник «народ нізвідки» – русини.

Процес появи останнього, його рушіїв і попіхачів з метою «створити ілюзію існування окремишнього «русинського» народу» ґрунтовно проаналізував Любомир Белей у книжці «Русинський» сепаратизм: націєтворення in vitro» (К. : Темпора, 2017).

Експеримент у штучному середовищі, поза живим організмом, у пробірці – це й є «in vitro». Саме так поза природними межами українського ареалу виник, розвився й обріс плотною проектом інституалізації «нового, четвертого східнослов'янського народу», знаний як «політичне русинство» чи, як слушно зауважує автор, «неорусинство».

Причому для надання цим технологічним маніпуляціям правдо- та наукоподібності створено штучну конструкцію з недомовок, перекручень, вигадок, інколи відвертої брехні на різноманітні теми з історії, мовознавства, літератури, фольклору, етнографії Закарпаття: «Антиісторична маніпуляція продиктована технологією неорусинського націєтворення:

вигаданий етнос обов'язково мусить мати щось справжнє, у випадку з русинами – це назва».

Позаяк фронтменом і промоутером проекту є один «професор» («корисні ідіоти» з числа українських політиків теж задіяні), то вуха спецслужб сусідніх держав аж стирчать. Їхня ціль – «сепаратизм і відокремлення найзахіднішої області України» та «розщеплення місцевої української спільноти та обрубання її зв'язків з Україною у Словаччині, Угорщині, Польщі, Сербії, Хорватії та Румунії», а також втягнення до недружніх до України сил навіть Ватикану, котрий надав самоврядний статус *sui iuris* Мукачівській єпархії УГКЦ.

В Україні головною турботою чи не всіх державних службовців є уникнення будь-яких рішень. Тож не дивно, що проблема неорусинства не розв'язується десятиліттями. В цей час сусід зі сходу безкарно відкушує крайці українського народу й споконвічних земель, спекулюючи на темах незавершеності української націоґенези, неоднорідності українського етносу, мовних діалектах, культурно-географічних відмінностях тощо. Та й гонведи фашистської Угорщини Міклоша Горті «після трагедії Красного поля в березні 1939 року... жорстоко розправилися не лише з полоненими оборонцями Карпатської України, – їхні репресії не оминули й проукраїнськи зорієнтовану частину греко-католицького кліру», діяли антиукраїнськи задля нав'язання ідеї «про окремішній статус угорусів т. зв. Підкарпаття, що мала стати альтернативою українській ідентичності».

Маленькі держави Східної Європи гостро зацікавлені в асиміляції місцевої української людності й поширенні своїх впливів на Закарпаття. Україна повинна діяти відповідно, виробляючи гуманітарну політику в етнонаціональній сфері.

Прекрасний аналіз Л. Белея – це її підмурівок щодо неорусинства. Праця має велике технологічне значення: зрізуючи, як досвідчений гістолог, шар за шаром пропагандистські шати апологетів штучного націєтворення, дослідник виявив причини хвороби й створив передумови розроблення дзеркальних дій у відповідь. Як мінімум – це підручник для кандидата на посаду голови Закарпатської ОДА, очільників Міністерства культури України та членів міжурядових Українсько-Угорської, Українсько-Словацької та Українсько-Румунської комісій із питань забезпечення прав національних меншин.

Судячи з дій теперішнього очільника Закарпаття – колишнього головного міліціонера області, а нині відповідального за формування й реалізацію державної етнонаціональної та конфесійної політики, – вивчення книги Л. Белея це справа майбутнього.

Це тим прикріше, що фінансування науки не належить до пріоритетів уряду. Працюючи на неповну ставку, наші вчені створюють продукт, що має непересічну науково-практичну цінність, тоді як владні структури, покликані захищати інтереси нації в етнонаціональній сфері, демонструють цілковиту інтелектуальну безпорадність і брак державотворчої волі. Проте, гроші на видання неорусинської маячні є і в обласному бюджеті, і у спонсорів. Тож ми й надалі чутимемо порожні камлання, що питаннями історії мають займатися не політики, а науковці – лишень коштів на це не буде.

Авжеж, це державні мужі формують у суспільства бачення минулого, сучасного й майбутнього – а політики переймаються хіба наступними виборами.

(www.umoloda.kiev.ua, 5 вересня 2018 р.)

МЕДОВА ЖІНКА НА БДЖОЛИНОМУ ЦВИНТАРІ

У серії «між Карпатами і Татрами» побачила світ
проза Душана Міколая

Черговий, 29-ий, випуск серії «Між Карпатами і Татрами» презентує прозу Душана Міколая в перекладі знакового українського прозаїка Словаччини Івана Яцканина. Цього разу читач має змогу прочитати оповідання «Медова баба», яке побачило світ у видавництві «TIMPANI».

Серія «Між Карпатами і Татрами» стоїть на порозі ювілею. 29 книжок вже побачило світ у рамках цього проекту, який виявився дуже вдалим і затребуваним. І постукаю по дереву, щоб не зурочити – тішити ще і своєю зовсім не притаманною сучасності регулярністю. Двомовні видання стали своєрідним дзеркалом для української та словацької літератур. Ініціатором проекту та укладачем кожної із серій стала кандидат філологічних наук, письменниця Тетяна Ліхтей.

Особливо мають завдячувати цій серії ті карпатські письменники, твори яких перекладені словацькою. А отже, мають змогу побачити ще одне життя свого твору – в іншомовному середовищі. Це й неабияк підтримка українського слова, яке сьогодні не має великих можливостей матеріалізувати себе.

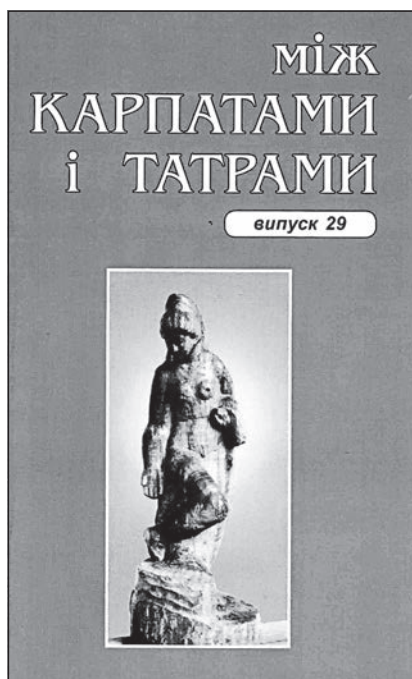
Завдяки цій серії до нас прийшли і відомі словацькі письменники – із такого недалекого та рідного прикордоння, в якому все ще живуть наші спільні пісні і звичаї.

Цього разу теж маємо неординарний випадок. Творчість словацького письменника своїм перекладом репрезентує українському читачеві невтомний, трудящий Іван Яцканин.

«Відомий прозаїк і публіцист Душан Міколай прописався в історії словацької літератури як митець-традиціоналіст, що давно ментально зрісся з рустикальним світом предків, – зазначає в передслові упорядник серії Тетяна Ліхтей. – Рідна природа, заповітні голоси предків, що прориваються кризь віки, творять довершену гармонію у багатьох новелах Душана Міколая».

Душан Міколай багато пише на тему митця й мистецтва, він – яскравий представник художньої документалістики. В його доробку багато есеїв про відомих словацьких майстрів пензля. Про перипетії мистецького життя, лякаючі глибини і не помітні загалу підводні течії йдеться і в творі «Медова баба». А також цей твір – про вміння знаходити у всьому буденному «натяк на піднесене, підбадьорливе натхнення».

У «Медовій бабі» Душан Міколай витворив для нас несподівану, але дуже природну метафору мистецтва: творчість – це той самий дикий мед. Переказ про Медову бабу головний персонаж твору художник Марек колись почув від своїх колег у Східних Карпатах. Начебто ця жінка панувала у тім Богом забутому краю. І зараз для Марека вона стала ідеєю творчого проекту, що мав перемогти у конкурсі. У галереї вона стоятиме «першим конкурентним

об'єктом ніжності на тлі могутніх буків, ялин, яворів». А результатом такої матеріалізації буде ще й вручення престижної премії. Але цей духмяний образ поступово тоне, ніби леголька хмарка над рідним містом Марека. Праця над цією темою скидається йому вже «на смішний кінський хомут». Медова баба – жінка, яка колись займалася бджолознавством у тих краях – тепер уже поступається всіляким яскравим абстракціям, які спалахують час від часу в його свідомості. Та все ж Марек ширий бодай із собою – його зваблює мистецька премія. І нарешті ця думка таки виштовхає його в гори. А поки за лаштунками мистецьких шукань можна знайти ще й не надто влаштоване особисте життя. Дружина Марека вважає його пошуки нічим іншим, як «художньою спекуляцією та байдкуванням, замороженим чепурінням». Чоловік, на її думку, тільки те й робить, що нервує її цими своїми «богемськими поганими звичками». Тож вона тікає від цього всього у свої світи, так вправно вимурувані для неї авторками вельми популярних любовних романів.

Їй набридло прокидатися у ліжку – «недоторканому і порожньому». І це в той час, коли її чоловік не втомлюється вечорами малювати натурниць. Але спокій приносить здогад, що скульптору «від так званих муз не дісталось ні крихітки очікуваної втіхи». І ось він, справдешній свідок його нічних поразок – порожній зошит. Порожнє ліжко і порожній зошит – це одна пронизлива, але напрочуд точна метафора твору.

А ще «перемерзлий простір», в якому просто не можуть роїтися бджоли. Для народження меду потрібне справжнє, природне тепло. Та все ж і в цьому просторі Марек вихоплює бодай тінь від своєї ідеї – жіночу постать у чорному. Ця невідома йому жінка гірко молиться, цілує ікони і викликає несамовите бажання зробити ескіз. Але раптом жінка зникає у цьому перемерзлому просторі. Натомість на Марека чекає сон у затишній хатині на лісовій галявині. Знову ж таки, образ такого бажаного, але тільки рукотворного тепла. А вранці на нього чекатиме зрізаний стовбур – вже без верхів'я і гілок. А ще обступлять Марека прихильники проекту. І от він поступово опиняється в урочистому середовищі. Ідея, гідна подиву, – тут, на природі, засновують галерею скульптур. Старий бджоляр тим часом закликає, за давнім звичаєм, помазати буковий стовбур медом і часником. А далі вже спалахують фотоапарати, гуркотить камера. Тож на Марека накочується той звичний для нього світ, у якому він і жив у рідному місті. Але ж він розуміє, що образ Медової баби – це десь глибоко у прірві, з якої йому треба його видобути. І знову навколо – цей холод, який не віщує натхнення. Бо тут, на цих урочистостях, людей огортає завірюха. І тільки медовуха, як луна справжнього тепла, може дістатися нині до серця кожного. А ще місцева журналістка домагається від Марека інтерв'ю. А ще всі сподіваються від нього дива. Та Марек відчуває й інше – тут, у горах, його нарешті омиває лагідна безпека. Здається, що це Медова баба доглядає за ним, наче за немовлям. Довго шукає він оте дерево, яке нагадає її. І це дерево знаходить він аж на вершині Рябої скелі. І вже зовсім приголомшений, коли дізнається, що цей явір вибрав собі колись і один виробник скрипок, який хотів тут заснувати школу скрипалів.

А потім був неспокійний сон, коли здавалося, що голірuch вибирає з вогнища великі шматки явора і пробує зліпити з них скрипки. Почуття були такі, ніби йому в ліжко підкинули ще недоторкану дівчину, яка після роздягання втратить свою привабливість. Саме з такими відчуттями обтісує він стовбур удень. До всього, все це відбувається ще й на очах жінок, які щодня проходять стежкою попід цією скелею.

Спочатку вони захоплюються митцем, а згодом їм впадає в очі його занедбаність. І вони кидають на Марека осудливі погляди. Та ще й протиставляють йому ремісників, які зі шматка поліна знають вистругати будь-кого «настільки вірно, що виглядає як справжній». Та як-не-як, але таки удається їм продати свій товар повсюди – від українського кордону аж до ринку у Кракові. Чоловіки ж більш поблажливі до майстра – вони марять таким звабливим майбутнім, коли їх край нарешті прославить Марек. І тоді з усієї Європи сюди бу-

дуть сунути туристи. Але пересічним людям потрібні стовідсоткові новини, а не якісь там марення. І поки чутки народжуються у корчмі, щоб згодом розлетітися селом, за всім цим наглядає Андрій, який і спонсорує проект. Його, директора галереї, вже починає непокоїти неквапливість Марека. Натомість Марека тішить, якщо за день вдається зробити «хоча б один-однісінький карб сокирою або вузьким долотом». Марек, здається, єдиний, хто не переймається часом.

Тут, у бджолиному зрубі, він навчився різних ремесел, які йому могли б знадобитися, якби вирішив залишитися тут назавжди. Йому вдається повернути на цей бджолиний цвинтар справжнє життя, яке зупинилося ще тоді, коли Медова баба поїхала в місто до родичів. Тамтешнім пасічникам видається, що пофарбовані Мареком вулики зіб'ють із пантелику бджіл і вони цілими роями полетять «за модними кольорами». Хоча природа насправді не кривдить і сільських бджолярів. Але й це ще не все. На поляні з легкої руки Марека постають незвичні вулики у вигляді скульптур різних дивакуватих істот. А згодом приходить буря, яка обламує все зайве. Буря принесла із собою могутню каламутну воду та наробила трісок із дерев – для того, щоб на цьому місці нарешті постала Медова баба.

І ось вона – урочиста мить відкриття. Хтось бачить гідний захвату твір мистецтва. Але автор бачить ще й інше, перед чим варто схилитися. Любов, видобуту зі страху. Сміливість у сотах відчаю. Спокій, що його вигодували несамовиті сумніви. І, як прості та невігядливі домоткані покрівці, сушаться на сонці сотні світів, зіткані автором Душаном Міколаєм. Це і світи пересічних перехожих, і чиновників, і журналістів, і зовсім рідних людей, і тих, чия поява видається випадковою. Серед тих світів і живе головний персонаж цього твору – художник Марек. І жити йому тут дуже непросто. Бо свій світ він має виткати сам. І автор не силує його до цього. Відпускає його в гори. Дозволяє люто сумніватися. Автор згоден прийняти всі його, навіть фатальні, помилки. І згоден чекати на це як завжди довго.

Науковець Микола Зимомря з цього приводу зауважує, що «Міколай вірний собі, коли констатує в оповідці проникнення в часову вісь, звідки проступає сполука минулого із сучасним, і сучасного з майбутнім. Нехай сумлінний читач притулиться до письма Душана Міколая і – будьмо певні: він збагатиться від мудрого слова словацького прозаїка».

І нарешті варто сказати про перекладача Івана Яцканина – відомого в Україні і в нашому краї українського письменника, публіциста. Він – голова Спільки українських письменників Словаччини. Головний редактор літературного журналу «Дукля» та дитячого журналу «Веселка» часто популяризує тут і твори закарпатських письменників. Перекладає з чеської, словацької та польської мов українською та з української – словацькою. Зокрема, був автором перекладу антології сучасного словацького оповідання «Полегшуючі обставини». У його перекладі побачив світ твір словацького письменника Юліуса Балца «Гороб'ячий король». У видавництві «ТІМРАНІ» вийшла антологія словацької малої прози «Таїна», де він – перекладач, упорядник, автор передмови та приміток. Переклав твори багатьох словацьких письменників. Зокрема, це книга прозаїка Марека Вадаса «Відчайдушно гарне життя», книга для дітей Станіслава Штепки «Ластівчані казки», роман Йозефа Банаша «Зона натхнення», романи Любоша Юріка.

Але це тільки дешифрація з того всього огрому повсякденної праці, що її проведено Іваном Яцканином для української літератури. Нам і на Батьківщині важко виборювати право на екзистування рідної мови. А Іван Яцканин на чужині підносить нашу культуру в куди більш розрідженому мовному середовищі, ніж наше. І робить це не час від часу, а щодня, завдаючи собі на плечі все нові і нові труднощі. А ще він – автор розкішної прози. Тож і переклади його позначені тактовною чутливістю до мови, несподівано метафоричністю та такою жаданою для читача справжністю.

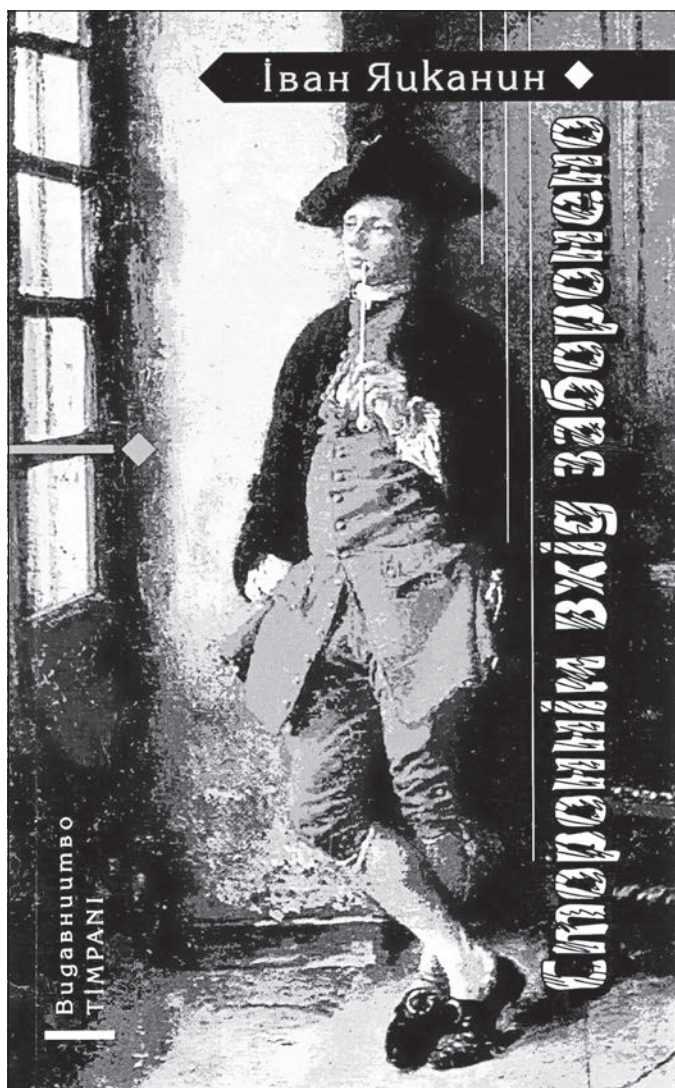
Мар'яна Нейметі

За сімома замками

В Ужгороді побачила світ книжка новел Івана Яцканина
«Стороннім вхід заборонено»

На обкладинці – перед закритими дверима меланхолійний чоловічок у червоному кафтані (привіт дев'яностим рокам з їхніми статусними малиновими піджаками!). Хоча, судячи з заголовку, там мав би бути людський череп, проштрикнутий блискавкою. Інакше кажучи: не влізай – уб'є! Назва провокаційна: кому же не закортить улізти, якщо заборонено?! Адже ітиметься явно про якісь таємниці, смертельну небезпеку, ризик і драматичний фінал. Так воно й є. І чоловічок з тим цілком гармонуює – більшість малинових піджаків пройшли через подолання заборон, нехтування правилами, а потім знайшли свій трагічний фінал.

Десять оповідаць – про загадкову чоловічу натуру. Кожний персонаж – як сучасна суперточна зброя, вона здатна творити чудеса, досягати мети попри все, перемагати, але ціною власного демаскування і знищення. Та й, крім того, у кожен таку махіну обов'язково вмонтовано механізм самоликвідації. Отак і ці дядьки: пройшли Рим і Крим, сам чорт їм люльку розкурював, а ре-

зультат завжди один. Такі собі Голіафи, які навіть без Давида кінець-кінцем самі беркицаються з копит. При цьому багато філософствують, а ще більше пізнають різні істини, якими вже ні з ким не поділяться.

Оповідання І. Яцканина традиційно насичені численними афоризмами. Наприклад: «Та навіть одне дерево серед широкого поля, якщо підійти до нього впритул і глянути вгору, на його крону, може нагадувати гушавину, хащі, якими не пройти...»

Оскільки наша література несе на собі родимі плями закарпатського живопису, тут багато осінніх пейзажів: «Осінній день. Тихо, село немов зачало подих. Над ним розливався сумний спокій. Лісоруби з вишнього і нижнього кінця села зішлися, ідучи на роботу аж під Дівничками. У траві ще спала роса і скривджено дзвеніла під їхніми чобітьми». А чому з усіх пір року закарпатським митцям найбільш суголосна осінь? Теж є відповідь: «Восени, коли замряне поле, луки, ліс філософствують з кольорами, ні на мить не заплющивши очей, оді все найбільше страждає. Нічого дивного, осінь і є пора страждань».

Інший афоризм, що в перспективі може стать приказкою: «Село пустіло, і він міг вибрати хату, хоча й не належав до тих, які довго вибирають, але ж хата не піджак: вдягнув – не пасує, взяв і скинув». Топос запущеної (помираючої) батьківської хати взагалі центральний у цій новелі: «Хата лісного пустувала. Час від часу син лісного приїжджав і відчиняв вікна переконатися, чи все гаразд. Усе в нього виходило смішно і нагадувало танці шамана: двері настіж, вікна відчинені, три рази обійшов хату, уважно заглядаючи у всі закутки, швиденько зачинив вікна, замкнув двері, залишивши за собою лише дим від машини». Чи не така зараз уся центрально-східна Європа: заробітчани час від часу повертаються додому, але тільки провітрити порожні домівки. Із Литви нібито виїхало до третини її населення. З України начебто менше, але теж відчутно.

Коли життя перетворюється на тінь, тіні минулого стають особливо реальними: «Вранці встає, з ним просинаються ранні тіні. Вони ще охлялі, немоторні, смішні, але не заважають, навпаки, живуть своїми турботами, щоб пізніше вирівнятись. І все твориться непомітно, навіть коли схиляються перед ним. Новий день крутиться-вертиться на подвір'ї, пропонуючи нові постаті. Але все в тиші. Галас лишився десь інде».

Новелістика І. Яцканина і є отаким японським театром тіней. Сатира на нинішнє «життя по-новому» просто убивча: «Гм, конем хотів бути, а вийшов з нього осел». Або ж: «Земля – то не шкарпетки: забрудниш одні, інші на ногу натягнеш». Останнє – це просто епіграф до нашої земельної реформи.

І. Яцканин постійно руйнує межу між абстрактним і конкретним. Тому «життя в Андрія Псоти стікало, мов краплі води по кришталевій чарці». Або: «Кожне село має пам'ять. І не треба йому для того ні назв вулиць, закутків. Кожна хата знає свого господаря. Відчуває і впізнає, хто увійшов. Кожна хата знає, як смакує смуток, відчуває його гіркість».

Новелістика – це гомеопатія сучасної літератури. Тому її терапевтичний ефект такий потрібний у нашу складну добу.

Сергій Федака

Чеська і словацька поезія у посмертній антології Романа Лубківського

Лубківський Роман. Слов'янське небо. Вибрані переклади. Упорядники: Данило та Маркіян Лубківські. – А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА. – Київ, 2018. – 352 с.

Роман Лубківський (1941-2015) – поет, перекладач, дипломат та громадсько-політичний діяч, належав до найвизначніших діячів України другої половини ХХ та початку ХХІ століття. Він був членом Національної спілки письменників України, довгорічним головою її львівської організації (1980-1992), заслуженим діячем мистецтв України, лауреатом Державної премії України ім. Т. Шевченка, Літературної премії ім. Павла Тичини, народним депутатом України, професором Львівського університету тощо.

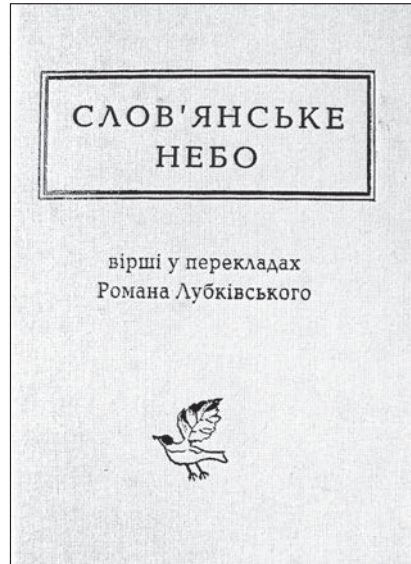
Життя і діяльність Р. Лубківського була тісно пов'язана з Чехією та Словаччиною. Він був Надзвичайним і Повноважним послом України у Чехословаччині (1992-1993) та Чеській Республіці (1993-1995). Живо цікавився й літературою та культурою українців Пряшівщини. Його вірші та переклади публікувалися і на сторінках «Дуклі». Чехія вшанувала його літературною премією ім. Вітеслава Незвала (1984); Словаччина – премією ім. Павла Орсаґа Гвездослава (1988).

* * *

Нещодавно у Києві в серії «Антологія світової поезії» з'явився доволі об'ємний збірник вибраних перекладів Р. Лубківського – віршів із всіх слов'янських мов. Ця антологія охоплює 133 поезії 59 авторів, найбільше – з російської (19 поетів), польської (17), білоруської (14), чеської (10) та словацької (9). Більшість авторів тут представлено одним або двома віршами. Упорядником такої оригінальної антології поезії слов'янських народів є сини Романа Лубківського – Данило та Маркіян. Вони із багатой перекладацької спадщини батька вибрали патріотичні поезії, так або інакше пов'язані з рідним краєм поетів або Україною. Про кожного автора у книзі подано коротку біографічну довідку.

Розділ про чеську поезію тут відкривається «Баладою» Карела Гінека Махи. Далі йдуть дві поезії Йозефа Вацлава Фріча – вірш «Дніпро» та уривок з його маловідомої драми «Мазепа». У ній автор (на відміну від російських письменників, включно Пушкіна, що вважали гетьмана України «зрадником» Росії), зобразив Івана Мазепу національним героєм, що боровся за самостійність України. Саме за цей переклад Р. Лубківського було нагороджено премією ім. Миколи Лукаша.

Тут же опубліковано переклад маловідомого вірша Рудольфа Майера «Україна», вірш Станіслава Костки Неймана про Закарпатську Україну «Аполітичне», вірші Іржі Волькера та Вітеслава Незвала.

Певною несподіванкою для українського читача (та не лише для нього) будуть переклади Р. Лубківського трьох віршів першого президента Чеської Республіки Вацлава Гавела, в літературі більше відомого як драматурга та публіциста. У вірші «*Credo*» («*Вірую*») В. Гавел пише:

*Хочу бути за кратер своєї доби,
Хай усе, що найглибше, у ній вирує.
І випускає мною наверх, наверх!
Написати хотів би багато нових.
Цілковито нових одвертих поезій. (с. 338)*

Смерть на 75 році життя (2011) не дозволила йому реалізувати свій задум.

Цей невеличкий розділ чеської поезії в антології «Слов'янське небо» закінчується віршем Йозефа Петерки «*Київське пророцтво*» та перекладом фрагменту поеми Іва Одегнала «*Пісня про великоморавську сережку*», в якій є і такі слова:

*На початку
Не був Бог
Але солунські
Брати
Витворили літери
Що твердо стали на ноги.*

Науковці сперечаються, чи солунські брати створили *кирилицю* або *глаголицю*, та незаперечним є факт, що кирилиця, якою керується і український правопис, вже з IX століття «твердо стала на ноги».

* * *

Розділ словацької поезії в антології Р. Лубківського відкривається віршем Янка Краля «*Національна пісня*», актуальним і для сучасності, зокрема такими його рядками:

*Понад нашим краєм почало світати
Гей, ходімо, браття, волю здобувати [...]
Гей, кладім покоси, поки сяють роси,
Бо як трави росять, добре коси косять.*

У поезії – справжній дух кралівського вірша, вдало підкреслений алітерацією **с** та асонансом **о**.

Подібним є і вірш Яна Ботта «*Відгомів української думки*», присвячений запорізькому козацькому ватажкові Івану Підкові, оспіваному в українських думах (хоч його прізвище у вірші не названо).

Основоположник нової словацької літератури Павол Орсаг Гвездослав в антології представлений уривком з поеми «*Одкину ліру*». Представник інтимної лірики у словацькій літературі Ян Костра – віршем «*Моя рідна*», присвяченому першій любові поета. «Лівий» словацький поет і політик Лацо Новомеський, що у 50-х роках зазнав «блаженство» комуністичної тюрми за т. зв. «словацький буржуазний націоналізм», в антології представлений віршами «*Гарний день*», навіяним його перебуванням у Празі, та «*Розмова з птахою, що відлічує життя*» про зозулю, яка

*Відкукує в лісі комусь життя-долі.
Скільки ж мені «ку-ку» накуєш, зозуле?
Смерті мені краще нині не згадуї.*

*Хочу на стозвукім знатися звучанні,
Тисячі поезії слухать на світанні.*

Є тут вірші Павла Горова («Археологія»), Мирослава Валека («Історія трави»), Йозефа Мігалковича («Це так по-словацьки») та Любомира Фелдека («Над власним віршем»).

Розділ «Зі словацької поезії» закінчується уривком з вірша «З Василем Симоненком» словацького поета середньої генерації Войтеха Кондрота, закоханого в поезію В. Симоненка і її перекладача словацькою мовою. У вільному вірші є й такі рядки:

*Вибрався я до хворого батька.
І постаршої мамі
Із книжкою Симоненка в кишені
(До полудня почав я
Перекладати його вірш «Не вір мені» [...]
Тоді пополудні
Я вже нічого не перекладав
Тоді пополудні
Помер на хвилюку мій брат
А Симоненко ожив [...]
Були ми тоді до зрілості ближче на день
А Симоненко на день ближче до смерті).*

Добірки віршів чеської та словацької поезії у перекладах Романа Лубківського в антології «Слов'янське небо» не є ні повними, ні репрезентативними. Однак вони подають читачеві України хоча б невеличку інформацію про поезію цих двох споріднених народів.

Роман Лубківський і після смерті своїми перекладами популяризує літератури слов'янських народів, включаючи чеську та словацьку.

Микола Мушинка

На фонд журналу «Дукля»

Шановні читачі! Якщо Вам не байдужа дальша доля журналу «Дукля», просимо Вас підтримати її своїми пожертвами, які слід надсилати на рахунок:

VÚB Prešov, číslo účtu: SK46 0200 0000 0000 2843 4572

На обкладинці журналу твори української художниці

Вікторії Кузьми:

На першій сторінці обкладинки твір «Осінні барви», 32x43,5 см, скло, олія. На другій сторінці обкладинки твір «Богородиця», 30x40 см, скло, олія. На третій сторінці обкладинки твір «Осінь», 31x37 см, скло, олія. На четвертій сторінці обкладинки твір «Подія», 35x50 см, скло, олія.